ISSN 2617-2038

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДВНЗ «ПДТУ»)
DEPARTMENT OF EDUCATION SCIENCE OF UKRAINE
State higher educational establishment
«PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY»
(SHEE "PSTU")

Видається 2 рази на рік з 2018 року
Published twice a year, since 2018

ВІСНИК ПРИАЗОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування

REPORTER OF THE PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY

Section: Socially-humanitarian sciences and public administration

Збірник наукових праць
Collection of scientific works

Випуск 5
Issue 5

Маріуполь, 2020
Mariupol, 2020

УДК 009

Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наук. праць. Вип. 5. – Маріуполь : ДВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т», 2020. – 78 с. – (Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування)

У збірнику публікуються результати теоретичних та експериментальних досліджень учених закладів вищої освіти та провідних спеціалістів у галузі соціально-гуманітарних наук: соціології, соціальної роботи, психології, педагогіки, філософії, історії, філології та політології, показаний їхній внесок у розвиток сучасної науки та практики.

Збірник буде корисним для викладачів, наукових працівників, аспірантів, магістрантів, студентів та фахівців соціальної сфери та сфери обслуговування.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «ПДТУ», протокол № 9 від 28.05.2020 року.

Головний редактор
Волошин В'ячеслав Степанович д-р техн. наук, професор

Заступники головного редактора
Марченко Ірина Федорівна канд. техн. наук, доцент
Ташкінова Оксана Анатоліївна канд. соц. наук

Відповідальний секретар збірника
Лапіна Марина Дмитрівна

Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 5.304, вул. Університетська 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна

Address: SHEE "PSTU", Universitetskaya street 7, Mariupol, Donetska Oblast, 87555, Ukraine

Tel.: 0629 41 62 61

E-mail: socsrsbornik@gmail.com

© ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (ДВНЗ «ПДТУ»), 2020
© Колектив авторів, 2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Волошин В. С.	д-р техн. наук, професор, ректор ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», академік Міжнародної академії екології і безпеки життєдіяльності, академік Міжнародної кадрової академії, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, заслужений діяч науки і техніки України
Марченко І. Ф.	канд. техн. наук, доцент, декан соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Любчук О. К.	д-р держ. управл., професор, завідувач кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Федосова І. В.	д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри «Комп'ютерні науки» ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Хижняк Л. М.	д-р соціол. наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Вонсович С. Г.	д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Юган Н. Л.	д-р філол. наук, професор кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Мальцева О. В.	д-р філос. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Ташкінова О. А.	канд. соціол. наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Сахно С. В.	канд. психол. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Голі-Оглу Т. В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Висоцька Г. В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Коротіч Г. В.	канд. філос. наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЗМІСТ

Волошин В. С., Марченко І. Ф.
СОЦІАЛЬНІСТЬ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ **5**

Висоцька Г. В., Мерквіладзе С.
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ **13**

Добіна Т. Г., Кашпор П. Е.
ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ **18**

Коротіч Г. В.
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ **23**

Криворучко Н. В., Суровцева І. Ю.
СПІВПРАЦЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКИМИ, БЛАГОДІЙНИМИ ТА РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ **30**

Лапіна М. Д., Бойко Є. В.
ІНКЛЮЗІЯ ЯК РЕСУРС ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ **36**

Новікова С. Є.
КОМП'ЮТЕРНА ІГРОВА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЯВИЩЕ ХХІ СТОРІЧЧЯ **41**

Мовчан Г. В.
ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ **46**

Роговська О. О., Гонтар М. А.
СТАВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ **51**

Роговська О. О., Линник К. Д.
ПОСЛУГА РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ СІМЕЙНО-ЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД З НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ **58**

Сахно С. В., Беліменко О. О.
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ **64**

Семізарова О. В.
ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ҐЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА **69**

Смирнова Ю. О.
ЧИННИКИ ҐЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ В ПРОЦЕСІ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ **73**

УДК 004.75:316.42

СОЦІАЛЬНІСТЬ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ

Волошин В. С., доктор технічних наук, професор кафедри охорони праці й навколишнього середовища ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Марченко І. Ф., кандидат технічних наук, доцент кафедри інформатики ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У роботі розглядається місце блокчейн технологій у ряду відповідних йому сфер ідентифікації людини, підкреслюється тим самим величезна його соціальна значущість, нарівні із світловим та звуковим сприйняттям світу. Показано, що цифрове «маркування» всього, що оточує людину, поки що не отримало повноцінної і всебічної оцінки суспільства і тому цей напрям є досить перспективним. Поки це тільки початок певного шляху, який суспільство неодмінно має пройти. Можливо, що цифровий світ являє собою альтернативу сучасному порядку речей, спрямованому на конкуренцію в суспільстві, культивування недовіри між людьми, нераціональний розподіл більшості ресурсів на планеті, тому він допоможе уникнути цих проблем шляхом підвищення рівня соціальності в суспільстві. Насамперед це відноситься до довіри між тими, хто має різний доступ до нових технологій, до нових соціально-економічних проєктів. Однією з рушійних ланок щодо забезпеченні такої довіри може виявитися система розподілених реєстрів і довірчих протоколів, тобто, технологія блокчейн. За умови, якщо наука зуміє пристосувати її до величезної кількості систем, які сьогодні керують суспільством, до його технічної та економічної потужності.

Показано, що блокчейн технології – це не перша спроба в суспільстві піти від централізації в сторону погоджувальної довіри і децентралізованого управління. Однією з них була спроба децентралізації за допомогою інтернет-мереж. Проте такі спроби не були ефективними з найрізноманітніших актуальних причин. Розподілені реєстри всесвітньої павутини й інтернет з неможливістю впливу на нього з боку будь-якої цензури, потрапили в традиційну систему накопичувального капіталу, який знову централізував наші думки, «пірамідизували» нашу інформацію, персональні дані. У статті продемонстровано, що в основі процедур централізації різних галузей діяльності людини лежить одна з найважливіших її якостей – егоцентризм. У зв'язку з цим стверджується, що поява «інтернет-речей», як ще одного продукту технології блокчейн, є одним із способів перекласти відповідальність за тотальну недовіру між людьми з людини на неживі предмети. У такий спосіб формується соціальність такого вкрай важливого для суспільства явища, як блокчейн технології.

Ключові слова: блокчейн технології, соціальність суспільства, розподілені реєстри, егоцентризм, довірливість у суспільстві.

Voloshin V., Marchenko I. Sociality of blockchain technologies

Abstract. This paper examines the place blockchain technology in a number of relevant fields of human identification, thereby emphasizes its social importance, along with lighting and sound perception of the world. It is shown that the digital branding of everything that surrounds man, has not yet received a full and comprehensive assessment of society and therefore this direction is quite promising. While this is only the beginning of a path which society must pass. It is possible that the digital world represents an alternative to the modern order of things, aiming at the competition in society, the cultivation of distrust between people, irrational allocation of most resources on the planet, so it will help to avoid these problems by raising the level of sociality in the society. This primarily refers to the trust between those with different access to

new technologies, new socio-economic projects. One of the driving units to ensure that confidence can be a system of distributed registries and confidential protocols, that is, the technology of the blockchain. If science will be able to adapt it to a huge number of systems that today govern society, its technical and economic power.

It is shown that the blockchain technology is not the first attempt in society to move away from centralization towards the conciliation of trust and decentralized control. One of them was the attempt of decentralization through Internet networks. However, such attempts have not been effective of the most pressing reasons. Distributed registries of the world wide web and the Internet and cannot impact it from any kind of censorship, was in the traditional system of accumulating capital, which again has centralized our thoughts, "built a pyramid" of our information and personal data. The article demonstrates that the procedures of the centralization of the various spheres of human activity is one of its most important qualities – self-centeredness. In this regard, it is argued that the emergence of the "Internet of things" as another product of the technology of the blockchain is one of the ways to shift responsibility for the distrust between people from the human to the inanimate objects. Thus is formed the sociality of such extremely important social phenomenon of blockchain technology.

Keywords: blockchain technologies, sociality of the society, distributed registers, self-centeredness, trust in the society.

Постановка проблеми. Методичні дослідження спрямовані на виявлення соціальних особливостей застосування блокчейн технологій у суспільстві та їхніх перспектив для соціалізації.

Аналіз останніх досліджень. В останні роки особливий інтерес для активної частини людства становлять так звані технології блокчейн, умовний автор яких – Сатоші Накамото, за допомогою досить простих і доступних логічних дій, змінив ставлення суспільства до вкрай актуальною для нього проблеми довіри, довіри в галузі сучасних технологій управління, розподілу, виробництва, фінансування тощо.

Суть блокчейн технологій полягає в тому, що вони втягують в систему розподілених відносин партнерів, які раніше не довіряли один одному, і роблять їх вимушеними довірителями для всіх учасників системи. Сучасна блокчейн технологія – це великий розподілений регістр будь-яких оцифрованих матеріальних, і не тільки, цінностей, в основі якого лежать багатофункціональні довірчі протоколи, які вдосконалюються, розвиваються, роблять ці технології все більш пристосованими для користувачів, зокрема і з позицій їхньої безпеки. Отже, з парадигми суто технічного поняття «блокчейн» поступово переходить до категорії соціальної, соціально-економічної, що вимагає свого кількісного вмісту, змістовного наповнення, і це перетворює його, по суті, на один з найважливіших критеріїв, що впливають на велику кількість сторін життєдіяльності нашого суспільства [1]. **Метою роботи** є дослідити соціальні аспекти такого явища, як блокчейн технології, які сьогодні являють собою одне з найбільш ефективних рішень у системі децентралізації управління, технологіях і соціалізації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Важливою властивістю блокчейн технологій є необмеженість доступу до системи для будь-якої кількості учасників і будь-якої кількості операцій, які називаються транзакціями, за умови абсолютної впевненості в прозорості дій усіх учасників і збереження інкогнітивної інформації. Такі, по суті, демократичні основи, у межах яких спочатку сформувався блокчейн, обумовлюють для нього широке поле діяльності в сучасному суспільстві. Поступово створюється соціальна платформа для цього нововведення і для його перспективи.

Історія дозволяє нам судити про те, що подібні революції у сфері пізнання були характерні і для інших періодів життя людини.

Першим реєстратором пізнання всього для людини було сонячне або розсіяне від небосхилу світло, яке специфічно відбивалося в людській зіниці від усіх предметів у доступному для огляду природному діапазоні, роблячи ці предмети унікальними, упізнаваними для людини, відмінними один від одного [2], завдяки властивості колірної дифракції. Завдяки «маркуванню» відображених у світлі навколишніх предметів, людина почала розбиратися в цьому світі, стала відрізняти небо від води, землю від дерев, себе від інших людей і тварин, інших живих істот, окремі предмети, кольори, обсяги, відстані, причому поступово залучаючи до цього пізнання їх якісні відмінності.

Потім з'явився генерований звук, який відображається барабанними перетинками і чутний людиною, потім – поєднання звуків у вигляді окремих слів. У вигляді членороздільної мови звук став не просто «маркувати» акустичним сигналом окремі предмети, але й давав їм більш точну та яскраву якісну оцінку, відображав ті сторони речей, які раніше були доступні тільки в споглядальному вигляді, проте не підлягали найпростішому маркуванню у вигляді слова-аналога. Рольовим апофеозом звуку стала музика, що є поєднання окремих звуків, які в природі раніше не існували. Однак для людини музика стала маркером найбільш чуттєвих категорій: добра і зла, прекрасного і потворного, відділяла найбільш емоційні для людини відтінки багатьох речей. Тут людина переграла саму Природу.

Сучасний «реєстр речей» як продукт блокчейн технологій у XXI столітті дає в руки людини абсолютно новий оцінний інструмент для «маркування», подібний до світла або звуку, за допомогою якого відкривається, або повинен відкритися світ, що був раніше недоступний людині. Це відбувається тому, що оцифровані предмети, зберігаючи свої якості, набувають раніше невикористаних властивостей, уніфікованості, а отже, порівняності там, де цього раніше не могло бути. Наприклад, світловий або звуковий світ не міг раніше зіставити в межах однієї розмірної шкали дерево і хвилю, дощ і траву, папороть і вулкан, комп'ютер і вітряк. Складність полягала в непорівнюваності параметрів, що визначають стан цих предметів або їх функціонування. Цифрові технології єдиних розподілених реєстрів дозволяють не тільки в зовсім іншому вигляді представляти ці предмети і надавати їм абсолютно нової якісної оцінки, але й рівнозначно оперувати ними.

Отже, поступово у свідомості людини відбувалися процеси обміну:

- світловою «маркувальною» інформацією, що дає уявлення про навколишній світ;
- акустичною «маркувальною» інформацією, що дає більш глибоке уявлення про якісну сторону цього світу;
- цифровою «маркувальною» інформацією, що уніфікує всі ці предмети у вигляді єдиної операційної платформи.

В основі оцифрованого світу, укладеного в децентралізовані протоколи, містяться будь-які предмети, будь-які речі, поняття і правила, реальний обмін між ними. Загальними в цьому обміні є уніфікованість, унікальність і впізнаваність для будь-якої оцифрованої речі, предмета в межах тих, що досягаються зором, слухом, розпізнаванням, розумінням.

Важливо, що цифрове «маркування» всього, що оточує людину, до кінця поки що не оцінене нами. Як можна оцифрувати і записати відчутні предмети у вигляді електричних сигналів і постійно до них звертатися, зіставляти їх, управляти ними? Поки це тільки початок шляху, який людина все одно пройде. І скільки на цьому шляху буде відкриттів, розчарувань, щастя і трагедій – невідомо, тому що ми наразі перебуваємо на початку шляху, який має багато назв, проте якому відповідає єдине поняття – блокчейн – ланцюжок блоків.

У суспільстві сьогодні є не актуальними суперечки на тему соціальності самого суспільства. Комуністичні ідеї рівності, соціалізм, вульгаризований апологетами СРСР, надовго відбили охоту обговорювати ідеї соціальної рівнозначності як неприйнятні, програвши спір з капіталістичною системою (див. наприклад, [2]). Проте, цифровий світ

XXI століття змушує нас звертатися до таких ідей, але вже зовсім з іншої, невідомої нам раніше, сторони. З боку раціонального розподілу благ, гарантованих науково-технічним прогресом, ще в далекі шістдесяті роки XX ст. Римський клуб розглядав доповіді М. Месаровича, Д. Медоуза [3, 4], присвячені раціоналізації і рівнозначності розподілу і споживання товарних і трудових ресурсів на планеті, підкреслюючи, що дешева робоча сила і вуглеводи, що надходять до розвинених країн Європи і США з країн третього світу, вочевидь є нерівнозначними й нераціональними щодо відповідного розподілу споживаних ресурсів, і не тільки продуктових, а й інших, які забезпечували необхідний рівень життя людей на користь розвинених країн. Світовий порядок на довгі роки спинився на позначці активної недовіри між країнами, між націями, між релігіями, між окремими людьми, які належать до різних професійних, творчих, соціальних груп.

Принаймні, це стосується довіри між тими, хто має різний доступ до нових технологій, до нових соціально-економічних проєктів. Наприклад, відмінності між тими, хто створює і реалізує нові технології, і тими, хто не має до них доступу, є досить істотними. Нереально навіть гіпотетично припустити, що на нашій планеті встановлено рівний доступ до інтелектуальної власності, на якій тримається вся сучасна економіка світу, формуються найбільші активи всесвітніх компаній Microsoft, Apple, Amazon й ін., які побудували свої капітали на довірі людей до цінності послуг інтернету, інформаційних мереж, біткоінів. Загальної довіри у світі все це не додало.

Однією з рушійних ланок у забезпеченні довіри може виявитися система розподілених реєстрів і довірчих протоколів, тобто, блокчейн технологія. Якщо, звичайно, наука зуміє пристосувати її до величезної кількості систем, які сьогодні керують суспільством, його технічної та економічної потуги.

Цікаву думку висловив відомий соціолог Юваль Ной Харарі, поставивши блокчейн технології в соціальній драбині на рівні таких вічних цінностей, як релігія, нації, гроші; тобто тих, що мають певні, майже абсолютні якості [2]. Такою стратегічною якістю для блокчейна є забезпечення довіри між людьми.

Це не перша спроба в суспільстві спрямувати свій розвиток від централізації в бік погоджувальної довіри і децентралізованого управління. Наприкінці XX століття Люк Скайуокер одним з перших оцінив можливості інтернету, Всесвітньої павутини, як інструментарію для зміни сучасного індустріального світу, де править меншість тих, хто грошима, майном, сформованою століттями економікою, інформаційним впливом утримує владу над більшістю; зокрема користуючись послугами центральних урядів, старими засобами інформації, також централізованими, залежними від цієї меншості. Передбачалося, що всесвітня павутина буде здатна розірвати порочність централізації і внести в суспільство, хоча б ази довірливості, незалежності від меншості на користь більшості. Чи це не нездійсненні ідеї ідеального демократизму, соціалізму? Не вийшло. Ми є свідками того, як розподілені реєстри всесвітньої павутини та інтернет, що не допускає впливу будь-якої цензури, потрапили до традиційної системи накопичувального капіталу і перетворилися на низку суперкомпаній (Facebook, Amazon, Twitter і багато інших), які знову централізували наші думки, «пірамідизували» нашу інформацію, персональні дані, поставили їх на службу тієї самої додаткової вартості. Проте без додаткового продукту, як це водиться в кінці XX – початку XXI століть.

В основі процедур централізації різних сфер діяльності людини лежить одна з найважливіших її якостей – егоцентризм, небажання індивіда розглядати інший, крім свого, погляд на проблему головування в системі. Позбутися цієї якості майже неможливо, прикладами цього рясніє література та історія. Така позиція, як правило, є вигідною для самого індивіда і є втратою для всіх інших. Вона може мати вигляд ієрархічної піраміди, у якій на кожному більш високому рівні стоять індивіди з власним задоволеним егоцентризмом. Таку систему в принципі не можна порівняти з розподіленими правами і обов'язками, як це передбачено в блокчейн технології, що може

бути серйозною перешкодою для її поширення. Саме тому ця технологія стала новою сходинкою для реалізації ідей децентралізації та формування довіри в постіндустріальному суспільстві.

«Інтернет речей» – ще один продукт блокчейн технології, це один із способів перекласти відповідальність за тотальну недовіру між людьми з людини на неживі предмети. Мережі «інтернету речей» мають властивість самопідтримки незалежно від виробника, розподільника, продавця. Умовою довіри в таких мережах є тотальна інформованість усіх учасників системи про всі, без винятку, угоди, транзакції. В основі цієї технології – кілька окремих якостей, що роблять її ефективною [5]:

1 – миттєвий доступ до будь-яких оцифрованих матеріальних активів;

2 – точність співвіднесення пропозиції і попиту в системі заявлених і оцифрованих предметів;

3 – можливості зниження витрат на кредитування та ризиків обмінних операцій;

4 – оптимізація співпраці з партнерами по бізнесу в напрямку колективної роботи, наприклад, за рахунок краудсорсингу;

5 – переваги розподіленого капіталу.

Блокчейн технології можна представити у вигляді однорангової пласкої поверхні рівноправних учасників, кожен з яких має можливості будь-якого узгодженого транзактування в координатах площини. Ці технології передбачають, замість ієрархічної довіри від нижчого рівня до вищого, перехід до добровільної однорангової довіри рівноправних учасників (рис. 1). У соціальному сенсі це фактор розвитку децентралізованих довірчих відносин у суспільстві.

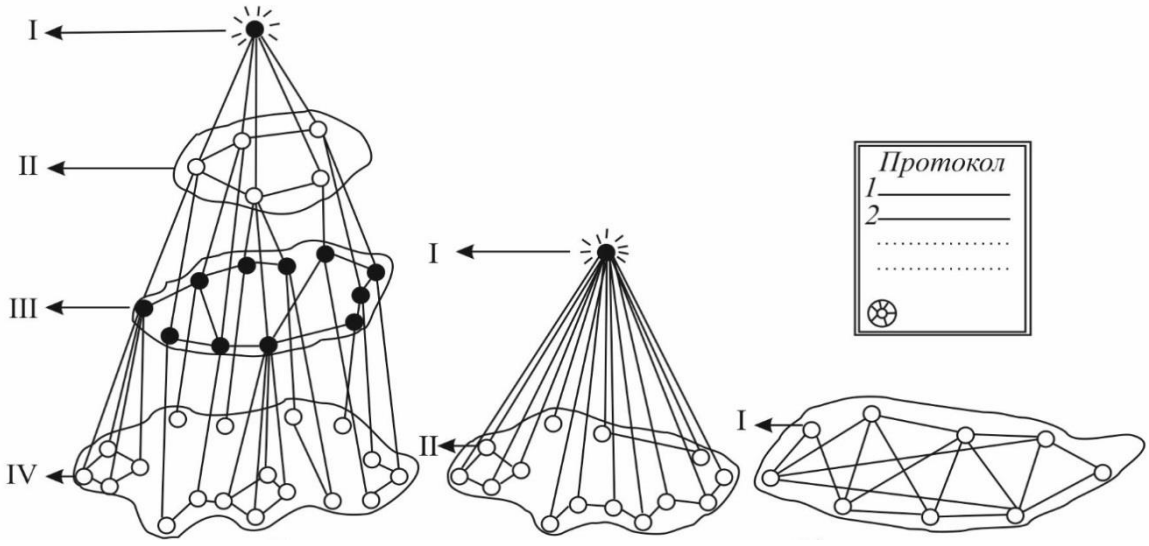

Багаторангові системи *Однорангова система*

Малюнок 1 – Еволюція систем централізованої вимушеної довіри до однорангових довірчих систем блокчейна

Далеко не завжди децентралізація системи здатна її розвивати. Якщо система по своїй суті повинна будуватися на основі централізованого управління, забезпечувати централізований контроль, або облік, то вписати її в технології блокчейна буде не реально. Це може відноситися, наприклад, до банківських систем, для яких централізований облік є основою існування і функціонування. Сюди може бути віднесена і система стратегічного планування на рівні окремої держави, коли тільки вищий рівень менеджменту може бути відповідальним за соціальне забезпечення суспільства, а також державна правова система (з незначними застереженнями).

Проте і децентралізація в інтернеті також не є істиною. Реєструючись у Facebook, наприклад, ми вважаємося споживачами послуги, насправді будучи джерелом, що формується централізовано, прибутку на продукцію, суть якої – інформація. Величезні масиви зосередженої інформації про персональні дані учасників мережі – це найбільш ліквідний товар у сучасному цифровому суспільстві, причому вартість цього товару постійно зростає, формуючи основу істинного багатства компанії.

Однак і тут у блокчейн технології існує своя ідеологія. Вона полягає в тому, щоб повернути ідею відкритого чат-форуму для будь-якої інформації, незалежно від диктату централізованих реєстраторів і контролерів. Розподілений реєстр учасників такої мережі, без таких власників, як, наприклад, Facebook і Twitter, допоможе позбутися такого доповнення до нашого сервісу, як розподілена база персональних даних про учасників мережі. Цьому сприяють, зокрема, нові програмні додатки для децентралізованої мережі на зразок Social Linked Data (Solid) Тімоті Джона Бернерса-Лі [6], що залишають за користувачем особливе право володіння власними персональними даними в розподілених реєстрах. Аналогічні завдання ставить перед собою програмна продукція компанії ECSA (Economic Space Agency), що надають можливості розширення прав споживачів мережевого простору зберігати свої персональні дані щодо участі в мережах. Подібні програмні продукти при їх подальшому розвитку стануть контраверсійними для таких компаній, як Facebook, Twitter та ін.

Створення системи обліку за допомогою розподілених реєстрів і довірчих протоколів, яка ніколи не «забуває» стан будь-якої попередньої транзакції, певною мірою, суперечить ще одній важливій якості, яка культивується в суспільстві. Це розподілена в часі здатність прощати гріхи, борги, проступки окремих людей. Суспільство в усі віки заохочувало здатності багатьох правителів прощати довгострокові борги і провини; суспільство пишалося своєю здатністю до співчуття за проступки, терміни давності яких були досить великі. Людина наче показувала свої переваги перед небіологічними істотами. Перебороти цю якість дуже не просто.

Блокчейн технологія вносить суттєву соціальну зміну в цю систему. Вона нічого не забуває. Безвідкличні транзакції присутні в системі блокчейна досить тривалий час, Принаймні, до тих пір, поки існують бази даних розподілених протоколів. Це суперечить самій ідеї «анулювання боргів» у людському суспільстві і може стати антагонізмом для цієї технології, з яким нам доведеться співіснувати, який нам доведеться вирішувати, долати або миритися.

Довірчі протоколи дозволяють ефективно вирішувати питання про підтвердження репутації в бізнесі. Якщо раніше банк міг відмовити в кредиті з найпростішої причини, пов’язаної з невідомістю суб’єкта в непідтверджуваному мікро-, малому бізнесі, то участь таких представників у блокчейн операціях отримання і повернення малих кредитів та інших фінансових операцій, з колективним довірчим потенціалом, і на основі цифрового посвідчення особи кожного учасника системи, саме по собі є тим, що піддається перевірці (протокольні блоки) і підтверджується рівнем репутації користувача.

Проте не все так просто. За певних умов суцільна біткоінізація в непідготовленому суспільстві може привести і до істотної радикальної нестабільності, хаосу, криміналізації суспільства за рахунок тих, хто, користуючись фізичною перевагою і погрозами, зможе спрямувати на свої інтереси всі інформаційні та матеріальні потоки, створені блокчейн технологіями.

Не можна обійти і таку проблему в розподілених реєстрах споживачів, як конфлікт інтересів груп користувачів і відсутність будь-якого арбітражу при відсутності централізації в управлінні. Прикладами можуть бути конфлікти в системі біткоіна, які привели до появи альтернативної валюти BCH до BTC, конфлікти інтересів у платформі Ethereum, для подолання яких був навіть створений альтернативний програмний продукт Plasma, а також здійснені спроби створення альтернативних реєстрів. У цілому, проблема

конфліктів інтересів є ще недостатньо вивченою, хоча досвід Ethereum і Bitcoin може узагальнюватися і надавати інформацію для роздумів.

Звертаючи увагу на глобальність і високу ефективність цих технологій, слід згадати й ті проблеми, які пов'язані з поширенням блокчейн технології.

1. Недостатньо розвинена інфраструктура телекомунікацій, що перешкоджає участі в системі окремих користувачів (наприклад, під час громадського голосування).

2. Висока вартість послуги [7] і переважно готівкова економіка, у світовому тілі якої понад 40 % становить мікро-, малий і крамничний бізнеси [8]. Такі компанії, як «Abra» вже представляють глобальні платформи для вирішення завдань управління будь-якими цифровими активами, а спільно з блокчейн технологією створюють додатки, що забезпечують максимальний відхід від готівкової економіки. Це стане можливим тільки за умови, коли кожен смартфон отримає можливості стати персональним банкоматом.

3. Недостатня грамотність людей. Проблема їх здатності працювати в мережі, користуватися гаджетами, проявляти вміння на рівні користувача працювати з основним програмним продуктом, незнання основ персональної безпеки. Наприклад, досвід AOL з 2,3 млн. грецьких передплатників, електронні адреси яких, через незнання, дрейфують тепер в інтернеті; масове спамування і відсутність інтернет-етикету зруйнували цю систему [9, 10].

4. Недоступність блокчейн технології для пересічного громадянина. Існують принципові можливості купувати, продавати, здавати в оренду за допомогою смартфонів, використовувати їх як персональний банкомат для оплати і отримання грошей, для заробляння грошей, для оплати послуг і гри на біржі, придбання і продажу акцій і багато чого іншого, недоступні для непідготовленого користувача. За умови повної довіри до учасників системи. Однак, велика частина людей не може цього здійснювати через складність для них технології блокчейн, недоступність інженерної техніки, відсутність практичних навичок.

5. Ми маємо право вимагати від держави забезпечення суцільної мережевої грамотності населення як фактору розвитку держави, нарівні із загальною грамотністю. Потрібні прості комп'ютерні школи, наприклад, при закладах вищої освіти.

6. Складність програмного забезпечення, необхідність створення гаджетів і програм, повністю адаптованих під звичайні знання людини у сфері базових освітніх наук: математики, фізики, лінгвістики, логіки тощо.

7. Потреба в суспільних інституціях, лідерства цих інституцій, що мають протидіяти таким явищам, як корупція, лобіювання місцевих інтересів тощо. Блокчейн може змінити моральну парадигму суспільства в цілому, для чого потрібні певні глобальні зусилля всього суспільства.

Висновки та перспективи і пропозиції. Соціальність такого унікального явища, як блокчейн технології ще не вивчена в повному обсязі й, за певних тенденцій в суспільстві, може стати перешкодою для їх поширення в сучасному світі. Проте цим ще раз підкреслюється їхня глобальність і високий рівень актуальності для суспільства XXI століття, необхідність розвитку і вивчення не лише з технічного, а й соціально-економічного погляду.

Список використаних джерел

1. Тапскотт Д., Тапскотт А. Технология блокчейн: то, что движет финансовой революцией сегодня / пер. с англ. К. Шашковой, Е. Ряхиной. М.: Эксмо, 2018. 448 с.

2. Харари Ю. Н. Sapience: краткая история человечества / пер. с англ. Л. Сумм. М.: Синдбад, 2016. 520 с.

3. Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л,. Рєндерс Й., Беренс III В. Пределы роста. М. : Изд-во МГУ, 1991. 208 с.

4. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point: Second Report to the Club of Rome. 4th Printing edition. New York : E P Dutton; 1975. 210 p.

5. Винья П., Кейси М. Машина правды. Блокчйн и будущее человечества / пер. с англ. М. Сухотиной. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 320 с.

6. Built for developers : About Solid information. URL: https://github.com/solid/solid#about-solid

7. Releases 2014 ICT Figures : ITU Digital. URL: https://www.itu.int/net/pressoffice/press_releases/2014/23.aspx

8. Corporate Fast Sheet : Western Union. URL: http://corporate.westerunion.com/Corporate_Fast_Sheet.html

9. Understanding Health Literacy : Disease control and prevention. URL: https://www.cdc.gov/ %20healthliteracy/learn/Understanding.html

10. Всемирная книга фактов ЦРУ, статистика по грамотности. URL: www.cia.govlibrary/publications/the-world-factbook/fields/2103.html#1

УДК 821.161.2

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Висоцька Г. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Мерквіладзе С., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Робота присвячена аналізу комунікативно-прагматичних засобів досягнення еквівалентності при перекладі оповідань сучасного американського письменника С. Кінга «Ярмарок нічних жахіть» на українську мову з метою дослідити способи збереження прагматичних характеристик вихідного тексту в тексті перекладу. У ході аналізу було виявлено, що функціональна еквівалентність не завжди визначається ступенем семантичної близькості лексичних одиниць та граматичних систем та норм мови оригіналу та перекладу, тому для досягнення функціональної еквівалентності необхідно ураховувати функціональні характеристики тексту. Проведений аналіз свідчить, що ефективними способами прагматичної адаптації виявились компенсація, описовий переклад, смисловий розвиток та модуляція. Їхнє використання веде до конкретизації або генералізації змісту вихідного тексту.

Ключові слова: функціональна еквівалентність, переклад, комунікативно-прагматичні засоби, компенсація, описовий переклад, смисловий розвиток, модуляція.

Vysotska G., Mangasaryan S. Pragmatic and communicative means to achieve equivalence in fiction translation.

The article is devoted to the analysis of the pragmatic and communicative means to achieve equivalence in translating the stories of modern American writer King S. The Bazaar of Bad Dreams aimed to explore the ways to preserve the pragmatic characteristics of the source text in the translation. The analysis revealed that functional equivalence is not always determined by the degree of semantic similarity of lexical units and grammatical systems as well as norms of the source and target languages. Therefore, to achieve functional equivalence it is necessary to take into account the functional characteristics of the text. The analysis shows that effective means of pragmatic adaptation are the following translation transformations: compensation, explicatory translation, meaning extension and modulation. Their use leads to the specification or generalization of the source text content

Key words: functional equivalence, translation, pragmatic and communicative means, compensation, explicatory translation, meaning extension, modulation.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні перекладознавчі студії спрямовані на вивчення тексту як об'єкта перекладу, а також функціональний погляд на перекладацьку діяльність, що характеризує сучасні дослідження у сфері перекладознавства, визначають той факт, що базовою категорією перекладу є функціональна еквівалентність. Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що на сьогоднішній день у перекладознавстві до кінця не вирішено питання о методах досягнення функціональної еквівалентності, зокрема в рамках комунікативно-функціонального підходу.

Об’єктом аналізу став англомовний художній текст як реалізація авторської картини миру та його переклад на українську мову, а предметом – способи та засоби

встановлення функціонально-еквівалентних відносин між текстом оригіналу і текстом перекладу.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали фундаментальні праці з теорії та практики перекладу українських та закордонних перекладознавців, таких як Н. К. Гарбовский [4], В. В. Балахтар [44], Ю. Найда [8], В. Н. Комісаров [5], В. Г. Гак [3], С. Гелверсон [7], які визначали переклад як комунікативний акт, результат якого обумовлений як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. Питанню еквівалентності присвячено праці таких відомих українських та зарубіжних учених, таких як В. Виноградов [2], Н. Гарбовський [4], В. Балахтар [1] та інших.

Метою даної роботи став опис прагматичних засобів реалізації функціональної еквівалентності при перекладі в умовах діалогу культур, перш за все, у сфері художньої літератури. Аналіз проводився на матеріалі оповідань С. Кінга та їхнього перекладу на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно зазначити, що поняття функціональної еквівалентності є результатом використання комунікативно-функціонального підходу в перекладі, і тому для її досягнення перекладачеві слід орієнтуватися на комунікативну ситуацію та враховувати наміри учасників комунікативного акту. У художньому перекладі це завдання ускладнюється багатоплановістю художнього тексту, і робота перекладача полягає у розкритті змісту тексту оригіналу та його повному відтворенні в тексті перекладу.

Функціональна еквівалентність не завжди визначається ступенем семантичної близькості лексичних одиниць та граматичних систем і норм мови оригіналу та перекладу. Існують випадки, коли в тексті перекладу мовні одиниці не відповідають одиницям у мові оригіналу з точки зору їх семантики, граматичної форми та категоріальних значень, але при цьому, вихідне значення мовної одиниці збережено, як і інтенція автора повідомлення, збережені також ключеві параметри комунікативної ситуації. Тобто оригінал та переклад знаходяться у відношеннях комунікативно-прагматичної еквівалентності, яка досягається за рахунок використання складних лексико-граматичних трансформацій.

Для того щоб зрозуміти, як це завдання реалізується, розглянемо яким чином функціональна еквівалентність досягається перекладачем на матеріалі збірки оповідань С. Кінга «Ярмарок нічних жахіть» та її перекладу на українську мову. Проведений аналіз дозволив зафіксувати наступні випадки функціональної еквівалентності між текстом оригіналу та перекладу, що виявляються лише на комунікативно-прагматичному рівні.

Окрему групу текстів, еквівалентність яких при перекладі досягається лише на комунікативно-прагматичному рівні складають різного роду вказівки та попередження, структура та зміст яких обумовлена соціально культурними традиціями тієї чи іншої країни, наприклад:

(1) “NOT A THROUGH STREET” [10].	«НЕПРОЇЖДЖА ВУЛИЦЯ» [11].
(2) “EMPLOYEES ONLY” [10].	«СЛУЖБОВИЙ ВХІД» [11].

У прикладах (1) та (2) ми спостерігаємо повну зміну формальної структури у тексті перекладу, але комунікативне навантаження, за цим, зберігається.

Функціональна еквівалентність на комунікативно-прагматичному рівні досягається при передачі відхилень, пов’язаних з особливості мовлення, зумовлені фізичним та емоційним станом і віковою несформованістю мовлення, зумовлені зіткненням двох мов (іноземний акцент) та особливості мовлення, зумовлені соціально-регіональною приналежністю (соціолекти, просторіччя, діалекти) [6, с. 11], наприклад:

(3) “...finally a trace of accent, pretty coming out as purty ...”[10].	«...нарешті відгомін акценту: гарненькі прозвучало як гарненькі» [11].

У прикладі (3) перед перекладачем стоїть завдання передати південний акцент персонажу. Проблема вирішується за рахунок використання українського компенсаційного просторіччя *гагненькі*

(4) "…Daddy's Expundition!' Blakie cried, happy to be of help…"[10].	«У татовому Експандішені, – закричав Блейкі, радий, що може допомогти» [11].

У прикладі (4) перекладач стикається з проблемою передачі дитячого мовлення при перекладі. Із контексту ми знаємо, що хлопчик, чиє мовлення передає перекладач ще погано розмовляє. Перекладачу вдається передати цю особливість мовлення персонажу за допомогою «спотворення» назви марки автомобіля: «фордекспедішн» – «експандішен».

(5) "They really love the book, and that's what matters." Mattersh [10].	«Вони просто закохалися в книгу, ось що головне. – «Гововне» [11].

У прикладі (5) перекладач має передати мовлення людини з алкогольним сп'янінням, мовлення, яке характеризується нечіткістю. Переклад здається зрозумілим україномовному реципієнтові завдяки використанню прагматичної адаптації фонетичних особливостей нетверезої людини.

(6) "…the sound adults make when they're talking to the kids in the animated Peanuts cartoons"[10].	«…такими звуками дорослі розмовляють з дітьми в мультиках за коміксами «Дрібнота» [11].

У прикладі (6) перекладач стикається з проблемою перекладу реалій, а саме назви мультиплікаційного фільму. Назва мультфільму Peanuts cartoons пов'язана зі стійким виразом «peanut gallery», що спочатку вживався для означення самих дешевих місць у театрі (…the rearmost and cheapest section of seats in the balcony or the uppermost balcony of a theater [9]). Глядачі, що їх займали часто були дуже голосливі та веселі і закидували виконавців на сцені горіхами арахісу. Сьогодні цей вираз часто використовується, коли мова йде про дитячу аудиторію, тому вибір перекладача – «Дрібнота» здається виправданим.

(7) "The facility where Pop is living out his final foggy years is actually called the Harvest Hills Special Care Unit, but to Sanderson, Crackerjack Manor seems more accurate" [10].	«Заклад, у якому доживає свого затуманеного віку тато, насправді зветься «Відділенням "Гарвест-Гілз" для особливого догляду», але Сендерсон вважає, що «Розкішний маєток» – точніша назва» [11].

У прикладі (7) мова йде про установу для немічних де батько доживає свій вік. Слово "crackerjack" – блискучий, першокласний в англійській мові має образливе сленгове значення тому в перекладі словосполучення «Розкішний маєток» береться у лапки з натяком на те, що Сендерсон сумно іронізує.

(8) "Then she looks at me and says, "Trick or drink?" [10].	«А тоді на мене дивиться й питає: «Цукерки чи бухло?» [11].

У прикладі (8) мається на увазі традиція випрошувати солодощі на Хеллоуїн "Trick or treat?". У наведеному прикладі автор використовує цей вираз у якості пропозиції хильнути алкоголю. Тому варіант перекладу «Цукерки чи бухло?» здається слушним і функціонально еквівалентним.

(9) "He wants to tell Tat Man okay, okay, you say tomato and I say tomahto, let's call the whole thing off" [10].	«Він хоче сказати Татмену: ну все, все, ми просто не порозумілися, давайте все перегаємо» [11].

У прикладі (9) автор використовує видозмінену цитату з пісні Луіса Армстронга “You Say Tomato, I Say Tomato”, де співається, про те, що кожен обирає своє: хтось віддає перевагу картоплі, а хтось – помідорам. Приймаючи до уваги, що пісня невідома широкому колу читачів, перекладач використовує лексичну модифікацію «ми просто не порозумілися», що не змінює комунікативного спрямування тексту оригіналу.

(10) “...why rub salt in the wound?” [10]. «…навіщо сипати сіль на рану?» [11].

У прикладі (10) перекладач використовує стійкий вираз «сипати сіль на рану», що по формі схожий на стійке словосполучення у тексті оригіналу “rub salt in the wound”. Але при всій схожості форм ці сполучення відрізняються відтінками значення, що зумовлено мовними стереотипами, що існують у мові оригіналу та перекладу: в англійській мові соль втирають, а українській – насипають на рану.

(11) “Pigs will whistle” [10]. «Коли рак свисне» [11].

У прикладі (11) перекладач також використовує стійке словосполучення східне по формі з ідіомою у тексті оригіналу. В обох мовах ідіоми мають значення «ніколи», але якщо в англомовній культурі мова йде про свиню, яка ніколи не засвистить, то в україномовній культурі у цьому значенні використовується образ раку.

(12) “Very funny, Easter bunny” [10]. «Смішно, аж великоднім яйцям втішно» [11].

У прикладі (12) перекладач зберігає експресивність тексту оригіналу і використовує стилістично-маркований вираз «великоднім яйцям втішно». Як бачимо, у перекладі також збережені рима і гумористичний ефект.

(13) “I’ll just dash in and get the ball and dash right back out.” At two hundred pounds, Ray thinks, your dashing days are over, honey ” [10].

Я просто забіжу, куплю м’яч і зразу ж прибіжу назад.
«З твоїми дев’яноста кілограмами, сонечку, – думає Рей, – «забіжу» – це слово з далекого минулого» [11].

У прикладі (13) перекладач, приймаючи до уваги відмінності систем вимірювання в англійській та українській мовах, використовує функціональну заміну і переводить фунти в кілограми, одиницю, яка є звичною для україномовного читача. Таким чином 200 фунтів у тексті оригіналу трансформується у 90 кілограмів у тексті перекладу

У наступному прикладі для розуміння змісту словосполучення необхідно прийняти до уваги, воно схоже зі словосполученням “fall asleep”. Дане словосполучення використовується в значенні оніміти по відношенню до будь-якої частини тіла людини (див. приклад (14)).

(14) “...although he still sometimes suffered from what Nora called “sleepy tongue” [10]. «...хоча час від часу його мучив - як Нора це називала - синдром «сонного язика» [11].

Виходячи з контексту у прикладі (14) ми використовуємо словосполучення “sleepy tongue” по відношенню до людини, що перенесла інсульт, що робить словосполучення «синдром «сонного язика» в тексті перекладу виправданим з точки зору прагматики

Висновки та перспективи і пропозиції. Порівняльний наліз оповідань С. Кінга «Ярмарок нічних жахіть» та їхнього перекладу на українську свідчить, що для досягнення функціональної еквівалентності на комунікативно-прагматичному рівні необхідно ураховувати комунікативну ситуацію та прагматичну настанову автора тексту та реципієнта, а також функціональні характеристики тексту.

Ефективними способами прагматичної адаптації виявились: компенсація, описовий переклад, смисловий розвиток та модуляція. Їхнє використання веде до конкретизації або генералізації змісту вихідного тексту.

Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні способів досягнення еквівалентності при перекладі публіцистичних текстів.

Список використаних джерел

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. *Спецпроект: аналіз наукових досліджень :* матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 30–31 мая 2011 р.). Дніпропетровськ, 2011. URL: http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

3. Гак В. Г. Типология контекстуальных языковых преобразований при переводе. *Текст и перевод.* М.: Наука, 1988. С. 63–75.

4. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М. : Изд-во МГУ, 2004. 544 с.

5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : учеб. пособие. М. : ЧеРо; Юрайт, 2000. 136 с.

6. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи (на материале перевода англоязычной литературы на русский язык) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. СПб., 2011. 20 с.

7. Halverson S. The concept of equivalence in translation: much ado about nothing *Target.* 1997. №9 (2). P. 207–233.

8. Nida E. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1982. 218 p.

9. Collins Online Dictionary. Definitions. Thesaurus and reference materials. URL: http://www.collinsdictionary.com

10. King S. The Bazaar of Bad Dreams. London: Hodder & Stoughton, 2016. 507 p. Електронний ресурс. URL: https://ru.scribd.com/book/286544922/The-Bazaar-of-Bad-Dreams-Stories

11. Кінг С. Ярмарок нічних жахіть : збірка оповідань / пер. з англ. К. Грицайчук, О. Красюка, О. Любенко, А. Пітика, А. Рогози. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 448 с. URL: https://www.rulit.me/books/the-bazaar-of-bad-dreams-read-414172-1.html

УДК 316.74

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Добіна Т. Г., кандидат культурології, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Кашпор П. Е., студентка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті визначено роль соціокультурного середовища, яке виступає певним чинником впливу на формування ґендерної ідентичності особистості. Досліджено формування ґендерної ідентичності, яке має соціальну природу та зумовлене впливом соціокультурного середовища на самовизначення особистості. З'ясовано, що ґендерна приналежність є конструюючим елементом для соціальних відносин і основою суб'єктивності людини, а ґендерна ідентичність досліджується як поєднання біологічної статі під впливом соціокультурних чинників.

Ключові слова: ґендерна ідентичність особистості, ґендер, стать, соціокультурне середовище, суспільство, ґендерний стереотип, маскулінність та фемінність.

Dobina T., Kashpor P. Influence of sociocultural environment is on forming gender identity of personality.

The role of a sociocultural environment that comes forward as a certain factor of influence on forming gender identity of personality is certain. Investigational, that in the process of concordance of internally personal components with external forming of gender identity has social nature and it is predefined by influence of sociocultural environment on self-determination of personality. It is found out, that gender belonging is a constructing element for social relations and basis of subjectivity and a gender identity is investigated as combination of biological sex under act of sociocultural factors.

Key words: gender identity of personality, gender, sex, sociocultural environment, society, gender stereotype, masculinity and femininity.

Постановка проблеми. Соціокультурні трансформації, що виникають у XXI ст. викликають дестабілізацію та кризу звичайних ментальних структур і належних їм соціальних практик. Саме це призвело до виникнення проблеми визначення ґендерної ідентичності особистості, котра становить підґрунтя соціокультурної ідентичності.

Сучасна наукова соціально-психологічна практика актуалізує проблеми ґендерної ідентичності і соціалізації особистості та розкриває новий понятійно-категоріальний апарат, що призводить до необхідності переосмислення і введення змін у змісті ключових понять, сприяє здобуткам нових знань і дає можливість уникнути суперечності розвитку гармонійної особистості в динамічному поступі суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі накопичено багатий досвід у розумінні сутності статі, статевої ідентичності та чинників, що впливають на її формування. Наявні наукові розробки, статті та інші публікації, що присвячені проблемам ґендерної ідентичності розкривають зміст поняття «ідентичність» та висвітлюють різні аспекти «ґендерної ідентичності». Число ж робіт, присвячених впливу соціалізації на становлення ґендерної ідентичності особистості, на жаль, обмежується декількома публікаціями.

Вперше поняття «ідентичність» було використано Е. Еріксоном, трактування якого ґрунтується на розумінні самого себе, на неперервності свого існування в часі і просторі

та на осмисленні впливу на неї свого реального оточення [12]. Ірвінг Гофман також досліджує поведінку індивіда не як результат індивідуального вибору людини, а як похідне від соціального порядку [5], розглядаючи соціальну ідентичність як особисті властивості, так і якості індивіда, що обумовлені позицією в суспільстві. Зокрема, науковець звертається до взаємозв'язку людини з суспільством і вивчає, яким чином вона намагається зберегти свою особистість в повсякденному житті, приділяючи увагу техніці самовираження і створення самооцінки перед поглядом сторонніх людей і оточення в цілому.

Варто зауважити, що в сучасній соціально-психологічній науковій практиці існує багато підходів до тлумачення терміну «ґендерна ідентичність». Дослідник Т. Бендас визначає ґендерну ідентичність як ідентифікацію особистості з визначеною статті; відповідність моделі поведінки певної статі і формування її особистісних якостей [1]. В. Каган характеризує статеву ідентичність як «співвіднесення особистості з тілесними, психофізіологічними, психологічними та соціокультурними значеннями маскулінності і фемінінності» [6].

Серед зарубіжних та російських досліджень, що пов’язані з опрацьовуваннями психології статі, а згодом й ґендерної психології, слід підкреслити роботи таких вчених, як Г. Андрєєва, С. Бем, Т. Бендас, Ш. Бурн, Е. Еріксон, Є. Ільїн, В. Каган, І. Кльоцина, І. Кон, М. Мід, З. Фрейд, Б. Фрідан, Н. Ходороу, К. Хорні, К. Юнг. У вітчизняному науковому колі визначимо дослідження Т. Говорун, О. Кікінеджи, О. Кочарян та ін., але зауважимо, що процес визначення ґендерної ідентичності особистості, якій пов'язаний з розумінням ґендерного підходу у вітчизняній науці спирається на різноманітні інформаційні, організаційні, методологічні та іншими особливості мовного, історико-культурного та соціокультурного дискурсу та обумовлені протиріччями ґендерної моделі, тому перебуває в стані дослідження і потребує детального аналізу.

Мета статті – висвітлити особливості формування ґендерної ідентичності особистості під впливом соціокультурного середовища.

Виклад основного матеріалу. На відміну від багатьох інших систем цінностей, що мають підтримку в суспільстві, ґендер здавна має обмеженість, коли існували лише він, вона – чоловік і жінка – сформовані на біологічних ознаках уявлення про соціальні ролі, де жіночі риси називають жіночністю або фемінністю, а чоловічі – маскулінністю.

Відходження від ґендерних штампів не мало підтримки в суспільстві та вважалося взагалі неможливим – така думка була сформована нестабільністю умов суспільного життя і окремих галузей людської діяльності: економіки, політики, культури, освіти, релігії та сім'ї.

Суспільство – це певна соціокультурна система, де основними складовими елементами є люди, які конкатенують між собою, утворюючи певний модус. Тому воно визначило набір людських якостей та зробило способу «категоризації», котра дає можливість розділити індивідів на тих кого «прийняті» й «неприйняті», тобто соціальне середовище встановлює, які саме категорії людей в ній мають бути допущенні.

Споконвік, нав’язані ґендерні рамки, норми й правила у сучасному суспільстві є стереотипами, які сформувалися раніше, а вихід за них може розглядатися як девіантна поведінка. У свою чергу це провокує конфлікт й збентеження, іншими словами, маленька соціальна система, що була створена і усталена впорядкованою соціальною взаємодією, стає дезорганізованою. Тому людина намагається уникати ситуацій, коли стає можливим протиріччя соціальним інтересам, добровільно надягає маску з певних ярликів і пригнічує своє «Я». Без допомоги і підтримки стає дуже важким використовувати свій досвід для отримання сенсу життя і неможливим досягнення мети, а результатом – остаточна втрата віри в себе.

Розуміння своєї ґендерної приналежності є конструюючим елементом для соціальних відносин і основою суб'єктивності людини, тому ґендерна ідентичність досліджується як поєднання біологічної статі під впливом соціокультурних чинників.

Становлення ґендерної ідентичності має своєрідне пояснення у взаємодоповнюючих теоріях соціальної ідентифікації, визначення соціальних ролей, статевої типізації, сучасної психології статі та самокатегоризації. У сьогоденних психологічних дослідженнях розкриваються механізми і чинники прийняття особистістю ґендерної ролі, вивчається місце історико-культурної детермінації в конструюванні ґендерної ідентичності, показується який вплив мають ґендерні стереотипи на формування ґендерної ідентичності і ролі. Проблема дослідження ґендерної ідентичності і вплив середовища на її формування залишається недостатньо висвітленою.

Ґендер є одним з чинників, котрі найбільш повно розкривають сутність індивіда в соціумі, а пов'язана з глибинними пластами особистості ґендерна ідентифікація є головним аспектом її формування. За І. Гофманом, статева приналежність людини це найбільш глибока та внутрішньо визначена риса людини. Та на його думку, риси жіночності та мужності є першопочатковими способами вираження сутності, тобто те, що становить суттєву характеристику людини.

У сучасному розумінні ґендер, як соціокультурне явище, в останні роки набуває значного поширення й розвитку. Але, слід розрізняти такі категорії як стать і ґендер. Стать є біологічним поняттям й зумовлена структурою генів, а будова статевих органів, пропорції тіла та можливість стати матір'ю чи батьком залежить саме від неї; ґендер формується під впливом суспільства, яке визначає модус, може проявитися (або не проявитися) в тих чи інших умовах, тобто формує риси характеру, образ мислення та особливості поведінки.

Поняття ґендеру як психосоціальної статі людини визначається щонайменше двома, невід'ємними один від одного, чинниками: соціальним – очікування соціумом ґендерних стереотипів і ролей та особистісною ідентичністю – усвідомлення людиною самого себе. Але, говорячи про ґендерну ідентичність, завжди слід пам'ятати про її відмінність від поняття статева ідентичність.

Первинна статева ідентичність – це осмислення себе представником певної статі, котра приписується суспільством та близьким оточенням дитині з самих перших днів. Члени родини очікують модель поведінки, притаманної її статі: риси характеру, індивідуальні психологічні особливості і навіть зовнішній вигляд формуються у дитини відносно її ґендеру та під впливом суспільної думки. Але, переконання в тому, що дитина є хлопчиком, схиляє на одні очікування, а віра в те, що дитя виявляється дівчинкою – на абсолютно протилежні.

Процес соціалізації напряму пов'язаний з формуванням ґендерної ідентичності – почуттям своєї відповідності ґендерним ролям, тобто сукупності суспільно прийнятих норм та шаблонів поведінки, які характерні певній статі в конкретному соціокультурному просторі. Таким чином, слід визначити що, поняття ґендерна ідентичність значно ширше ніж погляд на статево-рольову ідентичність, адже стать є біологічною характеристикою людини і визначає її фізіологічну будову, тоді як ґендер є соціокультурною характеристикою та визначається властивостями особистості.

Життєвий сценарій людини визначає її ґендерну ідентичність. Така концепція протягом усього життя будує статево-рольове програмування чоловіків і жінок згідно суспільним вимогам, тобто відтворюється процес формування ґендерних та статевих ролей особистості. Наприклад, стала думка про жінку як берегиню родинного затишку, вимоги до заробітної плати чоловіка, роль «керуючого» та «виконавця», де перший – чоловік, а жінка друга, вимоги до характеру: жінка більш пасивна, чоловік значно активніший, також великий вплив та навіть пропаганда сучасного медіа стосовно того, як саме потрібно виглядати жінці та справжньому чоловіку.

Загальна будова сценарію життя людини – це свідомо нав'язані типові моделі ґендерної поведінки, котрі приписуються одним, та забороняються іншим. Таким чином, виникає маніпуляція людиною її соціокультурним оточенням, котра чітко слідуючи запереченням й настановам, не усвідомлює цього впливу. Такий процес ґендерної соціалізації викликає зміни особових якостей в розвитку особистості, які пов'язані з підсиленням та заохоченням типових характеристик і має відповідати ґендерним стереотипам. Інші ж, що суперечать визначеним шаблонам, навпаки, забороняються та призводять до затримки розвитку та неприйняттю особистості самим себе та її оточенням. Тому, чоловіки й жінки вимушені обирати певні форми поведінки, що відповідають ґендерним стереотипам та сексистським нормам, а не особистісному самовизначенню та покликанню.

Слід підкреслити, у відповідності до зазначених вище суспільних стереотипів, щодо визначення особливостей людської поведінки в її соціокультурному оточенні, для чоловіка нормативною, навіть бажаною, вважається надмірно виражена маскулінність. Але, така звична й базова характеристика як фемінність, не на стільки є очікуваною від жінок, як маскулінність від чоловіків.

Переважно ці риси є результатом виховання, сформовані під тиском стереотипів психологічні відмінності, що нав'язують людині її оточенням. Але не є винятком, що вони дійсно віддзеркалюють звичні відмінності жінок і чоловіків або, навпаки, не відповідають їх справжній природі.

Донедавна вважалося, що у жінок більш емоційна природа, а чоловіки – схильні до логічного мислення. Деякі вчені галузі диференціальної психології стверджують, що у сучасних жінок в середньому більш розвинутою є ліва півкуля головного мозку, яка переважно відповідає за аналітичне мислення та контролює послідовну обробку інформації, а в чоловіків – права, якій належить конкретне емоційне та образне мислення. Жінки й чоловіки справді мають відмітне мислення, котре, в свою чергу, не завжди співпадає з соціальними стереотипами.

Висновки та перспективи і пропозиції. Формування ґендерної ідентичності має соціальну природу та зумовлене впливом соціокультурного середовища на самовизначення особистості більшою мірою, ніж особливостями біологічної статі людини. Воно знаходиться у постійній динаміці, в процесі узгодження внутрішньоособистісних компонентів з зовнішніми. Але подолання внутрішніх та зовнішніх протиріч – це складний процес, тому під час прагнення досягти внутрішньої впевненості в собі та самореалізації, особистість може переживати різні проблемні етапи.

На нашу думку, ґендерні особливості – це сплав природних відмінностей та результат виховання, які формалізують природу людини, сформовану під впливом певного соціокультурного оточення. Така система цінностей призвана забезпечувати повноцінні зв'язки та встановлювати певні асоціативні відношення в конкретному соціокультурному просторі незалежно від статі.

Вплив соціокультурного середовища на формування ґендерної ідентичності – чималий, бо перш за все людина існує в соціумі і кожної секунди взаємодіє з ним. Ґендерні ролі й стереотипи, сформовані ним – не мають об'єктивного характеру, а навпаки інколи шкодують особистості, яка переживає труднощі з визначенням своєї ідентичності та відповідністю ґендерним стереотипам, відчуває свою нереалізованість в ролі жінки або чоловіка, невідповідність суспільним шаблонам. Таке самопочуття може призвести до проблем с визначеністю особистісною, її соціалізацією і самореалізацією. Тому, необхідно знаходити такі механізми і методи соціалізації, які дозволять людині самостійно приймати рішення щодо визначення власної ґендерної ідентичності та реалізувати власні потреби і інтереси у взаємодії з певним соціокультурним оточенням.

Список використаних джерел

1. Бендас Т. В. Ґендерная психология : учебное пособие. СПб. : Питер, 2008. 431 с.
2. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність. Психологічний ракурс. Тернопіль : Нова книга; Богдан, 1999. 383 с.
3. Горностай П. П. Основи теорії ґендеру : навчальний посібник. К. : К.І.С., 2004. 431 с.
4. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Ґендерна психологія: навчальний посібник. К. : Академія, 2004. 308 с.
5. Гофман І. Нотатки про управління зіпсованої ідентичністю. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1963. 147 с.
6. Каган В. Е. Половое воспитание девочки в семье. М. : Советский спорт, 1991. 45 с.
7. Кікінежді О. М. Ґендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2011. 400 с.
8. Мастерс У., Джонсон В., Коллодні Р. Основи сексології. М. : Світ, 1998. 342 с.
9. Мирошнеченко А. В. Ґендерна соціалізація як процес формування ґендерної ідентичності особистості *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія.* 2011. № 985, вип. 48. С. 103–106.
10. Саєнко Ю. І. Ґендерні стереотипи та ставлення громадськості до ґендерних проблем в українському суспільстві. Київ: ВАІТЕ, 2007. 143 с.
11. Шевченко З. В. Словник ґендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. 2016. 336 с.
12. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Флинта; МПСИ; Прогресс, 2006. 352 с.

УДК 37.01:101

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Коротіч Г. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Досліджується проблема впровадження ефективних методів викладання філософії. Це є актуальним з огляду на сучасні складні соціокультурні умови в Україні та світі. Також це є важливим для формування духовно розвинутої особистості, якій є притаманним діалектичне, системне, стратегічне мислення, бажання творити і розвивати себе. До таких методів можна віднести метод проблемних питань, дискусії, «дерева рішень», аналізу конкретних ситуацій, рольової гри, індивідуальних письмових завдань, історико-біографічний метод. Наводяться приклади доцільного використання цих методів при викладанні філософії. Пояснюється необхідність їхнього комплексного застосування.

Ключові слова: філософія, особистість, метод, проблемне питання, дискусія, метод аналізу конкретних ситуацій, метод рольової гри.

Korotich H. On the implementation of effective methods of teaching philosophy in modern situation.

The problem of introduction of the effective methods of teaching philosophy is investigated. It is actual from the point of view of modern complicated sociocultural situation in Ukraine and the world. This is also important for forming of the spiritually developed personality, which is characterized by dialectical, systemic, strategic thinking, the desire to create and develop oneself. Such methods include the method of problem issues, discussion, the "decision tree", analysis of certain situations, role play, individual writing assignments, historico-biographical method. Examples of the expedient use of these methods in the teaching of philosophy are given. The necessity of their complex application is explained.

Keywords: philosophy, personality, method, problem issue, discussion, method of analysis of certain situations, method of role play.

Постановка проблеми. Перед будь-яким філософом, який прагне бути насправді почутим, адекватно зрозумілим та ще й вплинути на свідомість слухачів або читачів завжди буде стояти проблема пошуку відповідних методів вирішення цього складного завдання. Завдяки Платону ми можемо дослідити, як віртуозно вирішував цю проблему великий Сократ. Або відкриємо будь яку з частин «Суми теології» геніального Фоми Аквінського і переконаємося в його майстерності пояснювати і доводити вельми складні істини схоластики, і таким поясненням користуються і зараз – як католицька церква, так і релігійні філософи. Змінювалися епохи, змінювалося уявлення про завдання філософії, з'являлися нові філософські течії, однак проблема пошуку адекватних методів як філософствування, так і його пояснення іншим наразі є не менш важливою, ніж раніше. Ба більше, соціально-гуманітарні дисципліни і філософія зокрема змушені ще активніше шукати ефективні способи вирішення цієї проблеми. Чому? Тому, що переважаюче у суспільстві технократичне, прагматичне «обчислювальне» мислення, на жаль, часто не бачить сенсу заглиблюватися у сенси (прошу вибачення за тавтологію) того, що відбувається, шукати його витоки, корені, причини… Це «ускладнює життя», а науково-технічний прогрес, за розхожим визначенням, повинен його спрощувати. Йдеться вже навіть не про формування споживацької ідеології (про що було багато написано у тому

числі філософами у минулому столітті), а про спрощення самого процесу споживання – техніки, знань, методів, взагалі різних форм життя. Тому постать філософа, який у свій спосіб протестує проти такого тотального спрощення, навіть сучасним суспільством сприймається неоднозначно. Можна стверджувати, що актуальність пошуків впровадження ефективних методів викладання філософії є обґрунтованою як сучасними вкрай нестабільними соціокультурними умовами в Україні та світі, так і особливостями самої філософії, яка постійно розвивається у відповідь на виклики сьогодення. Загальним завданням філософії є формування духовно розвиненої високоморальної особистості, яка має діалектичне, системне, стратегічне критичне мислення, активну громадянську позицію, є соціалізованою, відповідальною, прагне до саморозвитку. Найбільшим викликом, перед яким сьогодні стоїть людство, є пандемія COVID-19. Вона стала трагічним лакмусовим папірцем, який виявив низку взаємопов'язаних глобальних проблем, у тому числі проблему браку відповідальності на різних її рівнях у різних її аспектах («КОВІД», «КО-ВІД», відсутність спільної («ко») відповідальності людства). А глобальні проблеми людства – це царина, насамперед, філософських досліджень за визначенням. Тому перед філософами у співдружності із ученими інших спеціалізацій стоїть нагальне завдання системного осмислення явища пандемії, пошуків її глибинних причин і витоків, а також завдання пояснення своїх думок іншим. Тому проблема пошуків ефективних методів як самого дослідження, так і викладення результатів своїх досліджень є й наразі вельми актуальною.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зауважити, що означена вище проблема видається актуальною не тільки авторці даної розвідки. У науковій літературі можна зустріти цікаві та ґрунтовні дослідження щодо пошуків ефективних методик навчання (насамперед, йдеться про інтерактивне навчання). Начало таким пошукам було покладено ще у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [1]. Як справедливо зазначає О. Онищук, під інтерактивним навчанням розуміють такий процес, який ґрунтується на демократичних засадах, коли викладач і студенти є на одному рівні, а також на використанні методик, що дають змогу максимально спілкуватись [2]. Йдеться про особисте спілкування, живий обмін думками, дискусію, семінар. Особливо це є доцільним при викладанні соціально-гуманітарних дисциплін, насамперед, філософії. Ю. В. Бистрова у своїй науковій розвідці наводить класифікацію відомих педагогічних технологій, які найбільш часто використовуються на практиці [3]. Цілком слушною є думка дослідниці щодо того, що основою навчання повинні стати цілісні моделі освітнього процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їхнього здійснення. Науковиця підкреслює, що інтерактивні методики навчання сприяють розвитку творчих здібностей і вміння працювати самостійно, активізують роль усіх учасників освітнього процесу та їхню здатність мислити проблемно, їхній особистісний потенціал у цілому. Особливу увагу Ю. В. Бистрова справедливо приділяє таким методам як брейнстормінг («мозковий штурм»); діалог Сократа (сократів діалог); «дерево рішень»; дискусія із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги, створення атмосфери змагальності, тощо. На дослідження інтерактивних методів навчання звертає свою увагу М. Кляп, яка у своїй статті намагається надати узагальнену характеристику деяким таким методам [4]. На особливу увагу заслуговують змістовні роботи О. О. Акишиної [5], Ю. Зіньковського [6], І. І. Замощанського [7], а також колективу вчених під керівництвом Л. В. Баєвої [8], які містять дуже цікаві думки щодо сутності ефективних методів, доведення їхньої доцільності та необхідності впровадження в освітній процес. Авторка даної розвідки також вже намагалася дослідити цю проблему; результати цього дослідження були апробовані на кількох Міжнародних наукових конференціях [9, 10, 11,

12]. Однак залишається необхідність узагальнення вже існуючого досвіду та його подальшого розвитку, оскільки цього у кінцевому рахунку вимагають сучасні соціокультурні виклики, про які йшлося вище.

Мета дослідження. Отже, з огляду на вище викладене, метою даної статті є дослідити особливості впровадження ефективних методів викладання філософії у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Під ефективними методами викладання філософії будемо розуміти ті, які є найбільш оптимальними для досягнення кінцевої мети освітнього процесу (зосередимося на викладанні у закладах вищої освіти здобувачам освіти з нефілософських спеціальностей). Такою метою є виховання не тільки добре підготовленого професіонала, конкурентоспроможного на ринку праці, але й різнобічно (у тому числі духовно) розвиненої творчої особистості із системним мисленням, перед якою стоїть завдання знайти своє місце у цьому складному світі, який динамічно змінюється, та максимально реалізувати свої прагнення та здібності. Поза використанням таких методів неможливим є забезпечення активної участі здобувачів освіти у процесі навчання, формування в них необхідних компетентностей, створення атмосфери плідного співробітництва між усіма учасниками освітнього процесу, поєднання результатів теоретичного навчання з їхнім практичним використанням, упровадження індивідуального підходу. Такі методи у поєднанні із ґрунтовним науковим рівнем матеріалу, аргументованим розкриттям його зв’язку із сучасністю, його користі для з’ясування соціокультурних умов і здатності на них впливати, вмінням пояснити зв’язок матеріалу із особливостями майбутньої професійної діяльності здобувачів сприяють підвищенню якості викладання. Авторитет викладача повинен ґрунтуватися не на уявленні про нього як носія абсолютної істини, а як людини, яка знає, як ефективно здобувати необхідні нові знання та не менш ефективно ними користуватися.

Отже, спробуємо визначити, які з таких ефективних методів і як саме доцільніше використовувати в освітньому процесі при викладанні філософії. Насамперед, йдеться про організацію керованої дискусії, лекції разом із здобувачем, використовування методу проблемних питань, історико-біографічного методу, методу «дерева рішень», аналізу конкретних ситуацій (case study), рольової гри, індивідуальних письмових завдань (наприклад, написати есе, створити кросворд або квест з історії філософії).

Почнемо із проблеми, яка виникає з першої хвилини викладання філософії – проблеми формування у здобувачів освіти мотивації до її вивчення. Її вирішення передбачає пояснення теоретичного значення філософії та обґрунтування її практичного значення для людини і суспільства, у тому числі для розвитку природничих, суспільних і технічних наук. Вивчення філософії сприяє розвитку логічного мислення, яке повинно бути гармонійно поєднаним не тільки зі здатністю глибоко відчувати, співчувати, сприймати (концепція емоційного інтелекту), але й з мораллю (моральний інтелект). Необхідно не тільки сформувати у студентів філософський світогляд, але й переконливо пояснити можливості його практичного втілення, і це додасть зацікавленості у вивченні філософії. Для досягнення цієї мети можна протягом усього навчання у специфічний спосіб використовувати кейс-метод, метод філософського аналізу економічних, політичних, соціальних і духовних ситуацій, а також такого стану людського буття, який підпадає під узагальнену назву «межова (гранична) ситуація». Наприклад, можна взяти проблему якості реформ, які наразі відбуваються в Україні, або проблему пошуків вектору розвитку науково-технічного прогресу, або надто актуальну проблему боротьби з COVID-19. Оскільки філософія спрямована на дослідження глобальних проблем, то можна обрати для обговорення проблему існування глобальних проблем людства. Однією з таких найважливіших проблем є екологічна. Можна запропонувати оцінити важливість цієї проблем, навести конкретні докази цього (на місцевому і глобальному рівнях), звернутися з проханням пояснити, чому виникла така загрозлива ситуація. Як правило, в аудиторії

завжди будуть присутніми такі здобувачі, хто вже міркував з цього приводу або охоче відгукується на заклик викладача поміркувати тут і зараз. Зазвичай, відповідь стосується неконтрольованої діяльності людства, неправильно обраних критеріїв науково технічного прогресу, недостатнього розуміння цього політиками і не тільки ними, відсутності усвідомлення специфічних ризиків сьогодення, відсутності відповідальності людини за свої дії. Ось тут важливим є пояснити (і потім ще у різний спосіб постійно пояснювати) різноаспектну роль філософії у з'ясуванні цих причин і у створенні стратегії їхнього усунення або змінення. Якщо виходити із тези про безпосередній зв'язок між свідомістю людини та її діями, то стає зрозумілішими світоглядна, методологічна, аксіологічна та інші функції філософії, які будуть досліджуватися протягом освітнього процесу.

Викладання філософії неможливо уявити поза використанням методів проблемних питань і керованої дискусії. Наприклад, пояснюючи матеріал теми, присвяченій аксіології, необхідно пояснити теоретичне і практичне значення поняття цінності, яке є засадничим для осмислення життя, та намагатися сформувати збалансовану систему цінностей у свідомості здобувачів освіти. Викладач знайомить їх із існуючою класифікацією духовних і матеріальних цінностей, із політичними, правовими, соціальними, економічними та іншими цінностями. Це можна робити разом із студентами, запрошуючи їх до дискусії щодо важливості таких цінностей (чи є щось дійсно важливим для людини і світу). Тому виникне проблемне питання стосовно того, чому різні люди мають різні уявлення про цінності, тобто про підґрунтя їхнього вибору. Далі можна разом зі здобувачами дійти висновку про взаємний зв'язок між системою цінностей у свідомості людини і системою цінностей, поширеною у суспільстві, а також про визначальний вплив цих систем на індивідуальне і суспільне життя.

Прекрасною ілюстрацією цього є якість соціальних реформ. Якщо при їхньому здійсненні нехтувати, скажімо, Категоричним Імперативом І. Канта, то вони не зможуть мати позитивні наслідки. Можна продовжити дискусію питанням: чи існують цінності «вічні»? Якщо так, то чому, адже світ і люди змінюються? Чи є пов'язаними цінності між собою, що є підґрунтям такого зв'язку? Чи можна виокремити серед них найголовніші, що є основою такого виокремлення? Чи можна стверджувати, що найголовнішою цінністю є людина? До чого це може призвести? Для відповіді на такі питання здобувачі освіти повинні актуалізувати свої знання з історії філософії та застосувати своє вміння аналізувати сучасні виклики. Безсумнівно, найважливішою цінністю сьогодні стає життя як таке, яке є постійно під загрозою (доказ – поширення епідемії коронавірусу), збереження природи як основи людського життя. Обґрунтувати це допоможе філософський аналіз розвитку ставлення людини до природи в історії людства, пов'язаний із системою нових проблемних питань для дискусійного обговорення (до речі, можна зупинитися на тому, чому існує стільки різних відповідей на нібито однакові питання). Наприклад, йдеться про питання щодо ролі природи в житті людини, щодо морального до неї ставлення, щодо перспектив науково-технічного розвитку у зв'язку із його впливом на стан довкілля та людини. Отже, метод організації керованої дискусії буде завжди актуальним. Важливо надати слово кожному учаснику дискусії, створити комфортні умови для вільного висловлення, доброзичливу атмосферу, яка не буде знижувати гостроти дискусійних питань. Доцільно продовжувати використовувати знаменитий метод Сократа, тобто метод з'ясування істини у діалозі, за допомогою різного плану питань, у тому числі, проблемних, із використанням методів індукції ті дедукції, аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення.

Викладаючи філософію здобувачам технічних спеціальностей, обов'язково необхідно зупинитися на дослідженні проблем філософії техніки, а саме з'ясування сутності техніки, перспектив її розвитку, її місця у розвитку культури. Це сприяє не тільки розвитку філософських знань, але й знань із обраної спеціальності. Техніку можна розглядати як спосіб самореалізації людини, і тому багато залежить від того, як сама

людина розуміє власну сутність і власні завдання, своє місце у цьому світі. Зацікавлення у студентів викликає те, як відомі філософи (К. Ясперс, М. Гайдеггер, М. Бердяєв, Х. Ортега-і-Гасет та інші) розкривали природу і сутність технічного, техніку як утілення сутнісних сил людини, зв'язок природного і технічного. Це створює підґрунтя для філософського аналізу тенденцій розвитку сучасних технологій, у тому числі інформаційно-комунікаційних, їхнього впливу на розвиток людини та суспільства, усвідомлення як нових можливостей, так і нових ризиків, а також своєї відповідальності за результати власної діяльності. Оскільки постійно йдеться про розвиток, то важливим буде з'ясувати сутність цього поняття, закони, категорії, якими можна описати цей процес. Вивчаючи тему, присвячену діалектиці як теорії розвитку, на прикладі матеріалу певної науки (скажімо, технічних наук), спираючись на конкретні факти стосовно їхнього розвитку, можна пояснити методологічне значення законів і категорій діалектики, які з різних позицій розкривають процес розвитку певного об'єкту (певної науки, технічного об'єкту, людини, суспільства, тощо). Це також сприятиме посиленню мотивації до подальшого вивчення філософії.

Важливим є те, що обрані інтерактивні й просто активні методи доцільно використовувати у взаємному зв'язку, системно. Для з'ясування особливостей і при використанні, наприклад, методу системного аналізу і методу «світової кав'ярні» доцільно використати метод мозкового штурму і колективного обговорення, роботи в малих групах. Знову ж таки, візьмемо за приклад вже згадані глобальні проблеми людства. Можна поставити перед здобувачами освіти завдання: виокремити основні такі проблеми, з'ясувати їхню сутність, причини виникнення, причинно-наслідкові зв'язки, зв'язок між проблемами, взаємний вплив, визначити шляхи їхнього ефективного вирішення. Далі запропонувати їм створити малі робочі групи, обрати для себе певну кількість споріднених проблем і спробувати методом мозкового штурму визначити основні шляхи їхнього вирішення, створивши «дерево рішень». Далі частина учасників переходить до інших робочих груп, де обговорюються вже інші для них проблеми. Так вони зможуть обговорити всі основні проблеми. Потім кожна група підбиває підсумки і доповідає про них усім присутнім, а модератор підбиває загальні підсумки. Можна передбачити, що серед них буде висновок щодо необхідності системного дослідження всіх глобальних проблем, адже кожна з них викликає (передбачає) інші, або є з ними щільно пов'язаною. Усі при цьому вчаться працювати в команді, враховуючи думку іншого, вирішуючи актуальні для сьогодення загальні завдання.

Однак найбільш цікавою для всіх, хто студіює філософію, є, зазвичай, антропологічна проблематика. Можна поставити перед здобувачами творче завдання порівняти погляди філософів різних епох щодо природи і сутності людини і з'ясувати, а чи простежується тут певна логіка їхнього розвитку? Чому виникають відмінності у трактуванні сутності людини? Що означає «вчиняти вільно», і чому свобода є завжди обмеженою? Чим вона є обмеженою, і що робити із цими обмеженнями? Як пов'язані поняття «свобода» і «відповідальність»? Наскільки сьогодні важливо виховувати у собі особистість, яке значення це має для людини, для розвитку громадянського суспільства, у чому полягає сенс людського життя, – ці питання також є дуже актуальними і завжди викликають жваве дискусійне обговорення.

Одним із найбільш цікавих інтерактивних методів є метод рольової гри. На доцільність його використання вказують, наприклад, І. І. Замощанський [7], колектив учених під керівництвом Л. В. Баєвої [8], адже цей метод сприяє розвитку креативного мислення і значно посилює мотивацію до вивчення філософії. Перші відомі нам давньогрецькі оратори були філософами і вважали глибокий зміст промови головною її окрасою. Зважаючи на це справедливе твердження, сучасному викладачеві необхідно подбати про змістовність, достойний науковий рівень матеріалу, який він пропонує для вивчення. Але як зробити цей складний процес цікавим для слухачів? Ось тут у нагоді й

стане метод рольової гри, яскравим прикладом якого можна вважати організовану знаним філософом А. М. Чанишевим філософську театральну виставу, під час якої маріупольські студенти, подолавши ніяковість, в образах античних філософів вели дискусії, намагаючись адекватно відтворити їхні погляди. Це було у далекому 1991 році, під час конференції «Аристотелівські читання», яка проводилася у Маріуполі, і на яку були запрошені філософи з Греції. Студентів підтримали дружніми оплесками, а вони були задоволені можливістю перевтілитися у тих, до кого, можливо, ставилися з острахом. Стародавні (і не дуже) філософи не повинні виглядати як музейні експонати, чиї думки могли б зацікавити тільки їхніх сучасників.

При вивченні історії розвитку філософських ідей важливим є не тільки розкрити сутність кожного з головних етапів цього розвитку, зв'язок між ними, але й зв'язок із сучасними проблемами нашого життя. Знайомство з історією філософії – це не оповіді про «сиву» давнину, про якихось зарозумілих учених мужів, які переймалися абстрактними питаннями, дуже далекими від реального життя, тим більше сучасного. Необхідно показати, що із самого початку філософія була налаштована не тільки теоретично пояснити світ, але й вирішувати практичні питання буття людини у цьому складному світі, серед суперечностей і проблем. Слід розкривати велике значення філософської спадщини для сьогодення, для створення нових дискусій, не відкидаючи появи нових інтерпретацій відомих текстів. Здобувачі освіти повинні мати можливість розвинути свою здатність до критичного творчого мислення завдяки особливим завданням аналітичного плану (наприклад, проаналізувати текст якогось філософа, застосувавши герменевтичний метод). Для самостійного вивчення студентами слід пропонувати не тільки уривки з творів («першоджерела»), але й біографії філософів, тобто застосувати біографічний метод. Так вони краще розуміють сутність їхніх ідей, ці філософи стають ближчими до студентів через знайомство з їхніми людськими якостями, почуттями, думками, сумнівами. Особливий акцент можна зробити на тому, що це були непересічні особистості із всебічно розвиненим світоглядом, які мали талант не тільки до філософії, але й до інших галузей знання. Оскільки осмислення філософських проблем вимагає певного (і навіть тривалого) часу, доцільним буде запропонувати здобувачам освіти написати есе на актуальні теми (наприклад, про те, які глобальні проблеми людства виявив коронавірус); можна запропонувати самостійно розробити кросворд і створити програму квесту, скажімо, з історії філософії.

Висновки та перспективи і пропозиції. Сучасні соціокультурні виклики потребують свого філософського осмислення, і це ще більше загострює завжди актуальну проблему пошуків адекватної методології. Про відмову від інформаційно-репродуктивного способу передачі знань уже не йдеться, це є обов'язковою вимогою освітнього процесу, і сьогодні цього замало. Необхідним є системне впровадження таких ефективних методів навчання як от метод системного аналізу, постійної рефлексії та саморефлексії, проблемних питань, мозкового штурму, створення «дерева рішень», аналізу конкретних ситуацій (case-study), які доцільно використовувати у поєднанні зі створенням можливості сократівського діалогу, керованої дискусії, а також рольові ігри, лекції разом із студентом, використовування історико-біографічного методу, індивідуальних письмових завдань, проведення квестів, тощо. Використання цих обґрунтовано ефективних методів і прийомів допомагає формуванню необхідних компетентностей у здобувачів освіти та взагалі всебічно розвиненої особистості, здатної приймати ефективні рішення на основні системного аналізу ситуації та брати на себе відповідальність за них, особистості, якій є притаманними креативність, конструктивно критичне самостійне стратегічне мислення, прагнення розвитку, толерантність, вміння працювати в команді, а це дуже важливим для становлення сучасної демократії, побудови громадянського суспільства.

Темою подальших розвідок може бути дослідження проблеми пошуків адекватної методології пояснення сутності кризових станів суспільства.

Список використаних джерел

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») / Інститут системних досліджень освіти України. Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
2. Онищук О. До проблеми ефективності викладання філософії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Філософські науки.* 2009. № 636. С. 139–141. URL: http://vlp.com.ua/files/25_35.pdf (дата звернення : 14.04.2020).
3. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство.* 2015. № 1 (4). С. 27–33. URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf (дата звернення : 14.04.2020).
4. Кляп М. Інноваційні методи навчання у ВНЗ як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти України. *Вища освіта України.* 2015. № 4. С. 45–53.
5. Акишина Е. О. Применение активных и интерактивных методов в философском познании и преподавании философии. *Сибирский учитель*. 2016. № 4 (107). С. 63–66. URL: http://www.sibuch.ru/sites/default/files/ПоискАкишина.pdf (дата обращения : 14.04.2020).
6. Зіньковський Ю. Виховання і навчання. Протиріччя в єдності. *Вища школа.* 2012. № 3. С. 20–29.
7. Замощанский И. И. Активные методы обучения в преподавании философии. *Известия Уральского федерального университета. Сер. 1. Проблемы образования, науки и культуры.* 2012. № 3 (104). С. 25–32. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/21075/1/iurp-2012-104-04.pdf (дата обращения : 14.04.2020).
8. Инновационные практики обучения: преподавание философии в больших потоках : учебно-методическое пособие для преподавателей / под науч. ред. Л. В. Баевой. Астрахань : Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2017. 128 с.
9. Коротіч Г. В. Деякі методологічні аспекти викладання філософії у закладах вищої освіти. *Університетська наука – 2019 :в 4 т.*: тези доп. міжнар. наук.-техн. конф. (Маріуполь, 16–17 травня 2019 р.). Маріуполь, 2019. Т. 4. С.61–62.
10. Коротіч Г. В. Роль філософії у становленні освіти для сталого розвитку. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій :* матеріали II Всеукр. наук. конф. (присвяч. 100-річчю Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара) (Дніпро, 26–27 жовт. 2018 р.) Дніпро, 2018. Ч. II. С. 190–191.
11. Коротіч Г. В. Щодо викладання філософії в технічному виші. *Філософія і художня література в хронотопі технічного вузу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 листопада 2018 р.) Київ, 2018. С. 57–59.
12. Коротіч Г. В. До проблеми викладання філософії студентам нефілософських спеціальностей. *Освіта і наука у мінливому світі : проблеми та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук. конф. (Дніпро, 29–30 березня 2019 р.) Дніпро, 2019. Ч. II. С. 258–259.

УДК 36.364

СПІВПРАЦЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКИМИ, БЛАГОДІЙНИМИ ТА РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Криворучко Н. В., кандидат економічних наук, радник міського голови з питань залучення інвестицій та міжнародної діяльності виконавчого комітету Токмацької міської ради, магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Суровцева І. Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розкривається роль недержавних громадських організацій у реалізації соціальної роботи. Розглядаються види послуг, що можуть надаватися недержавними організаціями. Проводиться аналіз співпраці з різноманітними державними структурами у напрямку покращення соціальних послуг в Україні. Наведені приклади співпраці державних органів та громадських організацій у наданні соціальних послуг. Надані пропозиції щодо подальшої співпраці.

Ключові слова: громадська організація, недержавна організація, «третій сектор», соціальна робота

Krivoruchko N., Surovtseva I. Cooperation of local self-government bodies with civic, charitable and religious organizations in overcoming social problems

This article explores the role of non-governmental organizations in realization of social work, the types of services and the challenges faced by NGOs when working with people, analyzed the cooperation of NGOs with government agencies to improve the quality of social services in Ukraine. Examples of cooperation between state bodies and public organizations in the provision of social services are given. Offers for further cooperation are provided.

Key words: public organization, non-governmental organization, "third sector", Social Work.

Постановка проблеми. Складний період політичних та соціальних трансформацій, економічна нестабільність, які переживає Україна останні шість років, військовий стан, а тепер ще й виклики, пов’язані COVID-19, позначились на розвиткові нових форм участі громади у розв’язанні соціальних проблем.

За таких умов українська держава майже завжди уникає розгляду широкого кола питань, що стосуються життя найбідніших та уразливих верств населення, залишаючи за собою переважно лише функцію їхнього соціального захисту. Тому зростає роль громадських, благодійних та релігійних організацій, зокрема таких, що об’єднують представників різних об’єктів соціальної політики. За останні три роки спостерігається наступна динаміка у розвитку недержавних організацій (далі – НДО), що представлена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Кількість і види НДО, зареєстрованих в Україні

№	*Вид НДО/ Рік*	*2017*	*2018*	*2019*
1.	Громадські організації	70758	80461	85655
2.	Спілки об’єднань громадян	1201	1254	1528
3.	Благодійні організації	17604	17726	18557
	Всього	89563	99441	105740

Необхідність дослідження діяльності громадських, недержавних організацій (НДО) обумовлена, відповідно, до їх типового статусу, адже спрямована на задоволення потреб їх членів. Зокрема, мається на увазі, що та чи інша НДО бере на себе функції, які держава не може, або не хоче виконувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців й дослідників, які вивчали громадські, недержавні організації соціальної сфери та їх роль у соціальному обслуговуванні населення, можна назвати В. Полтавця, Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко, О. Сидоренко, а також ці питання у своїх дослідженнях розглядали Т. Семигіна, І. Мигович, П. Жовніренко та інші. Серед учених, які досліджували тематику ролі релігійних організацій у соціальній роботі та державотворенні, є напрацювання таких дослідників, як М. Бабій, І. Бенедиктова, О. Биков, Л. Вахняк, Г. Друзенко, К. Дьюрем, А. Кочкадан, О. Кудояр, П. Любченко, В. Лещенко, І. Рябко, В. Токман, Л. Чупрій, проте й вони не вичерпали можливостей для подальших досліджень.

Виділення невирішеної проблеми. Багато з людей, яким держава гарантує право на соціальну допомогу (соціальні послуги), звертаються до недержавних організацій, які допомагають їм долати життєві труднощі та підтримувати соціальну активність. Тож у цьому випадку держава не виконує своїх зобов’язань стосовно цих людей. Щоби бути здатною до подолання соціальних ризиків система соціальних послуг повинна швидко й адекватно реагувати на попит і зміни у потребах людей. Це вимагає нових підходів, диверсифікації ресурсів, розширення спектра надавачів послуг. Тому можна констатувати потребу нових досліджень та вироблення оптимальної моделі взаємовідносин громадських, благодійних та релігійних організацій з органами місцевого самоврядування у розв’язанні соціальних проблем громад.

Мета статті. Саме позитивним прикладам співпраці держави (у вигляді органів місцевого самоврядування) та недержавних організацій присвячено статтю. Приймаючи до уваги актуальність розвитку, існування та діяльність громадських, недержавних організацій в соціальному обслуговуванні, соціальному захисті та наданні населенню соціальних послуг, у дослідженні варто розв’язати наступні завдання:

– розглянути види соціальних послуг, які надають громадські організації та проблеми, з якими вони стикаються у здійсненні соціальної роботи;

– проаналізувати форми співпраці НДО з органами місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до розгляду недержавних організацій, їх соціальної діяльності та співпраці з органами місцевого самоврядування, найперше, маємо визначитися із поняттями «громадська організація» або ж «недержавна організація».

Громадські організації соціальної сфери керуються у своїй діяльності тими самими законодавчими актами України, що й об’єднання третього (неприбуткового) сектора взагалі: передусім, Конституцією України, чинними законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про громадські об’єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про молодіжні й дитячі громадські організації» та підзаконними актами, прийнятими Кабінетом Міністрів України та іншими підрозділами державної виконавчої влади для визначення механізму виконання зазначених вище та інших законів.

У статті 36 Конституції України сказано: «Громадяни України мають право на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» [1].

Отже, маємо базове визначення форм самоорганізації громадян України (політичні партії та громадські організації), а також цілі цих об'єднань. Закон «Про об'єднання громадян» [2], (прийнятий 1992 року, втратив чинність у 201 3 р.), повторював назви двох форм об'єднань громадян політичні партії та громадські організації, а також визначав, що за своїм статусом об'єднання громадян поділяються на всеукраїнські, місцеві та міжнародні.

Всеукраїнські громадські організації поширюють свою діяльність на територію всієї країни, мають філії у більшості регіонів та реєструються Міністерством юстиції України. До місцевих належать ті об'єднання, діяльність яких поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону, та зареєстровані відділом юстиції місцевої державної адміністрації. Міжнародною може бути організація, діяльність якої поширюється на територію України та ще принаймні однієї іншої держави, реєструється Міністерством юстиції України. Територію діяльності та орган, де організацію зареєстровано, об'єднання громадян визначає самостійно.

Тимчасовим положенням «Про кредитні спілки» (2001) визначено ще одну форму недержавної організації, що міститься у назві документа. По суті, регламентуються принципи фінансової взаємодопомоги групи, до якої входять не менш як 50 громадян. Проте НДО такого типу не є типовими для соціальної сфери [3].

Старий Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» (1997) визначав форми та базові засади благодійництва у нашій країні. Новий Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012) визначає таку сферу благодійництва як «соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності». Благодійна організація визначається як «юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності» [4]. Популярною формою НДО соціальної сфери є благодійний фонд, проте окремого закону, який би регламентував його діяльність, немає, втратили чинності і «Тимчасові правила реєстрації благодійних фондів» (затверджені наказом Міністра юстиції 24.03.95 за № 87/623).

Не треба вважати, що громадські організації обмежені у своїх матеріальних / фінансових можливостях для здійснення своїх статутних функції, адже останніми роками дієвим механізмом забезпечення діяльності НДО стали не тільки членські внески, а й гранти міжнародних фондів та організацій (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Надходження коштів за регіонами, тис. грн. [5]

Область	Рік			
	2014	2015	2016	2017
Україна	**4101284,0**	**6316489,1**	**6211967,7**	**7271566,8**
Дніпропетровська	244803,7	464670,1	483750,8	488506,0
Донецька	44767,9	136491,4	162071,7	182913,0
Запорізька	60103,9	70516,5	80255,2	101736,6
Київська	29885,0	29043,9	42519,4	51814,2
Луганська	4494,1	18919,9	39907,9	73106,5
Миколаївська	37697,9	48695,0	54193,3	72973,1
Одеська	318674,3	374211,3	475410,8	528068,9
Харківська	216476,5	329080,1	352113,6	464059,4
Херсонська	23080,5	17899,5	35111,6	28522,7
м. Київ	2572470,8	4029507,0	3575383,4	4001861,3

Отже, найдієвішим способом надання соціальних послуг останнім часом стала співпраця між громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та міжнародними фондами / проєктами / програмами.

Одним з таких прикладів є співпраця Німецького товариства міжнародного співробітництва (далі – GIZ) із громадами Дніпропетровської, Запорізької та Харківської областей. У Харківській, Дніпропетровській і Запорізькій областях, куди переїхало близько 350000 внутрішньо переміщених осіб, GIZ співпрацює з Державною службою надзвичайних ситуацій та Товариством Червоного Хреста України з метою покращення цивільного захисту населення. Відновлюється соціально важлива інфраструктура, зокрема, проводяться капітальні ремонти лікарень, гуртожитків, будинків престарілих, шкіл і дитячих садків [6].

Також надається підтримка містам та громадам, аби вони ефективніше надавали послуги громадянам. За допомогою Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) неурядові організації надають підтримку внутрішньо переміщеним особам у подоланні травматичного досвіду. Місцеві і внутрішньо переміщені особи знайомляться на спортивних і культурних заходах та набираються досвіду спільного життя.

Однією з найгостріших проблем внутрішньо переміщених осіб та жителів приймаючих громад є недостатня кількість робочих місць. Окрім цього, фахові навички внутрішньо переміщених осіб часто не відповідають потребам місцевого ринку праці. У цій ситуації більшою мірою потерпають жінки. Курси з перепідготовки спеціалістів не задовольняють потреби ринку праці і доступні не для всіх рівною мірою. Окрім особистих та сімейних проблем, відсутність роботи спричиняє соціальні конфлікти, коли різні групи населення конкурують за незначну кількість робочих місць.

Існуючі професійні курси здебільшого не надають можливості отримати затребувану на ринку праці кваліфікацію. Професійно-технічні навчальні заклади часто працюють із застарілими обладнанням і навчальними планами. Окрім цього, професійно-технічна освіта вважається в Україні непрестижною і не розглядається як можливість для кар'єрного росту.

Проєкт «Покращення можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» складається з двох компонентів [6].

У першому компоненті, який фінансується Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ), у співпраці з приватними та державними закладами професійно-технічної освіти, партнерськими ініціативами та об'єднаннями, а також Освітнім центром баварської економіки, для внутрішньо переміщених осіб створюються можливості для проходження курсів з професійної підготовки. Вони спрямовані на задоволення потреб конкретного місцевого ринку праці. Для точного визначення наявного попиту проєкт проводить дослідження ринку праці у пілотних регіонах. Відповідно до виявлених потреб громадяни отримують пропозиції для проходження спеціалізованих курсів з професійної підготовки. Так кандидати можуть, наприклад, набути кваліфікацію ІТ-фахівця, офіс-адміністратора, електрика, помічника кухара та фахівця з ремонту швейних машин. Тренінги є безкоштовними і можуть тривати від кількох тижнів до півроку в залежності від професійного стандарту.

Другий компонент проєкту спільно фінансується Європейським Союзом, Німеччиною, Фінляндією і Польщею та реалізується разом з Kreditanstalt für Wiederaufbau (далі – KfW) і партнерами з Фінляндії, Польщі та Естонії.

Проєкт підтримує розвиток конкурентоспроможної професійно-технічної освіти за допомогою ефективних механізмів координування та фінансування. Запровадження системи тренінгів та екзаменів, що базується на засвоєнні практичних навиків, має сприяти застосуванню нових форм викладання та навчання. Завдяки цьому покращиться якість та орієнтованість на потреби ринку праці. До того ж проєкт приділяє особливу

увагу суміжним питанням. До них належить співпраця з державним та приватним сектором, партнерськими ініціативами та об'єднаннями, приділяється увага ґендерним аспектам та використанню цифрового потенціалу.

Партнерство з роботодавцями відіграє ключову роль у реалізації реформи. Спільні зусилля всіх зацікавлених сторін на рівні Уряду, а також в регіонах та громадах сприяють підвищенню ефективності впроваджуваних заходів.

Станом на кінець 2019 року понад 1000 осіб в шести східно-українських областях, включаючи ВПО та людей, які постраждали від конфлікту, покращили свої шанси на працевлаштування завдяки курсам професійної перепідготовки. Приведення навчальних програм у відповідність до потреб ринку праці, проведення консультацій з професійної орієнтації та тренінгів з розвитку м'яких навичок (soft skills) – покращення соціальних компетенцій, вміння працювати в колективі – сприяли досягненню цілей. Впродовж перших двох років, на додаток, були підтримані п'ять регіональних партнерств, які утворені представниками різних секторів (громадський, державний, приватний). Разом вони впроваджували інноваційні проєкти, спрямовані на покращення рамкових умов на ринку праці. Наприклад, у місті Токмак реалізовано соціальний проєкт «Гідна праця», який впроваджує Український фонд соціальних інвестицій за фінансової підтримки Уряду Німеччини, наданої через Німецький банк розвитку KfW.

Варто зазначити, що з усієї Запорізької області участь у проєкті взяли участь лише міста Токмак та Мелітополь, а також Камиш-Зорянська ОТГ. Усього ж проєктом охоплено три області – Харківська, Дніпропетровська та Запорізька.

Проєкт зорієнтований на представників місцевої громади та внутрішньо переміщених осіб. Близько 500 переселенців та місцевих мешканців вдосконалили свої професійні навички, завдяки чому знайшли нову роботу або відкрили власну справу. Також у програмі взяли участь старшокласники, які готуються почати професійний шлях.

Проєктна діяльність передбачала певну етапність: грудень 2017 року – стартові тренінги, на яких учасники отримають базові навички самопрезентації, пошуку роботи та інформацію про особливості ринку праці в регіоні; у січні-лютому 2018 року пройшли два навчальні модулі для здобувачів вакансій, найманих працівників, осіб, що бажають перекваліфікуватися та для самозайнятих осіб, починаючих приватних підприємців та потенційних приватних підприємців; у березні відбувся тренінг з профорієнтації для старшокласників партнерських шкіл у вищезазначених громадах, а вже у квітні курси перекваліфікації. Координатором проєкту в Запорізькій області виступила громадська організація «Центр розвитку кар'єри «Професіонали» [7].

Висновки та перспективи і пропозиції. На жаль, в Україні органи державної влади/органи місцевого самоврядування ще не сприймають повною мірою громадянське суспільство як рівного партнера в системі організації та надання соціальних послуг і не готові передавати фінансові ресурси й частину повноважень у цій сфері недержавним громадським організаціям.

Водночас, успіхи окремих організацій, зростання довіри до недержавних організацій з боку влади та громадян свідчать про те, що формується тенденція до розширення впливу громадянського суспільства і в соціальній сфері. Підвищення ролі недержавних громадських організацій у реформуванні системи надання соціальних послуг є об'єктивною передумовою розбудови демократичного, соціально справедливого суспільства. Очевидно, що багато недержавних організацій мають наразі досвід залучення додаткової фінансової та технічної допомоги з боку міжнародних донорів та організацій, приватного бізнесу, мають адаптовані новітні технології соціальної роботи і підготовлені людські ресурси. Проте, більшість центрів соціальних служб не співпрацюють або неефективно залучають ресурси недержавного сектора на місцях. Іншою причиною недостатнього залучення недержавних організацій є відсутність механізму ліцензування щодо надання соціальних послуг з боку державних органів виконавчої влади.

Підвищення рівня співпраці з недержавним сектором удосконалить підхід до модернізації соціальних служб та сприятиме повному соціальному охопленню послугами найуразливіших категорій населення, ранньому виявленню проблемних сімей та своєчасному наданню їм адресної та якісної підтримки працівниками як соціальної сфери, так і працівниками інших галузей.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96- %D0 %B2 %D1 %80
2. Про об'єднання громадян : Закон України від 16.06.1992 р. N 2460-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12
3. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17
5. Діяльність громадських організацій в Україні у 2017 році : стат. збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 75 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_go_2017.pdf
6. Покращення можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та підтримка реформи професійно-технічної освіти (ПТО) в Україні : Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). URL: https://www.giz.de/en/worldwide/85160.html
7. Офіційний портал Токмацької міської ради. URL: http://www.meriatokmak.gov.ua/index.php/2549-u-misti-tokmak-rozpochavsya-novij-sotsialnij-proekt

УДК 364.048.6:262

ІНКЛЮЗІЯ ЯК РЕСУРС ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Лапіна М. Д., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Бойко Є. В. студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглянуто актуальну проблему інклюзії як ресурсу, що забезпечує можливість повноцінного функціонування та включення людей з інвалідністю у різні сфери суспільного життя. Розкривається зміст ресурсного підходу, надається визначення інклюзії, на основі аналізу міжнародних та національних законодавчих актів аналізується інформація щодо ресурсів соціальної інклюзії. Особлива увага приділяється окресленню соціальних ресурсів у фундаментальних підсистемах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціокультурній, соціальній, територіальній, символічній. Визначено, що ресурси інклюзії суттєво доповнює можливості осіб з інвалідністю щодо рівного доступу до повноцінного розвитку та участі у всіх сферах суспільного життя.

Ключові слова: особи з інвалідністю, інклюзія, ресурси соціальної інклюзії, фундаментальні підсистеми суспільства.

Lapina M., Boiko Y. Inclusion as a resource for people with disabilities.

The article considers the current problem of inclusion as a resource that provides the opportunity for full functioning and inclusion of people with disabilities in various spheres of public life. The content of the resource approach is revealed, the definition of inclusion is provided, on the basis of the analysis of international and national legislative acts the information on the resources of social inclusion is analyzed. Particular attention is paid to the delineation of social resources in the fundamental subsystems of society: political, economic, socio-cultural, social, territorial, symbolic. It is determined that the resources of inclusion significantly complement the opportunities of persons with disabilities for equal access to full development and participation in all spheres of public life.

Key words: persons with disabilities, inclusion, resources of social inclusion, fundamental subsystems of society.

Постановка проблеми та її актуальність. В українському законодавстві відбуваються зміни, що обумовлені розвитком та впровадженням інклюзії. Оскільки інклюзія, як багатовимірне поняття, повинне охоплювати усі сфери суспільного життя: економічну, політичну, соціальну, соціокультурну, це зумовлює реформування відповідних підсистем суспільства.

Наразі велика кількість літератури та інтернет-ресурсів розкривають сутність та можливості інклюзивної політики у сфері освіти. Цей напрям є пріоритетним та найбільш розвинутим в Україні, адже освіта є тим чинником, що впливає на соціалізацію дитини, на її розвиток, суспільні відносини, встановлення контактів, на подальший професійний шлях та життя людини. Але інклюзивна освіта є не єдиним напрямом інклюзії. Акцентуючи інклюзію у сфері освіти, інші сфери суспільного життя залишаються без уваги, що спричиняє дискримінацію та унеможливлює ґрунтовний аналіз повноцінного включення осіб з інвалідністю у суспільство, що є метою інклюзії. Розгляд інклюзії, як ресурсу, який використовується в різних підсистемах суспільного життя, дасть змогу людям з інвалідністю побачити важливість розширити можливості, що зможуть покращити їх життя та сприятимуть повноцінному функціонуванню у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблема інклюзії піддається все більшому вивченню та дослідженню з боку як українських так і зарубіжних авторів. Так, інклюзію у сфері освіти розглядають такі автори як Ю. М. Найда, Л. М. Ткаченко, А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, В. М. Мазур, К. І. Ляшенко. Інклюзію у соціальній роботі було проаналізовано О. О. Стрельніковою та Н. О. Єсіною. Зарубіжні дослідники Тоні Бут і Мел Ейнскоу в своїй роботі намагаються визначити вплив впровадження інклюзивних цінностей на всі аспекти шкільного життя та взаємодію шкіл із місцевими громадами. Соціальну згуртованість у взаємозв'язку з інклюзією розглядають О. Р. Ярська-Смірнова і В. Н. Ярська. Багатогранність інклюзії було досліджено Т. В. Семенівських. Законодавчі основи з даної теми сприяють поглибленню та упорядкуванню знань, надають конкретну та точну інформацію, що є актуальною саме в Україні. Серед таких джерел можна зазначити Конвенцію про права осіб з інвалідністю, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Проте державну політику щодо інклюзії для людей з інвалідністю в аспекті ресурсного підходу розглянуто недостатньо, науково-практичні дослідження соціального ресурсу для людей з інвалідністю, що надає додаткові можливості в усіх сферах життєдіяльності наразі є актуальними.

Мета роботи – розглянути інклюзію як ресурс для людей з інвалідністю, що збільшує можливість повноцінного функціонування та включення у різних сферах суспільного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні триває робота з реформації системи градації інвалідності, що була започаткована ще у СРСР. На зміну такій класифікації планується впровадження Міжнародного класифікатору функціональності (МКФ), що є чинним у країнах Євросоюзу. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я (МКФ) є класифікацією компонентів функціональності та обмеження життєдіяльності. Класифікація містить фізичні, ментальні й соціальні аспекти стану здоров'я особи. Вона акцентує увагу не тільки на діагнозі людини, а охоплює всі аспекти життя (розвиток, участь і середовище). Відтак, метод, що рекомендований Всесвітньою організацією охорони здоров'я, вносить суттєві корективи в соціальну політику щодо осіб з інвалідністю.

Інклюзія має багато визначень,до прикладу, на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України надається наступне визначення: Інклюзія – це «процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у тому числі людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (люди похилого віку, вагітні жінки, тощо)» [1]. Соціальна інклюзія розглядається як процес, який вимагає певних зусиль для досягнення рівних можливостей, незалежно від віку, статі, фізичних можливостей, освіти, соціального статусу, етнічної приналежності, для забезпечення повноцінної та активної участі в усіх сферах життя, участі у процесі прийнятті рішень, тобто це процес подолання бідності та соціального виключення [2]. У центрі уваги інклюзії є такі аспекти: автономність кожної людини; участь у суспільній діяльності; прийняття суспільством кожної особистості, усіх без обмежень, створення системи соціальних зв'язків [3].

Отже, інклюзія є сприятливим фактором, що зумовлює розвиток суспільства, сприяє згуртованості населення, підвищенню рівня життя та економічної стабільності, розширенню суспільного діалогу, збільшенню активності та взаємодії, сприяє дискусії у громаді.

Розуміння інклюзії в контексті ресурсного підходу започаткований професором Б. Вернерфельтом. За думкою автора, ресурсний підхід здатний враховувати вимоги, що висуває зовнішнє середовище, а також внутрішні можливості особистості, що задовольняють зазначені [4]. Особистісний потенціал, який визначає успішність людини на різних етапах життєдіяльності, створюють зовнішні й внутрішні ресурси в сукупності з усвідомлюваною готовністю їх розвивати і використовувати [5].

Внутрішні ресурси зумовлюють унікальність людини, вони є джерелом її розвитку, персоналізації, характеризують потенціал особистості. Підсистемами внутрішніх (індивідуальних) можливостей є: біогенетичні, пов'язані зі спадковістю; фізіологічні (стан здоров'я, особливості будови організму, фізична витривалість, вік, стать тощо); індивідуально-психологічні (рівень інтелектуального розвитку, особливості емоційно-вольової сфери тощо) [4]. До зовнішніх ресурсів можна віднести: матеріально-технічні, інформаційні, стимулюючі, комунікативно-психологічні, організаційно-управлінські засоби що використовуються особою за потребою [6]. Розвиток і зміцнення одного ресурсу стає підставою для активізації ресурсів іншого профілю.

Отже, можна вважати інклюзію зовнішнім ресурсом, що розширює можливості індивідів, сприяє розвитку внутрішніх ресурсів за допомогою додаткових умов, пристосувань, пільг, коштів тощо та мотивує розвивати та використовувати ці ресурси. Внутрішні ресурси осіб з інвалідністю підпорядковані фізичному та психічному стану здоров'я, але як і будь яка людина, особа з інвалідністю має індивідуальний (унікальний) набір ресурсів, який включає компенсаторні можливості, які при цілеспрямованому розвитку надають додаткові ресурси для життєдіяльності. Тобто головним чинником при розгляді ресурсів залишається критерій розвитку та використання.

Інклюзія, як ресурс для людей з інвалідністю, відбувається в межах фундаментальних підсистем суспільства, які зазначено М. С. Астоянц та І. Г. Россихіною, а саме: політичної, економічної, соціокультурної, соціальної, територіальної, символічної підсистеми [7]. Для розкриття змісту ресурсів інклюзивного суспільства було проаналізовано Конвенцію про права осіб з інвалідністю, Стратегію Ради Європи про права осіб з інвалідністю на 2017-2023 рік, ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Ресурси інклюзії у політичній підсистемі суспільства передбачають рівність усіх осіб. Люди з інвалідністю мають право нарівні з усіма приймати участь у виборах (референдумах), обирати та бути обраними. Для цього держава повинна створити умови, які б дозволили людям з інвалідністю без перешкод скористатися своїм правом (доступність інформаційна та просторова). Значним заходом є заохочення людей з інвалідністю брати участь в управлінні державними справами без дискримінації. Брати участь у неурядових організаціях та об'єднаннях, робота яких пов'язана з державним і політичним життям країни та в організаціях осіб з інвалідністю. Так, люди з інвалідністю зможуть особисто впливати на розвиток політики держави, вносити пропозиції, поширювати коло зв'язків, бути активними громадянами тощо [8]. Згідно з Законом України, особи з інвалідністю мають право на свободу вибору місця проживання та громадянства нарівні з іншими. Одним з обов'язків держави є забезпечення осіб з інвалідністю інформацією, що призначена для широкої публіки, та яка повинна бути надана у доступному форматі та з використанням технологій, що враховують різні форми інвалідності. Так люди з інвалідністю повинні отримувати ту ж саму інформацію і у той самий час, що й усе населення [8]. Держава зобов'язана забезпечувати розробку та проведення індивідуальних програм реабілітації та згідно з ними надавати послуги і допомогу, що є індивідуальними для кожної особи [9].

В економічній підсистемі інклюзія має свої ресурси, оскільки держава надає особам з інвалідністю пільги, виплати, державну допомогу, пенсії, соціальні послуги, піклування, реабілітаційні заходи тощо. Важливим напрямом включення є надання права займатися трудовою діяльністю, створення умов для працевлаштування осіб з інвалідністю, підлаштування умов для праці [9]. Отже, держава прагне створити умови, для автономного та повноцінного життя, яке є запорукою стабільності та рівності, надає можливості для розвитку та самовдосконалення осіб з інвалідністю.

Економічні заходи підтримки медикаментами, технічними та іншими засобами, необхідність яких є індивідуальною для кожної людини (видання шрифтом Брайля,

звукопідсилююча апаратура, аналізатори), надає послуги з медичної, соціальної, трудової і професійної реабілітації, побутовому та торговельному обслуговуванню [9]. Такі заходи дають змогу покращувати або підтримувати стан здоров'я особи, надають можливість отримувати інформацію, сприяють більш комфортній комунікації, розвитку, соціалізації, автономності. Разом з цим, держава надає право людям з інвалідністю на безоплатне забезпечення санаторно-курортними путівками (за наявності медичних показань). Це полегшує реабілітацію, призводить до розширення соціальних зв'язків, контактів і т. п. Особи з інвалідністю I та II групи мають право на безоплатній проїзд у пасажирському міському транспорті, що сприяє поліпшенню економічного становища осіб з інвалідністю та покращенню пересування [9].

На даному етапі розвитку українського суспільства соціокультурна підсистема є найбільш реформованою в напряму інклюзії, а найбільших змін зазнала сфера освіти. Інклюзивна освіта – це гнучка індивідуалізована система навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Інклюзивне навчання є ресурсом не тільки для дітей з інвалідністю, але й для їхнього оточення: інших дітей, батьків, адміністрацію навчальних закладів, вчителів. Дитина з особливими освітніми потребами набуває навичок соціальної взаємодії в освітньому середовищі, це сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з інвалідністю. Інших дітей така взаємодія вчить толерантно і природно сприймати людські відмінності, бути чуйними та готовими допомагати [10].

Інклюзія не обходить і культурну сферу. Люди з інвалідністю мають право розвивати свої творчі здібності та різнобічно проводити свій вільний час, отже, ресурсами інклюзії є: доступність пам'яток, творів культури, творчих та культурних центрів; заохочення людей з інвалідністю приймати участь у культурних заходах, творчих гуртках; вільний доступ до телевізійних програм, фільмів, театру та інших культурних заходів; доступність культурних заходів чи послуг (театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги); забезпечення доступу до спортивних, рекреаційних і туристичних об'єктів; організація спортивних та дозвільних заходів спеціально для осіб з інвалідністю тощо [8].

Інклюзивні ресурси в територіальній підсистемі визначають поняття «розумне пристосування» та «універсальний дизайн». Розумне пристосування – це зміни, модифікації та корективи, які впроваджуються за необхідності для забезпечення осіб з інвалідністю всіма правами та свободами нарівні з іншими, які не становлять непропорційного чи невиправданого тягаря. Універсальний дизайн – це дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, метою яких є максимальна міра придатності для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну [8].

Інклюзія надає ресурси для незалежного життя і участі у всіх сферах життєдіяльності, рівного доступу до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах [8]. Згідно з Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», особи з інвалідністю мають бути забезпечені засобами спілкування, що полегшують їх взаємодію між собою та з іншими категоріями населення [9].

Інклюзивність символічної підсистеми є причиною та наслідком інклюзії. Символічна сфера характеризується такими категоріями як: соціальний статус, ідентичність, можливості, інтереси, самооцінка, перспективи. У контексті інклюзивності як ресурсу, можна зазначити важливість ідентичності та соціального статусу, бажання змін, розширення інтересів та можливостей, бачення різноманіття, як важливого критерію для сталого розвитку, є причинами розвитку інклюзії. Та, як наслідок, підкреслюється важливість впливу інклюзії на ідентифікацію і соціальний статус осіб, на розширення

можливостей та інтересів, та збільшення рівню самоповаги особистості. Інклюзія сприяє ідентичності, яка визначає приналежність людини до групи, збільшує рівень довіри в громаді, підвищує можливість сприятливих зв'язків, підсилює згуртованість населення. Для людей з інвалідністю дуже важливим є фактор причетності, всебічної участі у житті суспільства, можливість бути прийнятим та почутим, відчувати толерантне ставлення та почуття самоцінності й важливості. Ці утворення сприяють розвитку самоповаги, визнанню своєї унікальності, важливості та корисності, підсилюють активність, яка веде до розширення кола інтересів та захоплень, підвищенню рівня життя, розуміння відповідальності за своє життя.

Висновки та перспективи і пропозиції. Отже, інклюзія надає особам з інвалідністю широкі ресурси для включення в усі сфери життєдіяльності суспільства як рівноправних членів. Ресурси інклюзії сприяють формуванню особи з інвалідністю як повноцінного громадянина, що знає та користується усіма правами та свободами, без будь-якого розрізнення, має активну життєву позицію, бере участь в прийнятті рішень щодо власного та суспільного життя, тобто стає самостійним та відповідальним суб'єктом життєдіяльності. Інклюзія, як зовнішній ресурс, допомагає людям з інвалідністю використовувати необхідні та додаткові можливості суспільства, важливим елементом яких є відповідальність як суспільства в цілому, так і людей з інвалідністю. Інклюзія зумовлює зміцнення в людей з інвалідністю почуття причетності, гідності й сприяє досягненню значних успіхів у людському, соціальному та економічному розвитку суспільства та викоріненні бідності.

Список використаних джерел

1. Інклюзивна політика : Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika (дата звернення: 08.02.2020).
2. Ярская В. Н., Ярская-Смирнова Е. Р. Инклюзивная культура социальных сервисов. *Социологические исследования*. 2015. № 12. С. 133–140.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
4. Микитюк С. О. Витоки наукових основ ресурсного підходу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 2. С. 83–88.
5. Романычев И. С. Ресурсный подход в социальной работе: к вопросу о социологическом осмыслении. *Terra humana*. 2012. № 3. С. 82–85.
6. Микитюк С. О. Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалів особистості майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 8 (34). С. 235–243.
7. Астоянц М. С., Россихина И. Г. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия. *Известия Южного федерального университета. Педагогические науки*. 2009. № 12. С. 51–58.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ %20995_g71 (дата звернення: 08.02.2020).
9. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12 (дата звернення: 08.02.2020).
10. Ляшенко К. І. Інклюзивна освіта у новій українській школі. *Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного закладу освіти* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Лисичанськ, 12 грудня 2017 р.). Лисичанськ, 2017. С. 95–97.

УДК 159.97:004.5

КОМП'ЮТЕРНА ІГРОВА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЯВИЩЕ XXI СТОРІЧЧЯ

Новікова С. Є., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглянуто теоретичні основи комп'ютерної ігрової залежності як розповсюдженого та актуального явища XXI століття. Проведено аналіз робіт та наукових досліджень, що присвячено проблемі комп'ютерній ігровій залежності як форми адиктивної поведінки особистості. Визначено поняття та види комп'ютерної ігрової залежності за різними ознаками. Розглянуто чинники виникнення, механізми та стадії прояву комп'ютерної ігрової залежності. Як підсумок, зазначено, руйнівний вплив пристрасті до ігор на соціальну взаємодію, комунікативні навички особистості що призводить до психологічних розладів або психічного захворювання.

Ключові слова: адиктивна поведінка, комп'ютерні ігри, комп'ютерна залежність, ігрова залежність.

Novikova S. Computer game addiction as a phenomenon of the 21st Century.

The article discusses the theoretical foundations of computer game addiction as a widespread and current phenomenon of the 21st century. The analysis of works and research is devoted to the problem of computer game addiction as a form of addictive personality behavior. Concepts and types of computer game addiction on various grounds are defined. The factors of origin, mechanisms and stages of manifestation of computer game addiction are considered. As a result, it is noted the devastating effects of addiction to games on social interaction, communicative personality skills, which leads to psychological disorders or mental illness.

Keywords: addictive behavior, computer games, computer addiction, game addiction.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження комп'ютерної ігрової залежності набуває особливу значущість в епоху розвитку комп'ютерних технологій. Щодня кількість людей, що користуватися комп'ютером для роботи та розваг збільшується. Розвиток сучасних технологій зв'язку, комп'ютерної обробки інформації звільнила людство від написання листів, читання друкованих видавництв, зокрема використання бібліотечного фонду, пошуку джерел інформації в книжкових магазинах, що призвело до появи вільного часу. Людина почала використовувати цей час спілкуючись з комп'ютером та інтернет-мережею. Глобальна комп'ютеризація суспільного життя поставила людство перед проблемою, наслідком якої став щільний зв'язок комп'ютера, інтернету та психіки людини. Ця проблема з кожним роком, із зростанням рівня технологій виробництва комп'ютерних ігор, набуває актуальності. Все більш людей стають залежними від електронних гаджетів, специфічним різновидом цієї залежності є комп'ютерна ігрова залежність. Незважаючи на те, що комп'ютерні ігри стали офіційно визнаним видом спорту та розвинутою індустрією для якої будуються кібер-арени, вони перетворюються в психічну хворобу яку вже не може ігнорувати Всесвітня організація охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спорам та дослідженням, присвяченим залежності від комп'ютерних ігор, приблизно стільки років, скільки й самим іграм. У 1983 р. Б. Соупер та М. Міллер уперше описали психічну залежність від аркадної гри Pac-Man, порівнявши її із залежністю від психоактивних речовин. У 1995 р. А. Голдберг зазначив, що використання інтернету викликає хворобливий негативний стресовий стан або дистрес. У 1997-1998рр. були створені дослідницькі та консультативно-діагностичні служби з даної проблематики та вже в 1998-1999 рр. з'явились перші монографії К. С.

Янг, у різні роки вивченням цієї проблеми займались зарубіжні та вітчизняні дослідники Д. Гринфілд, Д. Хоффман, Т. Новак, А. Е. Жичкіна, В. О. Лоскутова, О. Н. Арестова, Ю. Д. Бабаєва, А. Е. Войскунський, Д. Гроссман, М. С. Іванов, М. Лорд, К. Рое, С. А. Шапкін, Ф. Скотт, В. Ю. Рибніков, Є. В. Зимановська та інші. Проте, різноманітні дослідження потребують узагальнення, розведення та конкретизації понять, отже проблема інтернет-залежності вимагає подальшого теоретичного та емпіричного вивчення. Відтак, метою статті є аналіз досліджень щодо теоретичних основ комп'ютерної ігрової залежності

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні вже усталеним є розуміння феномену комп'ютерної залежності як варіанту адиктивної поведінки, що належить до односпрямованої (акцентуйованої) активності та її зв'язок з такими проблемами, як девіантна поведінка, психічні розлади тощо. Протягом сторіччя спостерігається стрімке зростання кількості людей з адиктивною поведінкою – (анг. addiction – залежність, згубна звичка) – форма девіантної поведінки, яка виражається в прагненні піти з реальності за допомогою зміни свого психічного стану за рахунок зловживання різноманітними речовинами (куріння, алкоголь, наркотики), або постійна фіксація уваги на певних видах діяльності, спрямованих на розвиток та підтримання інтенсивних емоцій [1, с. 9]. Є. Зимановска та В. Рибніков [2] виділяють такі загальні ознаки адиктивної поведінки як стійке прагнення особистості до зміни психофізичного стану. Будь які об'єкти залежності, чи то алкоголь, наркотики чи гра, дозволяє адиктові відчувати значущі для нього переживання, до яких він прагне, але не здатний досягти самостійно. Коло цих переживань досить різноманітне – від спокійного до збудженого. Формування адикції супроводжується також зниженням контролю потягу особистості до об'єкту залежності. Адиктивна поведінка з'являється несподівано, оскільки являє собою безперервний процес формування і розвитку адикції. Наступною особливістю залежної поведінки є циклічність. Фази одного циклу починаються з наявності внутрішньої готовності до адиктивної поведінки, потім бажання та напруга посилюється, починається фаза очікування та активного пошуку специфічних відчуттів. Після задоволення потреби відчувається розслаблення та ремісія, далі цикл повторюється. У підсумку адиктивна поведінка викликає типові особистісні та соціально-психологічні зміни, які супроводжують формування адикції, та соціальну дезадаптацію.

Питання наукового визначення, диференціації та емпіричного пізнання явища комп'ютерної ігрової залежності пов'язано з його класифікацією. Видів інтернет-залежності багато, види комп'ютерної ігрової залежності відокремлюються за різними критеріями. Так, однією з форм адиктивної поведінки є інтернет залежність. К. Янг зазначає, що «інтернет-залежність» – це широкий термін, що обіймає велику кількість проблем поведінки й контролю над захопленнями. У процесі дослідження авторкою виділені основні п'ять типів що є наразі найбільш використовуваними: кіберсексуальна залежність (непереборне бажання до відвідування порносайтів та зайняття віртуальним сексом); пристрасть до віртуальних знайомств (надмірність знайомств та друзів в соціальних мережах); нав'язлива потреба в інтернет мережі (інтернет шопінг, участь в аукціонах, гра в азартні інтернет ігри); нав'язливий інтернет серфінг (нескінченний пошук в інтернет мережі інформації по базах даних та пошукових сайтах) та комп'ютерна ігрова залежність (нав'язлива гра в комп'ютерні ігри) [3].

М. С. Іванов розділив комп'ютерні ігри на дві категорії – рольові й нерольові, кожна з яких має свої специфічні особливості. Рольові комп'ютерні ігри – це ігри від першої особи, ігри від третьої особи, та керівницькі ігри – головною ознакою цих ігор є максимальна сила «втягнення» або «входження» в роль, прийняття образу головного герою, переживання його «віртуального» життя, емоцій та вчинків. Гравцю в таких іграх потрібно жити своїм героєм, приймати від нього сутнісні рішення. Небезпека полягає в тому, що гравець приймає рішення в реальному житті, а наслідки відчуває тільки

віртуальний герой. Головна особливість нерольових ігор полягає в тому, що гравець не приймає на себе роль головного героя, отже вони мають менш потужний вплив на особистість, проте, такі ігри викликають азарт та намагання заробити якомога більше віртуальних балів (або реальних грошей). До таких ігор відносяться аркади, головоломки тощо [4].

Авторську психологічну класифікацію пропонує О. Камінська, яка виділяє види інтернет-залежності з урахуванням домінуючого мотиву використання інтернету. Так, авторка розглядає інформаційний вид інтернет-залежності, що передбачає домінування мотиву в отриманні інформації під час користування інтернетом. Реалізується цей вид адикції у вигляді компульсивної навігації інтернетом, коли особистість спрямована на отримання будь-якої інформації, оскільки задоволення їй приносить сам процес «блукання мережею». Меркантильний вид передбачає використання інтернету з метою задовільнена власних інтересів. Цей мотив реалізується через азартні онлайн-ігри, коли матеріальні потреби виходять на перший план. Ідейний – передбачає відстоювання особистістю власних позицій, яку вона вважає єдиною правильною, та реалізується через ведення дискусій на форумах, висвітлення подібної інформації у блогах, коментуванні фотографій, статей тощо. В основі асоціального типу лежить прагнення до самоствердження, однак через використання соціально неприйнятних засобів. Реалізується цей вид через прояви кібербулінгу (форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити людині, принизити чи образити її), або тролінгу (ініціювання конфлікту в дискусіях, та нагнітання ситуації, провокування емоційної відповіді) На думку дослідниці, така класифікація дозволяє визначити глибинні механізми, що запускають процес розвитку адикції, тоді як провідний вид діяльності в інтернеті є лише результатом цього процесу [5, с. 210].

Проблема формування комп’ютерної ігрової залежності набуває особливої гостроти, оскільки найбільш схильними до розвитку комп’ютерної залежності є діти та підлітки. Активне фізичне, статеве, психічне та соціальне формування, що супроводжується прагненням до самопізнання є важливими чинниками вікової схильності до будь якої залежності. Сприяють формуванню ігрової залежності такі чинники, як ігрове середовище, ігровий процес, музичний супровід гравця, технологічність та сюжет. Крім того, комп’ютерні ігри виконують у житті підлітка певні соціально-психологічні функції, вони допомагають проявити себе як особистість, сприяють самореалізації та самоствердженню серед однолітків. Під впливом комп’ютерної гри у підлітка починає формуватися адиктивна поведінка, яка визначається мотивацією шляхом зміни свого психічного стану втекти, сховатися від реальності. Відбувається процес в якому дитина, не тільки не вирішує важливі особистісні проблеми, але й зупиняється в особистому розвитку. Численними дослідженнями показано, що комп’ютерні ігри суттєво впливають на формування особистості в період активної соціалізації та засвоєння соціальних ролей [6].

З поширенням ознак комп’ютерної залежності серед підлітків та дорослих, почали проводитися дослідження щодо розв’язання питань виявлення та оцінки ступеня залежності від комп’ютерної гри. Данні досліджень закордонних психологів М. Шоттон, Ш. Текл и К. Янг використовуються для фіксації критеріїв залежності. Можна припустити залежність від ігор, коли особа починає пити та їсти біля комп’ютера, проводити ночі біля комп’ютера, прогулювати навчання заради часу біля комп’ютеру, забуває поїсти, почистити зуби, перебуває в роздратованому й агресивному стані, не знає чим зайнятися коли комп’ютер не працює, погрожує, шантажує близьких, якщо не дозволяють грати на комп’ютері [7, с. 24].

Механізм формування ігрової залежності ґрунтується на частково неусвідомлених потребах уходу від реальності, несподіваного везіння. Ці механізми включаються відразу після знайомства з грою за більш менш регулярного повернення до гри та працюють незалежно від свідомості людини та характеру мотивації ігрової діяльності.

Психологічний механізм втечі від реальності базується на бажанні людини позбутися різного роду проблем та негараздів, зв'язаних з повсякденним життям. Комп'ютерна гра – це легкий та доступний засіб моделювання іншого світу, або таких життєвих ситуацій, в яких людина ніколи не була и не буде в реальному житті. Це простий спосіб прожити інше життя, де немає проблем, немає роботи на яку потрібно ходити щодня, немає клопоту рутинного заробітку грошей. Тоді, молодій людині може здатися, що гра служить засобом зняття стресу, зниження рівня депресії. Однак, люди починають зловживати цим засобом відходу від реальності, втрачають відчуття міри, граючи довгий час. Внаслідок цього виникає небезпека не тимчасової, а повної відмови від реальності. В основі механізму прийняття ролі є прагнення гравця взяти роль ігрового персонажу, яка дає змогу задовольнити потреби, недоступні в житті. Різні ігри дають можливості бути фермером з новітньою сільськогосподарською технікою, або військовим та керувати винищувачем, або бути мером великого міста тощо. Деякі онлайн ігри надають можливості управляти корпораціями, флотами в декілька сотень кораблів з участю людей зі всього світу.

Обидва психологічні механізми формування ігрової комп'ютерної залежності можуть діяти як окремо один від одного, так і разом, але для того щоб вони почали свою роботу потрібні певні умови, до яких переважно належать індивідуально-психологічні та характерологічні якості особистості – тривожність, емоційна напруженість, салонність к негативізму та низька самооцінка, емоційна нестійкість, низькі комунікативні здібності, схильність до уникнення проблем, замкнутість, істероідний тип акцентуації підлітків, гіперкомпенсація комплексу неповноцінності, труднощі в прийнятті свого фізичного «Я», самотність та депресія [4].

Комп'ютерна ігрова залежність починає формуватися не миттєво, а поступово, зокрема М. С. Іванов [4] виокремлює чотири стадії залежності. Стадія легкого захоплення починається після того, як особа декілька разів пограла в якусь гру та починає «відчувати смак». Природа людини така, що вона намагається повторити дію, яка приносить задоволення, тому людина починає грати, вже не випадково опинившись за комп'ютером. Потяг до ігрової діяльності приймає деяку цілеспрямованість. Специфіка даної стадії полягає в тому, що гра носить скоріш ситуативний характер, ніж систематичний. Стійка, постійна потребу в грі на цій стадії ще не сформовано, гра не є значущою цінністю для людини, а виступає засобом відпочинку. Друга стадія – захоплення. Критерієм, що свідчить про перехід людини на цю стадію формування залежності, є поява в ієрархії потреб нової потреби грати, втекти від реальності, знову відчути приємні емоції та комфортний стан. Гра на цьому етапі приймає систематичній характер. Наступною стадією є залежність. Приблизно 10-15 % гравців, що є «завзятими», імовірно, знаходяться на стадії психологічної залежності. Стадія характеризується не лише зміщенням потреби в гри на базовий рівень піраміди потреб, але й серйозними змінами ціннісно-смислової сфери особистості. Залежність може виступати в соціалізованій та індивідуалізованій формах. Соціалізована форма ігрової залежності полягає в тому, що люди полюбляють грати разом, в компанії. Гра має позитивні комунікативні характеристики та носить характер змагання. Ця форма найменш згубна для психіки людини. Індивідуалізована форма є крайньою формою, коли руйнуються не тільки нормальні людські основи світогляду, але й взаємодія з навколишнім світом. Регресує основна функція психіки адекватного віддзеркалення навколишнього світу – психіка починає відображати вже не об'єктивний світ, а ігрову реальність. Такі гравці часто та довго грають на самоті, потреба в грі знаходиться в них поряд з базовими фізіологічними потребами, гра стає психологічним наркотиком. Якщо протягом якогось часу вони не «приймають дозу», то відчувають невдоволеність, негативні емоції, впадають в депресію. Четверта стадія – це прихильність до гри. Це стадія характеризується згасанням ігрової активності, зміщенням психологічного змісту особистості в сторону норми. Людина «тримає дистанцію», однак не може повністю відірватися від психологічної прихильності до гри. Це найдовша стадія

– вона може тривати все життя. Четверта стадія – це стадія ігрового розладу. Згідно офіційного опису Міжнародної класифікації хвороб, ця стадія характеризується стійкою чи повторюваною ігровою поведінкою, яка викликає значне порушення в особистих, сімейних, соціальних, освітніх, професійних чи інших важливих областях життя. Стадія характеризується наступними симптомами: порушення контролю за грою, зростання пріоритету гри над іншими життєво-важливими інтересами та повсякденною діяльністю, продовження чи ескалація ігор, незважаючи на появу негативних наслідків у реальному житті [4].

Висновки та перспективи і пропозиції. Вивчення проблематики комп'ютерної ігрової залежності дозволяє зробити висновок, що захоплення комп'ютерними іграми збільшує ризик формування девіантної поведінки та призводить до численних негативних соціально-психологічних наслідків. Тривалий час перебування у комп'ютерній гри зменшує кількість та якість соціальної взаємодії з навколишнім світом, зменшує комунікативні навички та може привести до психологічних розладів, або, навіть, психічного захворювання.

Перспективним напрямом розв'язання теми є проведення подальшого емпіричного дослідження комп'ютерної ігрової залежності задля розкриття соціально-психологічного змісту, а також визначення найбільш ефективних форм профілактичної та психокорекційної роботи з людьми, захопленими комп'ютерними іграми.

Список використаних джерел

1. Тихомиров О. К. Психология компьютеризации : методические рекомендации. Киев : Знание, 1988. 15 с.
2. Психология зависимости : хрестоматия / сост. К. В. Сельченок. Минск : Харвест, 2008. 592 с.
3. Тест Кимберли Янг на интернет-зависимость : Веб-сайт. URL: https://psylab.info/Тест_Кимберли-Янг_на_интернет-зависимость (дата звернення 11.04.2020)
4. Иванов М. С. Психологические аспекты негативного влияния игровой компьютерной зависимости на личность человека : Флогистон: Психология из первых рук. URL: http://flogiston.ru/articles/netpsy/gameaddict2 (дата обращения 11.04.2020)
5. Камінська О. В. Авторська класифікація інтернет-залежності за критерієм провідного мотиву використання мережі. *Молодий вчений.* 2015. № 2(4). С. 210–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(4)__57 (дата звернення 11.04.2020)
6. Евдокимова И. А. Игровая компьютерная зависимость как вид аддиктивного поведения. *Молодой ученый*. 2014. № 4 (63). С. 956–958. URL: https://moluch.ru/archive/63/10075/ (дата обращения: 15.04.2020).
7. Как справиться с компьютерной зависимостью? / С. В. Краснова, Н. Р. Казарян, В. С. Тундалева и др. М. : Эскмо, 2008. 24 с.

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. психол. наук, доц. Лапіної М. Д.

УДК 364.044.1

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Мовчан Г. В., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

В статті досліджено волонтерство як сегмент громадянського суспільства, основні напрями волонтерської діяльності у сучасній Україні. Проаналізовано мотивацію студентів брати активну участь у волонтерських проєктах. Виявлено позитивні та негативні сторони волонтерства. Обґрунтовується теза про діалектичний зв'язок соціальної активності та участі студентів у волонтерській діяльності, де волонтерська діяльність розглядається як прояв соціальної активності та одночасно чинник її формування. Наведено приклад діяльності вищого навчального закладу із залучення студентів до волонтерської практики як важливого чинника формування соціальної активності студентів.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, соціальна активність, студенти, волонтерський рух, благодійність, волонтер, соціалізація, мотивація, молодь.

Movchan H. Volunteer movement as a factor of formation student's social activity.

The article explores volunteering as a segment of civil society, the main areas of volunteer activity in modern Ukraine. The motivation of students to take an active part in volunteer projects is indicated. The positive and negative aspects of volunteering have been identified. The thesis about the dialectical connection of social activity and student participation in volunteer activity is substantiated, where volunteer activity is considered as a manifestation of social activity and at the same time a factor in its formation. An example of the activity of a higher education institution in attracting students to volunteer practice as an important factor in shaping students' social activity is given.

Key words: volunteerism, volunteer activity, social activity, students, volunteer movement, charity, volunteer, socialization, motivation, youth.

Постановка проблеми. Волонтерство як соціально спрямована діяльність має велике значення для досягнення Україною кращого та сталого майбутнього. В обставинах, що склались в суспільстві, люди мають не лише брати участь у суспільній діяльності, але й брати на себе лідерство задля здійснення змін.

Соціально спрямована неоплачувана діяльність прищеплює молодій людині прагнення брати відповідальність не тільки за власне життя, а й за добробут суспільства в цілому, не дає розвиватися інфантильним і утриманським настроям. Участь у волонтерській діяльності є проявом активної життєвої позиції та одночасно чинником формування соціальної активності особи. Тому дослідження проблеми волонтерської діяльності як чинника формування соціальної активності студентів є своєчасним і актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність та специфіка волонтерства представлені в роботах К. О. Вартанян, Б. А. Нікітіної, О. В. Клёнкіной та ін. Мотиви участі молоді в волонтерстві досліджено М. І. Баженовою, О. В. Драніциною. Організація роботи з волонтерами є предметом науково-методичного пошуку А. В. Бабичевої, С. В. Довбні, Т. Ю. Морозової. Волонтерська діяльність розглядається як спосіб прояву соціальної активності особи.

Метою є вивчення впливу волонтерської діяльності на формування соціальної активності студентів та молоді в цілому.

Виклад основного матеріалу. Волонтерський рух є частиною сучасного суспільства. Ця діяльність може набувати різних форм: від звичних форм взаємодопомоги до спільних дій під час кризи. Участь у волонтерському русі надає молоді можливість самореалізації, відчути себе причетними до вирішення суспільних проблем. Практика свідчить, що волонтерство – потужний соціально-суспільний рух, спроможний прийняти на себе частину повноважень державних установ.

Ситуація, яка сьогодні склалася в Україні – унікальна. Країна переживає пік громадської активності, коли багато людей абсолютно безкорисливо, щиро бажають допомогти ближньому і студентство не є винятком. Особливість такої соціальної групи, як студентство, розкривається завдяки розумінню її як мобільної групи, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

Студентський вік, як будь-яка інша стадія життєвого циклу людини, має свою неповторну специфіку. Ще відомий педагог К. Ушинський вважав період з 16 до 22 років «визначальним», наголошуючи, що саме в цей час формується світогляд і характер людини [1]. Нині в Україні активно розвивається волонтерських рух серед студентської молоді.

Участь в організації добровольчих акцій розвиває у студентів необхідні і в житті, і в професійній роботі лідерські якості: вміння залучити до справи, зацікавити людей, організувати людей, організувати себе, домогтися підтримки від державних і комерційних структур тощо. В процесі добровольчої діяльності студенти поповнюють професійний досвід, розширюють свій кругозір, підвищують культурний рівень, розвивають соціальний інтелект, творчі здібності. Мотивацією студентів брати активну участь у волонтерських проєктах є не тільки бажання допомогти тим, хто потребує допомоги, а й можливість отримати соціальний досвід, розширити мережу соціальних контактів з новими людьми.

Волонтерська діяльність сприяє формуванню таких якостей, як милосердя, доброта, прагнення прийти на допомогу ближньому. Важливим результатом участі в соціальному волонтерства стає розуміння особистої можливості змінити щось в суспільстві, в навколишньому світі на краще У свою чергу, усвідомлення такої можливості самим позитивним чином позначається на розвитку самоповаги, впевненості в собі, визначенні свого місця в житті, як у теперішньому часі, так і в майбутньому – тих самих рисах, на яких базується успішність людини як особистості.

Перші волонтери з’явилися в незалежній Україні у 1992 році. Це були представництва корпусу мира США, і тоді вони працювали за 2 програмами: економічного розвитку і впровадження та навчання англійської мови. Міністерством юстиції України 16 грудня 1998 року було зареєстровано організацію – громадська організація «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». Спочатку молодь брала участь у різноманітних благодійних акціях: прибирали на кладовищі, допомагали людям похилого віку, на свята дарували подарунки та квіти. У травні 1998 року Україна серед інших країн Центральної на Східної Європи, а також кількох країн Азії розпочала реалізацію регіональної програми «Ініціативи з роботи на добровільних засадах». До своїх цілей і завдань в Україні програма передусім зараховує: активізацію громадської діяльності в Україні завдяки розвитку руху волонтерів, спрямованого на якнайширше залучення населення до суспільно-корисної діяльності на добровільних засадах у громадських організаціях, службах соціального захисту та медичній сфері для допомоги у розв’язанні проблем соціуму.

У сучасній Україні волонтерство набуває масового поширення. Приклади безкорисливої допомоги стосуються екології, соціальної сфери. Волонтерський рух поступово проникає в економічну галузь. Так, Державна податкова адміністрація України

залучила до волонтерської роботи громадських податкових консультантів зі студентів, пенсіонерів, колишніх працівників органів державної податкової служби. Експеримент розпочався в Житомирській області. 70 осіб пройшли навчання за спеціальною програмою. Активно розвивається волонтерський рух у Тернопільській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Вінницькій, Херсонській областях.

Серед напрямів діяльності волонтерів - рух матерів проти наркотиків і СНІДу, підготовка молодих сімей до ролі батьків, психологічна допомога вагітним жінкам, соціальний патронаж дітей-інвалідів, профілактика наркоманії, допомога безпритульним дітям, дітям-сиротам із кризових сімей, учням шкіл-інтернатів.

Нині, коли Україна зазнає матеріальної і моральної кризи, ще відчутніше визначилися прошарки населення, котрі потребують допомоги. Передусім, це дорослі безробітні, молоді люди без будь-якого заняття, діти, які позбавлені належної уваги з боку батьків або в котрих немає батьків, пенсіонери, інваліди та ін. Кризовий стан духовності, негативні тенденції розвитку молодіжного середовища, що викликані невизначеністю молоді, сприяють зростанню зневіри молоді у своїх силах, схильності до девіантної та деліквентної поведінки.

Позитивні моменти організації волонтерської діяльності студентів полягають у наступному:

- студенти відчувають, що з ними рахуються і надають їм відому свободу;
- студенти працюють з більш чіткою мотивацією і більшою віддачею;
- участь у волонтерстві допомагає уникнути неприємного відчуття, яке виникає щоразу, коли їх змушують займатися чимось проти їх волі.

Волонтерство виконує ряд функцій, які і визначають його місце в системі соціалізації студентства:

- організаційно-регулюючу. Залучення студентів до волонтерської діяльності забезпечує різнорівневі зв'язки вишу з соціальним середовищем. Волонтерська практика сприяє перебудові життєдіяльності та взаємовідносин студентів, коригуванню цінностей та ідеалів;
- технологічну. Волонтерська практика сприяє створенню та застосуванню технологічних процедур оперативного реагування студентів на вирішення соціальних проблем;
- мотиваційну. обумовлену основним призначенням добровольчої діяльності в формі безоплатного праці;
- прогностичну, що сприяє проєктування індивідуальних траєкторій розвитку особистості [2].

Безперечно, перерахованими вище функціями не вичерпується роль волонтерства. Волонтерський студентський рух - це реалізація соціально значущої проєктної діяльності, в основі якої лежать кращі традиції студентства, колективний пошук різних форм активності і індивідуальний вибір шляху професійного становлення.

Волонтерство вносить значний вклад в економіку в усьому світі. Згідно з дослідженням Центру досліджень громадянського суспільства Джона Хопкінса, в 2017 році приблизно 140 мільйонів чоловік в 37 країнах брали участь в добровольчій роботі. Якби ці 140 мільйонів добровольців зібралися разом, це була б дев'ята за розміром країна в світі. Ці 140 мільйонів добровольців представляють еквівалент 20,8 мільйонів робочих місць з повною зайнятістю. Волонтери щорічно вносять близько мільярду доларів у світову економіку [3].

Волонтерські організації є ключовими гравцями в економіці самі по собі в якості роботодавців і постачальників послуг, що збільшують загальну економічну віддачу країни і знижують навантаження на державні витрати. Цей сектор також відіграє ключову роль в створенні умов, в яких економіка може процвітати, вкладаючи кошти в людей засобом

навчання, підвищення кваліфікації та поліпшення можливостей працевлаштування людей на ринку праці.

У той же час перед волонтерами та волонтерськими організаціями виникають суттєві проблеми, які можна згрупувати за наступними напрямами:

- зниження обсягів допомоги з боку держави, представників бізнесу,
населення України;
- діяльність псевдоволонтерів і випадки зловживань з боку волонтерів;
- відсутність достатньої координації волонтерів між собою – недостатня обізнаність або відсутність координації між діями осіб і структур, що виконують схожі завдання.
- відсутність ефективного контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерами;
- погана комунікація між волонтерами і суспільством;
- зниження мотивації, емоційне вигорання волонтерів. Не можна обійти увагою важливу проблему виснаження волонтерів (фізичного, емоційного, психологічного);
- безпека волонтерів. Окремою проблемою є безпека волонтерів, насамперед тих, хто самостійно доставляє допомогу в підрозділи, які знаходяться у зоні бойових дій на лінії зіткнення на Донбасі;
- недостатнє законодавче регулювання волонтерської діяльності. Діюча нормативно-правова база багато в чому не враховує реалії, і час від часу перешкоджає вирішенню волонтерами актуальних проблем;
- консерватизм державних структур. Традиційний чинник ризику реформ – інерція системи і саботаж з боку чиновників [4].

Незважаючи на означені проблеми, волонтерський рух стає все більш популярним серед студентської молоді. Студентські волонтерські групи працюють майже при кожному вищому навчальному закладі, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, численних громадських організаціях, здійснюючи переважно соціально-педагогічну роботу у профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному, рекреативному, фандрейзинговому, інформаційно-рекламному, охоронно-захисному та соціально-побутовому напрямах.

Студенти різних навчальних закладів різного типу в переважній більшості працюють як волонтери в організаціях під час проходження практики. Після її закінчення багато з них залишаються працювати волонтерами в організації, яка за профілем близька до їхньої майбутньої професійної діяльності.

У студентів-волонтерів особливі мотиви для добровільної соціальної роботи. Насамперед, їх цікавлять питання професійного становлення. Вони можуть бути як формальними – одержання заліку, проходження практики, так і реальними – набуття фахових знань з майбутньої спеціальності, напрацювання навичок спілкування з клієнтами. Причому, на відміну від підлітків-волонтерів, їх певною мірою хвилює проблема міжособистісної комунікації. Для них більш важливі спілкування з професіоналами в обраній спеціальності, знайомство з новими методиками і технологіями - все, що може їм допомогти у подальшому стати висококваліфікованими фахівцями.

У Приазовському державному технічному університеті на кафедрі соціології та соціальної роботи склалася добра традиція підготовки активних студентів до волонтерської роботи, що є свідченням того, що професорсько-викладацький склад давно опікується цими проблемами. Підготовка здійснюється в теоретичній площині та в практичній позааудиторній роботі. У навчальному курсі «Основи управління волонтерською діяльністю» студенти мають змогу набувати теоретичні знання, практичні навички волонтерської роботи.

Виявлено, що серед студентів перших курсів у мотивації до участі у волонтерській роботі домінує альтруїзм, тобто такі студенти більш схильні до емпатійної поведінки, більш активні в громадській роботі та мають більше бажання допомагати людям. У

студентів 5 курсу спостерігається більш егоїстична тенденція. Для них важливим є набуття професійного досвіду, можливість налагодження соціальних зв'язків у сфері майбутньої фахової діяльності.

Результати опитування студентів свідчать про переважно позитивне ставлення до волонтерства у студентів 1 та 5 курсів. У цілому, дослідження засвідчило, що потрібно більш активно популяризувати волонтерський рух серед студентської молоді, розширювати та поповнювати знання молоді про історію виникнення та напрямки розвитку сучасного волонтерства, зокрема в нашій країні та місті. Засобами навчальних дисциплін, виховної роботи можливо та необхідно формувати глибоке осмислення молодими людьми значення волонтерської роботи в житті суспільства, виховувати повагу до праці волонтерів, проводити роз'яснювальну роботу серед молоді про можливий їх посильний внесок у допомогу людям. Особистісна потреба у волонтерській діяльності сприятиме формуванню соціальної активності молодих людей.

Висновки та перспективи і пропозиції. Участь в організації добровольчих акцій розвиває у студентів необхідні і в житті, і в професійній роботі лідерські якості: вміння залучити до справи, зацікавити людей, організувати людей, організувати себе, домогтися підтримки від державних і комерційних структур тощо. В процесі добровольчої діяльності студенти поповнюють професійний досвід, розширюють свій кругозір, підвищують культурний рівень, розвивають соціальний інтелект, творчі здібності

Волонтерська діяльність – це шлях самопізнання і самоперевірки. Аналізуючи соціальну практику, можна стверджувати, що волонтерський рух в Україні є проявом певної зрілості громадянського суспільства, становить важливий чинник формування соціальної активності студентської молоді в умовах розвитку сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Лукашевич М. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади. К. : МАУП, 2001. 168 с.
2. Соціальна робота : у 7 ч. Ч. 2 / за ред. В. Андрущенка. М. Лукашевича. К.: ДЦССМ, 2002. 215 с.
3. Мигович І. І., Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 168 с.
4. Маккарлі С., Лінч Р. Управління діяльністю волонтерів. К.: Тандем,1999. С. 26–34.

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. філос. наук, доц. Овчарової Л. М.

УДК 364.044.64

СТАВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

Роговська О. О., асистентка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Гонтар М. А., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглянуто значення інституту сім'ї та сімейних цінностей у системі особистісних та загальнолюдських ціннісних пріоритетів молоді у контексті сталого розвитку українського суспільства. Проаналізована роль сімейних цінностей у житті сучасної студентської молоді. У якості прикладу наводиться досвід проведення пілотного дослідження, мета якого полягає у вивченні та аналізі ставлення сучасної студентської молоді спеціальності «Соціальна робота» до сімейних цінностей. Сімейні цінності відіграють важливу роль в житті кожної людини, суспільства, формуючи орієнтири для молоді при визначенні основних пріоритетів у подружньому житті.
Ключові слова: сучасна молодь, цінності, інститут сім'ї, сімейні цінності.

Rogovska O., Gontar M. Attitudes of modern youth towards family values.
The article examines how important the role of the family institute is for the stable and prosperous existence of Ukrainian society. The role of family values in the life of modern youth is analyzed. An example is the experience of conducting a pilot study in order to find out and study the attitude of modern student youth of the specialty "Social work" to family values. Because family values play a very important role in the life of everyone, society. The most important statement is that family values are the main guideline for young people in determining the main priorities in their married life.
Keywords: modern youth, values, family institute, family values.

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогоднішній день українська держава прагне створити всебічні умови для розвитку кожного громадянина, орієнтуючись на досвід демократичних європейських країн. Порівняно з іншими категоріями населення, особливої уваги та підтримки з боку держави потребує українська сім'я. Нажаль в XXI столітті інститут шлюбу та сім'ї поступово втрачає свій вплив на сучасне суспільство. Історично-традиційні сімейні цінності перестають бути значущими для суспільства, зокрема для сучасної молоді. В умовах світової демократії та свободи багато сталих переконань, що існували протягом тривалого часу, зазнають кардинальних змін. Чинниками трансформації ціннісних орієнтацій є нестабільна соціально-економічна ситуація у державі; зміна соціальних умов існування українського суспільства, вплив масової світової культури на формування свідомості молоді, послаблення неформальних санкцій за недотримання загальноприйнятих норм з боку суспільства. Зазначені причини зумовлюють низку проблемних питань щодо функціонування інституту сім'ї, серед них: велика кількість розлучень; орієнтація на кар'єрний зріст; поширення субкультури «childfree»; поширення практики незареєстрованих шлюбів, нестандартних гомосексуальних та гетеросексуальних відносини; рання вагітність та народження дітей поза шлюбом; відсутність розуміння та знань у молоді щодо відповідального вибору створення сім'ї; падіння загальнолюдської культури, моральних цінностей та норм; визнання пріоритетів індивідуальності кожної особистості.

У зв'язку з цим, державна політика України повинна діяти у напрямку збереження та укріплення інституту сім'ї, який виконує комплекс необхідних для суспільства функцій, що формує систему відносин між сім'єю та суспільством, з одного боку, і сім'єю

та особистістю, з іншого боку. варто зазначити що, сімейні цінності є рушійною силою для збереження цілісності та процвітання суспільства, саме в сім'ї зароджується кохання, довіра, взаєморозуміння, повага, турбота та підтримка один одного у складних життєвих ситуаціях тощо.

Іншими словами, сімейні цінності – це визнана в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, що впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії; принципи взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, які охоплюють любов, турботу, взаєморозуміння, вірність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, щирість, довіру та ін. Названі цінності є не тільки важливими для ефективної життєдіяльності сім'ї, вони становлять її підґрунтя [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення та розуміння сутності поняття «сімейні цінності», потрібно більш детально проаналізувати поняття «цінність» в загальному вигляді.

Саме поняття «цінність» вивчається та досліджується багатьма соціально-гуманітарними науками. Так, наприклад, в психології досліджуються ціннісні орієнтації людини в роботах А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, Дж. Міда та інших. У соціології питання, які пов'язані з цінностями вивчали такі відомі соціологи, як Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, П. Сорокін, М. Вебер. Такі відомі філософи, як Сократ, Платон, Аристотель, Ф. Нішце, Г. Гегель, І. Кант в своїх філософських вченнях звертаються до проблеми цінності, системи цінностей людини.

Сучасні наукові дослідження, які присвячені сімейним цінностям: Г. Костюшко у своїй роботі описує традиційні сімейні цінності молоді в контексті їх сучасної трансформації [3]; О. Демчук аналізує сімейні цінності як парадигму життєдіяльності [4]; Л. Ліпіч розглядає у своїй роботі сім'ю та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів [5].

Мета статті. Відповідно до аналізу теоретичних праць, досвіду та досліджень у сфері ціннісних орієнтацій підкреслюється необхідність вивчення ставлення сучасної молоді до сімейних цінностей за допомогою соціологічного дослідження (на прикладі ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стрижневою категорією всього культурологічного знання виступає поняття «цінність». Цінність є визначальною характеристикою особистості, що освоює певну систему суспільних цінностей. Соціальні цінності відбиваються у свідомості окремої людини у вигляді ціннісних орієнтацій, які є необхідною умовою підтримки нормативного порядку в суспільстві. Засвоєння системи цінностей – основа соціалізації особистості. Але кожна людина є індивідуальністю, її життя – неповторною історією пізнання і досвіду, і тому вона формує свою неповторну систему ціннісних орієнтацій, що визначає, у кінцевому підсумку, сенс її життя [2, с. 20].

Поняття цінності вказує на культурну, суспільну чи особистісну значимість явищ і фактів дійсності. Усе розмаїття світу можна розглядати як предметні або об'єктні цінності, тобто оцінювати з погляду добра і зла, істини і неправди, прекрасного і потворного, справедливого і несправедливого тощо. До таких цінностей відносяться предмети матеріальної і духовної діяльності людей, суспільні відносини, а також включені в їхнє коло природні явища, що мають для людини позитивне значення і здатні задовольняти її різноманітні потреби. З іншого боку, цінностями можуть виступати і самі критерії оцінювання явищ і фактів дійсності. Тоді говорять про суб'єктні цінності, до яких відносяться установки, оцінки, вимоги, заборони, виражені у формі норм. Кожне суспільство характеризується такими особливими найбільш фундаментальними орієнтирами і критеріями оцінювання діяльності людей, які називаються у культурології базовими цінностями [2, с. 20-21].

Сім’я є соціально-ціннісним інститутом, члени якого пов’язані спільністю побуту, взаємними обов’язками, емоційною близькістю. Значимість інституту сім’ї для кожного її члена визначається такими цінностями: цінності, пов’язані із самоствердженням особистості серед найближчого оточення; цінності, які задовольняють потребу в батьківстві і материнстві; цінності, пов’язані із задоволенням потреби в любові і визнанні; цінності, що дають змогу фізіологічні потреби; цінності, що дають змогу відчувати відносну стабільність і захищеність; цінності, які задовольняють потребу в спілкуванні і розширюють його коло; цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби [6].

Культура сучасного українського суспільства мало орієнтується на формування та розвиток цінностей, які традиційно були в основі сім’ї. Втрачено її виховний ідеал, що призвело до відчуження батьків і дітей, духовного голоду молоді. Катастрофічно знижується рівень психологічного здоров’я, що не може не вплинути на стан сім’ї. Під загрозою перебуває інтелектуальний і моральний потенціал народу, що зумовлено різким зниженням життєвого рівня більшості сімей в Україні. Ця ж обставина зумовила ситуацію, що народжуваність в Україні не забезпечує простого відтворення поколінь. Усе більше сімей обмежується народженням однієї дитини. Збільшується кількість пар, які не бажають мати дітей з огляду на соціальні, матеріальні або психологічні причини. Загрозлива нерозмірність, глибокі суперечності, неузгодженості у ціннісній системі сучасної сім’ї, що ведуть у тінь цілі пласти культури, загрожують небезпекою досягнення крайніх ступенів дегуманізації суспільства й особистості [7].

Однією із функцій сім’ї є народження дітей. Обов’язок батьків виховувати своїх дітей в сімейних цінностях. Цінності сімейного життя - це подружня вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана предків, взаємна любов батьків, злагода та довіра між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм стосунків, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, дотримання народних звичаїв [8]. Сім’я є спадкоємицею духовно-моральних цінностей і орієнтацій, без яких неможливо формувати уклад життя дитини. Сім’я виховує дітей, сприяючи пробудженню та розвитку в них духовності, транслює із покоління в покоління духовно-релігійну, культурну, патріотичну традиції. Саме у процесі сімейного виховання дитина соціалізується у суспільстві. Тому, важливо оцінювати ставлення сучасної молоді до сімейних цінностей, як фарватера суспільного розвитку.

У березні 2020 року було проведено опитування за допомогою анкетування серед студентської молоді з 1 по 5 курс денної форми навчання, спеціальності 231 «Соціальна робота» на тему «Ставлення молоді до сімейних цінностей». Всього у соціологічному дослідженні взяли участь 43 особи віком від 17 до 39 років, серед них 86 % (37 осіб) опитаних респондентів – жінки, 14 % (6 осіб) опитаних респондентів –чоловіки.

Першим з переліку питань до молоді було «Чи перебуваєте Ви у шлюбі?», на питання відповіли так: 69,8 % (30 осіб) респондентів відповіло, що на даний час не перебувають у шлюбі. 20,9 % (9 осіб) респондентів перебувають в незареєстрованому шлюбі (співмешкання) та всього 9,3 % (4 особи) респондентів відповіло, що перебувають у зареєстрованому шлюбі. Отримані дані вказують, що відповідно до цієї вікової категорії молоді, шлюб не є затребуваним, пріоритет надається професійній освіті та навчанню.

Друге питання було присвячено молоді, яка наразі не перебуває у шлюбі. На питання: «Чи збираєтеся Ви у майбутньому укладати офіційний шлюб?» - всі респонденти відповіли, що мають плани на вступ до шлюбу у зареєстрованій/незареєстрованій формі.

Було важливим також дізнатися відповіді від студентів на питання «Як Ви ставитеся до незареєстрованого шлюбу (співмешкання)?» на що, молодь відповіла так: 58,1 % опитаної молоді до незареєстрованого шлюбу ставляться нейтрально. Позитивно до співмешкання ставляться 20,9 % опитаних, 11,6 % - негативно, 9,3 % опитаних респондентів вважають незареєстрований шлюб неприйнятною річчю особисто для себе.

Отриманні результати на це питання, доводять що поступово традиційний шлюб втрачає масову поширеність, се частіше виникає тенденція розвитку незареєстрованих шлюбів, як форми сучасних сімейно-шлюбних відносин.

Результати відповідей на питання «Який вік для жінки/чоловіка Ви вважаєте оптимальним для створення сім'ї?» представлені на малюнках 1 та 2.

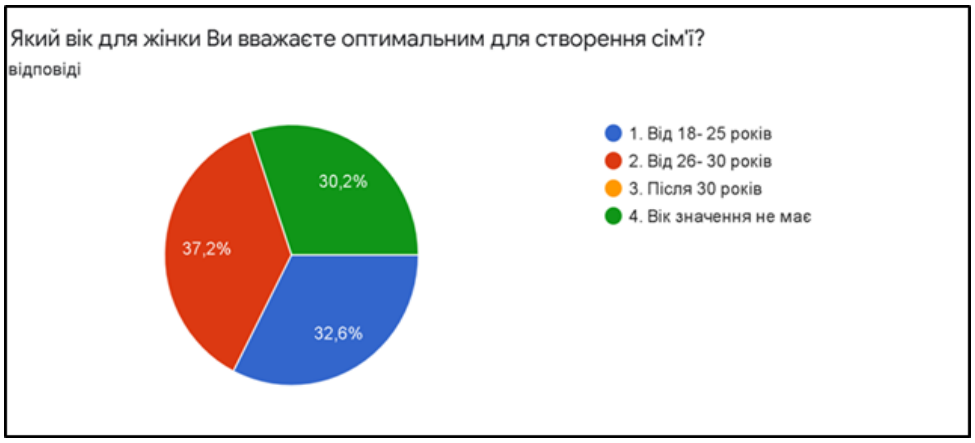

Малюнок 1 – «Який вік для жінки Ви вважаєте оптимальним для створення сім'ї?»

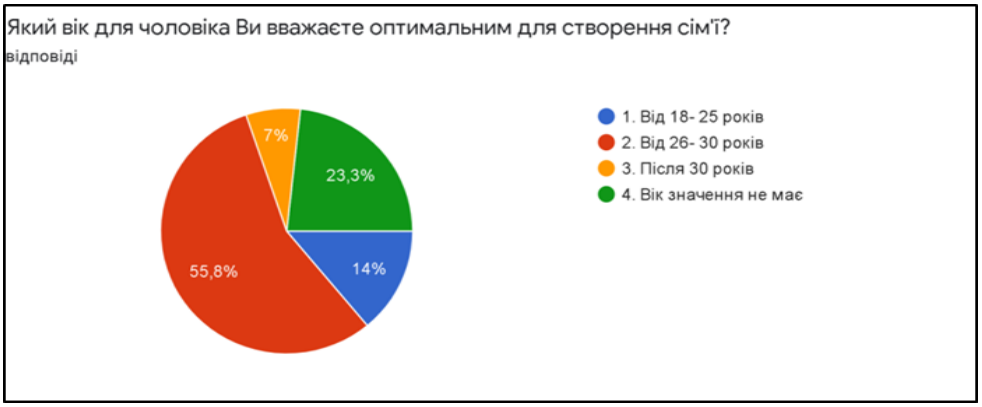

Малюнок 2 – «Який вік для жінки/чоловіка Ви вважаєте оптимальним для створення сім'ї?»

На запропоноване питання: «Які причини є основними для Вас, щоб вступити в офіційний шлюб?» студентська молодь дає такі відповіді: 88,4 % вважають, що до основних причин, щоб вступити в офіційний є – любов та бажання створити сім'ю, а також намір мати дітей – 55,8. Отже, сучасна молодь має зберігає та підтримує традиційні уявлення про основні причини до вступу в офіційний шлюб, що є важливою складовою для створення надійних відносин та забезпечення функціонування сім'ї.

Щодо питання «Які причини Ви вважаєте достатньою підставою для розлучення?» - відповіді розподілились наступним чином: відсутність любові та взаєморозуміння - 79,1 %; аморальна поведінка чоловіка/дружини (пияцтво, вживання наркотиків, домашнє насильство тощо) – 90,7 %; подружні зради – цю причину обрали 81,4 % опитаних. Зазначені результати змальовують розуміння студентської молоддю сім'ї, як осередку гармонії, довіри та взаєморозуміння між членами родини (подружжя), де не має місця для зрад, конфліктів та насилля.

На запропоноване питання: «Які причини є основними для Вас, щоб вступити в офіційний шлюб?» студентська молодь дає такі відповіді: 88,4 % вважають, що до основних причин, щоб вступити в офіційний є – любов та бажання створити сім'ю, а також намір мати дітей - 55,8. Отже, сучасна молодь має зберігає та підтримує традиційні уявлення про основні причини до вступу в офіційний шлюб, що є важливою складовою для створення надійних відносин та забезпечення функціонування сім'ї.

Щодо питання «Які причини Ви вважаєте достатньою підставою для розлучення?» - відповіді розподілились наступним чином: відсутність любові та взаєморозуміння - 79,1 %; аморальна поведінка чоловіка/дружини (пияцтво, вживання наркотиків, домашнє насильство тощо) – 90,7 %; подружні зради – цю причину обрали 81,4 % опитаних. Зазначені результати змальовують розуміння студентської молоддю сім'ї, як осередку гармонії, довіри та взаєморозуміння між членами родини (подружжя), де не має місця для зрад, конфліктів та насилля.

Серед молоді, яка знаходиться у шлюбі, переважає демократична форма організації сімейних відносин (чоловік та дружина є рівноправними членами сім'ї, всі рішення приймаються спільно) – 92,3 % опитаних; 7,7 % опитаної молоді відзначає, що у них матріархальна форма організації сім'ї (главою сім'ї є жінка, саме вона приймає основні рішення), і жоден із респондентів, не відповів, що в них патріархальна форма організації сім'ї (главою сім'ї є чоловік, він приймає основні рішення). отримані результати можуть вказувати на встановлення цінності паритету та рівності у родинних відносинах. Зміни в ціннісних орієнтирах відіграють функцію запобігання та протидії ґендерній нерівності, як найчастіше викривається у сімейному середовищу українського суспільства.

Відповіді на запитання: «Чи влаштовує Вас модель сімейних відносин Ваших батьків?» студентської молоді розійшлись. Отже, серед обраних варіантів студенти дали такі відповіді: 14 % опитаних в своїй майбутній / нинішній сім'ї буде точно така ж модель поведінки (сімейних відносин), як і у їхніх батьків, 18,6 % опитаної молоді не влаштовує модель сімейних відносин їхніх батьків, 32,6 % опитаних відповіли, що частково влаштовує, частково ні та 34,9 % опитаних цілком влаштовує модель сімейних відносин батьків, але для своєї родини вони оберуть іншу. Батьківський приклад сімейних відносин – є багатовіковою природньою традицією до наслідування, тому для значної частки респондентів є умовно прийнятною, адже процес виховання має механізм копіювання комплексу ситуативних моделей. Тільки глибоке свідоме переосмислення набутого у продовж життя досвіду зумовлює вироблення індивідуальної моделі поведінки.

Жвавий дискусійний інтерес викликає у молодіжних спільнотах питання ресурсозабезпеченості, воно звучить наступним чином: «На Вашу думку, хто повинен забезпечувати сім'ю матеріально?», відповідно, 65,1 % надали відповідь, що матеріально забезпечувати сім'ю повинні чоловік та дружина разом, однаковою мірою; інша половина респондентів відповіла, що сім'ю повинен матеріально забезпечувати чоловік. На це питання отриманні не однозначні відповіді, очевидно, які будуть переглянуті молодими людьми у процесі життєдіяльності, набуття знань та досвіду. З одного боку, респонденти вважають, що чоловік у традиційному розумінні - глава сім'ї, тож повинен працювати та забезпечувати сім'ю, а з іншого боку – в сучасній сім'ї обов'язки повинні бути поділені порівну між чоловіком та дружиною.

Сфера дозвілля та розваг не відіграє основних функцій життєзабезпеченні родинного існування, однак, зберігає рекреаційне значення. Так на питання: «Як, члени сім'ї повинні проводити своє дозвілля?», - отримали такі відповіді: 58,1 % вважають, що члени сім'ї обов'язково повинні проводити дозвілля разом, 41,9 % опитаних схиляються до думки, що члени сім'ї можуть не обов'язково проводити дозвілля разом. Позитивним результатом від отриманих результатів на це питання є те, що жоден зі студентів не відповів, що обов'язково членам сім'ї потрібно проводити дозвілля окремо один від одного.

Найголовніший акцент у проведеному опитуванні було зроблено на головних пріоритети в житті сучасної молоді. Студентській молоді було запропоновано оцінити за шкалою від 0 до 10 балів (10 балів - найбільш важливе, 0 - не важливе), що в житті для них є пріоритетом, а саме: любов, сім'я, освіта, здоров'я, робота, творчість тощо. І ось, якими були отримані результати:

1) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є любов: 46,5 % опитаної молоді оцінили любов на 10 балів, як найбільш важливим пріоритетом в житті; на 9 балів – 11,6 % опитаних, на 8 балів – 16,3 % опитаних, на 7 балів – 9,3 % опитаних, всі інші 16,1 % опитаних – дали оцінку нижче 7 балів.

2) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є сім'я: 62,8 % опитаних респондентів оцінили сім'ю на 10 балів, як найбільш важливим пріоритетом в житті; 23,3 % оцінили на 9 балів, 4,7 % опитаних оцінили на 8 і 5 балів, найнижчу оцінку дали 4,9 % опитаних – це 2, 3 бали.

3) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті для здоров'я: 72,1 % опитаної молоді вважають здоров'я одним із головних пріоритетів в житті, оцінивши варіант у 10 балів; 14 %; опитаних оцінили здоров'я на 9 балів, 7 % на 8 балів та 7 % на 7 балів.

4) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є робота: 27,9 % опитаних оцінили роботу на максимальний бал, 14 % опитаних дали 9 балів, 20,9 % оцінили роботу на 8 балів, інші 37,2 % респондентів дали нижчу оцінку.

5) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є освіта: лише 11,6 % опитаних відповіли, що освіта для них є важливим пріоритетом, 25,6 % оцінили на 9 балів цей пріоритет, аж 37,2 % оцінили на 8 балів, інша половина опитаних респондентів дала нижчу оцінку, деякі респонденти навіть оцінили освіту не важливим для себе пріоритетом в житті (0 балів).

6) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є повага оточуючих: у 10 балів оцінило - 11,6 % опитаних, на 9 балів – 16,3 %, на 8 балів – 20,9 %, на 7 балів – 11,6 %, на 6 балів – 9,3 %, на 5 балів – 20,9 % , нижчу оцінку дали – 9,3 % опитаних.

7) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті для статус, положення в суспільстві: лише 9,3 % опитаних оцінили, що для їхнє положення в суспільстві є важливим пріоритетом в житті, 25,6 % опитаних оцінили цей пріоритет на 9 балів, 14 % опитаних на 8 балів, 16,3 % опитаних дали по 7, 6 балів, інші 21 % опитаних дали оцінку нижче 6 балів.

8) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є матеріальний статок: для 34,9 %, опитаної молоді матеріальний статок є важливим пріоритетом, відповідно на 9 балів оцінили – 23,3 %респондентів, на 8 балів – 20,9 %, на 7 балів – 9,3 %, на 6, 5 і 2 бали дали – 11,6 %.

9) Оцінки молоді щодо того, наскільки важливим пріоритетом в житті є самореалізація: максимально оцінили – 39,5 % опитаних, 23,3 % опитаних оцінили цей пріоритет як важливий для себе на 9 балів, 20,9 % на 8 балів, 7 % на 7 балів, лише 2,3 % на 6 балів та на 5 балів оцінили 7 % опитаних.

Висновки та перспективи і пропозиції щодо подальших наукових розвідок. Таким чином, усі отримані результати дозволяють зробити висновок про пріоритетні ціннісні орієнтації для сучасної молоді, які розглядаються у площині загальнолюдських ціннісних орієнтирів, серед яких є любов, сім'я і здоров'я. З меншою впевненістю серед інших варіантів респонденти обирали цінності, які можна охарактеризувати, як ситуативні, зі здатністю до змінювання відносно суб'єктивної реальності серед них: освіта, робота, самореалізація, матеріальний статок та дозвілля. Молодь – соціальна група, яка визначається особливостями діяльності, своєрідним способом життя, динамічністю та інноваційним потенціалом, незалежністю поглядів, надає перевагу зрозумілим, відповідно

до існуючих умов, прагматичним незаангажованим ціннісним орієнтирам. На противагу тому, менш важливими для студентської молоді є повага оточуючих, статус та положення у суспільстві.

Результати проведеного дослідження на тему «Ставлення сучасної молоді до сімейних цінностей» серед студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» у Приазовському державному технічному університеті свідчать, що сучасна молодь вмотивована та має бажання в майбутньому створити та мати сім'ю. Найважливішими пріоритетами та умовами для створення сім'ї є взаємне кохання між чоловіком і дружиною, взаємоповага та взаєморозуміння між члена родини, бажання мати дітей. Подальшого дослідження потребують питання, які пов'язані зі збереженням та посиленням ролі інституту сім'ї в сучасному українському суспільстві, захист та пропаганда сімейних цінностей серед молоді, спрямованість державної соціальної політики України на розвиток та функціонування сім'ї.

Список використаних джерел

1. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах: монографія / за заг. ред. Л. В. Гончар. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.

2. Основи культурології: навч. посіб. / за ред. Л. О. Сандюк та Н. В. Щубелки. К.: Центр учбової літератури, 2012. 400 с.

3. Костюшко Г. О. Традиційні сімейні цінності молоді в контексті їх сучасної трансформації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. Вип. 24 (1). С. 71-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24 %281 %29__13 (дата звернення: 13.04.2020).

4. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту. *Нова педагогічна думка.* 2017. № 1. С. 47–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2017_1_13 (дата звернення: 13.04.2020).

5. Ліпіч Л. Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. *Релігійна свобода*. 2018. № 21. С. 14–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2018_21_5 (дата звернення: 13.04.2020).

6. Закус О. І. Вплив соціально-психологічних факторів на вибір партнера для створення сім'ї. *Вісник психології і соціальної педагогіки: зб. наук. праць Інституту психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка.* 2010. Вип. 3. С. 45–54. URL: http://www.psyh.kiev.ua. (дата звернення: 13.04.2020).

7. Мельник О. В., Кравченко Т. В., Канішевська Л. В., Білоцерківець І. П. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (9 годин). Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.

8. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 566 с.

УДК 364.044.64

ПОСЛУГА РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ СІМЕЙНО-ЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД З НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Роговська О. О., асистентка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».
Линник К. Д., студентка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

У статті розглядається послуга раннього втручання, як комплексного міждисциплінарного підходу надання соціальної допомоги. Зазначено основні теоретичні положення, що розкривають механізм раннього втручання. Визначено його провідні структури та обґрунтовано необхідність послуги. Зосереджено увагу на сімейно-центрованому підході, як на дієвому способі соціалізації дітей з особливими потребами.

Ключові слова: інтегровані соціальні служби, раннє втручання, сімейно-центрований підхід, соціальна допомога.

Rogovskaya O., Linnik K. Early intervention service as an integrated interdisciplinary family-centered approach to social assistance.

The article deals with early intervention services as an integrated interdisciplinary approach social assistance. The basic theoretical provisions that reveal the mechanism of early intervention are outlined. Its leading structures are defined and the necessity of service is substantiated. The focus is on a family-centered approach as an effective way of socializing children with special needs.

Keywords: integrated social services, early intervention, interdisciplinarity, family-centered approach, social assistance.

Постановка проблеми. Останнім часом кількість дітей з тяжкими вродженими та набутими захворюваннями в Україні зростає, тенденція спостерігається останні десятиліття по всьому світу. Значний спектр екзогенних та ендогенних чинників призводять до негативної динаміки показників інвалідизації. Згідно звіту Державної служби статистики України у 2017 році коефіцієнт кількості дітей з інвалідністю становив 209,0 на 10 000 тис. дитячого населення, на противагу, у 2000 цей коефіцієнт становив 162,9 особи на 10 000 тис. дітей відповідної категорії [1]. Стан здоров'я та благополуччя дітей, значною мірою впливає на формування трудового, інтелектуального потенціалу держави, її майбутнього генофонду. Ситуація, яка має загострення та поширення на всій території держави зі здоров'ям новонароджених, дітей та молоді, потребує негайного розв'язання на загальнодержавному рівні. Першочерговим завданням є сповільнення, припинення та викорінення причин погіршення стану психофізичних показників здоров'я, що може бути досягнуто шляхом здійснення державної політики у галузі охорони здоров'я через економічні, соціальні та інші важелі. У зв'язку з такими даними, однією з найбільш актуальних медико-психологічних та медико-соціальних проблем стає створення комплексних послуг для покращення якості життя дітей раннього віку з психофізичними порушеннями розвитку та одночасне підвищення ступеня адаптованості сімей, де народжуються й виховуються діти зазначеної категорії. Дитячий вік від 0-5 років – надзвичайно важливий період розвитку особистості, становлення фізичної та психічної складової. У разі своєчасного встановлення функціональних порушень здоров'я дитини корекційні, компенсаторні, реабілітаційні, терапевтичні заходи мають найвищу ступінь результативності саме до досягненням 5-річного віку дитини. Аналіз ситуації надання відповідних послуг дітям та сім'ям у системі медичної, соціальної сфер представлені

мінімально, що не може задовольнити потреб у комплексному підході до надання допомоги дітям та сім'ям, що виховують дитину з інвалідністю чи дитину з функціональними порушеннями розвитку. Послуга раннього втручання має відповідну мету заповнити недолік підходу до організації надання всебічного ефективного принципу соціально-медичних, соціально-педагогічних та соціально-психологічних послуг. Позитивний результат зі зменшення факторів ризику розвитку інвалідизації може бути досягнутий у випадку діяльності мультидисциплінарного підходу та взаємодії закладів охорони здоров'я, соціального захисту, соціальних сервісів, освіти й недержавних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна робота, що реалізується через низку спеціалізацій, розкривається у науковому доробку М. Річмонд, В. Бочарової, І. Козубовської, М. Лукашенка, В. Сидорова та ін. Питання інтеграції соціальної роботи у процесі надання соціальних послуг вразливим категоріям населення досліджували О. Безпалько, І. Звєрєва, Г. Лактіонова, І. Липський та С. Толстоухова. Водночас, І. Сміян, Г. Павлишин, Г. Корицький, Н. Свірська, А. Сковронська. В. Стеценко розкривають особливості реабілітації дітей раннього віку. О. Оксенюк в своїх наукових дослідженнях підіймає питання організації та здійснення соціального супроводу сімей. що виховують дитину з інвалідністю. Т. Панченко, А. Заплатинська розглядають сутнісні характеристики раннього втручання як системи комплексної допомоги дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку.

Отже, зростання кількості дитячого населення з психофізичними порушенням розвитку та великим ризиком інвалідизації ставить питання про розбудову інноваційного якісного підходу до розв'язання проблеми. Таким інструментом досягнення позитивних змін у системі надання соціальної допомоги стає послуга раннього втручання, що базується на комплексному підході. Перед системою впровадження послуги постають актуальні виклики у злагодженості процесу взаємодії соціальних структур, підготовка компетентних кадрів, а також своєчасний вияв проблеми та аналіз для подальшого її вирішення.

Відтак, **метою статті** є розкриття змісту та особливості впровадження функцій послуги раннього втручання в контексті первинної адаптації сімей та дітей з психофізичними функціональними порушеннями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нажаль сьогодні суспільство не здатне у повному обсязі сприймати людей з інвалідністю як повноцінних членів громади, еволюція поглядів перебуває на етапі перетворення суспільної свідомості щодо рівних прав та можливостей громадян з функціональними психофізичними розладами. З раннього дитинства і впродовж усього життя люди з інвалідністю стикаються з низьким рівнем толерантності та проявом зверхності, неефективними заходами з подолання обмежень, відсутністю можливостей та ресурсів. В Україні досі відсутні офіційні статистичні дані, щодо кількості осіб з інвалідністю за віковою категорією та критеріями, що призводять до встановлення статусу. Важливою траєкторією розвитку українського суспільства є визнання прав та потреб осіб з інвалідністю. Особливо вразливою віковою категорією до ризиків інвалідизації з поширенням наслідків на всі сфери життєдіяльності є раннє дитинство. Відсутність ґрунтовного підходу до надання допомоги особам та сім'ям, в яких народились діти з порушеннями розвитку створює загрозу виникнення, меншою мірою – відчуття безпорадності та необізнаності, більшою мірою – соціального сирітства, як негативного прояву неспроможності батьків доглядати та виховувати дитину в родинному колі. Важливо зазначити, що перші роки життя особливо важливі для розвитку дитини. У цей період формується центральна нервова система, здібності до компенсації порушених функцій. Тому важливим пунктом впровадження допомоги стала інтегрованість соціальних служб для допомоги дітям та сім'ям.

Така ситуація зумовлює доречність впровадження комплексної послуги раннього втручання з моменту виникнення потреби у родині, фактично, з народження чи з моменту діагностованого відхилення у дитини, на принципах мультидисциплінарного сімейно-центрованого підходу.

Раннє втручання, як система надання допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку, з'явилась у світі ще з 60-х років ХХ ст. В Україні раннє втручання почало розвиток у кінці 90-х років і продовжує розвиток досі.

Розвиток вітчизняних практик надання послуги раннього втручання розпочався з 2005-2007 рр. На замовлення українського уряду реалізовано проєкт Європейського Союзу «Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей», що й поклало початок розбудові допомоги людям з інвалідністю, зокрема дітям. На сьогоднішній день не можливо констатувати значного поширення міжнародного досвіду роботи з сім'ями та великої кількості емпіричних даних.

Інтегровані соціальні служби – це сукупність спеціалізованих соціальних служб, що створені за потреб членів громади та реалізовані у певних напрямках соціальної роботи. Основним завданням таких служб є індивідуальна допомога сім'ям у подоланні складних життєвих обставин, що досягається інтегрованим підходом. Інтегровані соціальні служби забезпечують попередження, мінімізацію складних обставин викликаних бідністю й підвищеною соціальною вразливістю [2, с. 56]. Попри це, інтегрованість не означає повне злиття соціальних служб, це лише співпраця між ними. Таким чином кожна з установ (соціальна служба) має змогу розвиватися та виконувати свої обов'язки та при цьому досягати спільної мети, наприклад, використання комплексного підходу в наданні послуг сім'ям, які потребують декількох видів послуг водночас. Інтегровані соціальні служби мають забезпечити комплексний підхід в адмініструванні, у забезпеченні послуг та контролі діяльності соціальних служб. Одним з різновидів інтегрованих соціальних служб є служба раннього втручання.

Згідно з концепцією створення та розвитку системи послуг раннього втручання, схваленої Кабінетом міністрів України, «послуга раннього втручання – це послуга, яка поєднує медичну, психологічну, соціальну і педагогічну допомогу, що надається міждисциплінарною командою фахівців, спрямована на забезпечення розвитку дітей віком від народження до 4 років з порушеннями розвитку або ризиком виникнення таких порушень, зростання та виховання їх у середовищі, яке є природним для дітей відповідного віку без порушень, або максимально наближеному до нього, передбачає підтримку батьків таких дітей» [3]. Сьогодні в Україні раннє втручання працює як пілотний проєкт у 10 областях країни,зокрема і в Донецькій області (м. Краматорськ, м. Бахмут) [4].

Послуга раннього втручання базується на наступних принципах:

- сімейноцентрованість – у контексті розвитку дитини з особливими потребами знайшла відображення ідея про те, що стан дитини впливає на всю сім'ю та кардинально змінює її устрій. Тому цей підхід спрямований на професійну допомогу дітям з особливими потребами та їх батькам (опікунам), іншим членам родини, особам з найближчого оточення;

- міждисциплінарність – спільна робота фахівців різних соціальних служб, медичних фахівців, педагогів, психологів, які мають спеціальні знання та широкий досвід допомоги цій категорії.

- добровільність – батьки або особи, що виконують роль опікунів самі вирішують, чи звертатися їм до служби раннього втручання;

- конфіденційність – без дозволу батьків (опікунів) інформація, що відома фахівцям соціальних служб не розголошується.

Оскільки сім'я є природнім середовищем для зростання та розвитку дитини, підхід центрований лише на дитині трансформувався у сімейно-центрований. Основою сімейно-

центрованого підходу є орієнтованість на потреби сім'ї. Батьки розглядаються як експерти, які володіють унікальними знаннями про дитину та її потреби, тому на першій зустрічі зі спеціалістами важливим є процес заповнення діагностичного опитувача. Це дозволяє фахівцям різних галузей дізнатися більше про дитину, скласти оцінку потреб, всебічно підійти до їх вирішення з урахуванням сімейно-побутового, освітнього, дозвіллєвого середовищ, в яких перебуває дитина. Пріоритетними концептами допомоги є реабілітація та абілітація. Реабілітація направлена на повернення тих чи інших здібностей, які у наслідок травм чи захворювань були втрачені, абілітація, на противагу, більш широке поняття, метою якого є с зосередження уваги не тільки на функціональному обмеженні, як відхиленні від нормального розвитку, процесі лікування або модифікації фізичних чи розумових розладів, а включає й навчання дитини досягати важливих функціональних цілей альтернативними способами, якщо звичайні неможливі, адаптувати навколишнє середовище задля компенсації відсутніх функцій [5].

Перший варіант інтервенції – це зустріч фахівців з дитиною проходить у відповідній інституції, в ігровій кімнаті, де заздалегідь розташовують іграшки або дитячі меблі, або інше обладнання з дому. Що саме буде обрано, вирішує фахівець після першої зустрічі з батьками та аналізу ситуації. Важливим є те, що на цій зустрічі мають бути присутні принаймні два фахівці з різних сфер (залежно від основних проблем дитини), наприклад, педіатр та психолог, або психолог та фізіотерапевт. Це позбавить батьків необхідності повторювати одну й ту саму інформацію кожному з фахівців окремо, а спеціалістам дозволить чіткіше побачити можливості дитини та зробити перші висновки. Зустріч має бути проведена у присутності батьків аби забезпечити дитині комфортне середовище, а також щоб у процесі була можливість обговорювати та узгоджувати спільне бачення. Усі висновки спеціалістів повинні бути відкритими для батьків.

Наступна форма супроводу сім'ї та дитини, яким необхідна допомога міждисциплінарної команди – домашній візит. Дана форма застосовується тоді, коли батьки не мають змоги абілітувати дитину з інвалідністю, наприклад, через віддаленість району проживання від інституції, в якій зосереджені суб'єкти надання послуги. Мета програми домашнього візиту не відрізняється від звичайних зустрічей, але забезпечує доступність до послуги.

Рання комплексна допомога дітям дозволяє ефективно компенсувати психічні та фізичні відхилення у розвитку малюка, що дає сприятливий прогноз до зменшення кількості дітей шкільного віку, яким необхідні виключно умови спеціалізованих закладів.

Народження дитини з психофізичними порушеннями розвитку впливає на всю сім'ю та кардинально змінює її функціонування. Саме сім'я стає головним ресурсом для розвитку дитини. У ракурсі послуги раннього втручання є не тільки дитина, а загальне сімейне середовище, в якому непоодинокі випадки. Більшість батьків (опікунів) стикаються з фінансовими труднощами пов'язаними з великими витратами на виховання дитини, складністю у поєднанні роботи та доглядом за дитиною, високою вартістю медичних препаратів та послуг, мають проблеми у виконанні повсякденних рутинних обов'язків, страждають від звуження кола спілкування і контактів із зовнішнім світом, яке посилюється існуванням бар'єрів в оточуючому середовищі, слабо розвиненою інфраструктурою, відсутністю спеціальних знань щодо догляду та вихованням дитини з порушеннями розвитку, а також низькою толерантністю в соціумі та бюрократичним ставленням у державній системі. У такій сім'ї виникає психологічний дискомфорт, що може стати причиною розпаду сім'ї або відмови від дитини з інвалідністю.

До головних завдань раннього втручання відносяться:

– забезпечення зв'язку з іншими сім'ями де є діти з особливими потребами;

– медичний нагляд сім'ї;

– надання психологічної підтримку батькам (опікунам) у продовж усієї програми раннього втручання;

– допомога кожному з батьків у питаннях забезпечення догляду за дитиною,зокрема розвиток здатності доглядати за дитиною, уміння знаходити власні ресурси і розв'язувати особистісні задачі [6].

Реалізація принципу сімейно-центрованого підходу в ранньому втручанні передбачає заходи, спрямовані на родину дитини з порушеннями психофізичного розвитку, на формування та удосконалення системи її соціальних зв'язків. Серед таких заходів варто виокремити консультації для батьків із питань особливостей розвитку дитини, психологічне консультування або психотерапію, проведення спільних занять фахівців із дитиною та її батьками для збільшення активності батьків у корекційному процесі, патронажне відвідування сімей, де виховується дитина з порушеннями психофізичного розвитку, організація роботи груп самодопомоги, допомога в налагодженні зв'язків сімей із батьківськими громадськими організаціями.

Важливим інструментом, що дозволяє зменшити розрив між якістю та змістом наданих послуг та потребами їх отримувачів - постійний моніторинг та систематична оцінка якості. Використання таких інструментів має вирішальне значення для аналізу та поліпшення якості послуг, що, у свою чергу, дозволить виявити недоліки та усунути їх. Також і навпаки, виявити сильні сторони послуги, що мають бути закріплені та розповсюдженні. Цей процес вимагає зворотного зв'язку та думки отримувачів послуги – батьків дітей з інвалідністю та особливими потребами, а також батьківських організацій [7].

Після закінчення курсу раннього втручання, усі батьки отримують рекомендації з продовження роботи вдома. Мета таких рекомендацій – безперервність абілітаційного процесу за програмою, розробленою спеціалістами.

Висновки та перспективи і пропозиції щодо подальших розвідок. Таким чином, послуга раннього втручання охоплює увагою сім'ї, в яких народилась дитина з порушеннями психофізичного розвитку та має високий ризик інвалідизації. Тривалий час в українському суспільстві на тлі панівних уявлень про сегрегацію та ексклюзію щодо осіб з інвалідністю сформувалось нерозуміння необхідності своєчасного втручання та надання допомоги фахівцями. Еволюція поглядів змінила розуміння до ставлення проблеми. Сьогодні послуга раннього втручання впроваджується на державному рівні, як пілотна програма та має певні позитивні результати.

Слід зауважити, у цьому напрямку існує низка проблемних аспектів, вирішуючи які, можна розраховувати на якісні результати. Так, одним із таким аспектів є територіальна обмеженість доступу до послуги, на сьогоднішній день тільки 10 областей з невеликою кількістю визначених міст розбудовують муніципальну систему соціальної допомоги у цьому напрямку. У містах де, відсутня така система, можливо сподіватися тільки на громадські організації, як альтернативне джерело отримання послуги.

Низький рівень поінформованості батьків, або осіб, які їх замінюють стосовно послуги раннього втручання спричиняє умовно низький попит та зацікавленість, що формує уявну картину байдужості громадськості до ресурсу.

Послуга раннього втручання ставить на меті допомогу дітям від народження до 4 років. Однак, коли виявлено патологію у період вагітності, у батьків має бути змога одразу звернутися до спеціалістів за отриманням комплексної допомоги з прийняття факту та підготовки до народження дитини, з урахуванням всіх особливостей та труднощів. Такий підхід може надати можливість не відкладати початок отримання послуги до оформлення статусу інвалідності, а також створити умови успішного процесу соціалізації та адаптації.

Виходячи з накопиченого досвіду таких галузей знань як: корекційна педагогіка, соціальна робота, вікова психологія, реабілітологія, послуга раннього втручання має ґрунтуватися на трьохсторонньому підході дитина – фахівець – батьки, тобто активними суб'єктами реабілітації/абілітації мають бути всі сторони, в першу чергу, батьки. Часто у

практиці саме батьки або особи, що їх замінюють, нівелюють цей принцип, покладаючись тільки на фахівців, таким чином, зменшуючи особисту участь, відповідальність та якість життя родини в цілому.

Список використаних джерел

1. Карамазіна О. О. Діти, жінки та сім'я в Україні : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 320 с. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/DJS_2018_pdf.pdf (дата звернення: 24.03. 2020).
2. Звєрєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. К. : Універсум, 2013. 536 с.
3. Про схвалення Концепції створення та розвитку системи послуг раннього втручання в Україні: Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2019. URL: https://www.msp.gov.ua/projects/467/ (дата звернення: 10.04.2020).
4. Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 350-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ %20350-2019- %D1 %80#n8 (дата звернення: 10.04.2020).
5. Панченко Т. Л., Заплатинська А. Б. Раннє втручання як система комплексної допомоги дітям раннього та дошкільного віку. *Народна освіта.* 2018 №3. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5463 (дата звернення: 10.04.2020).
6. Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб. : Речь, 2005. 261 с.
7. Звєрєва І. Д., Петрочко Ж. В. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навчально-методичний комплекс. К. : Фенікс, 2007. 528 с.
8. Оксенюк О. В. Соціальний супровід сім'ї дитини з особливими потребами. *Social work and education.* 2018. Vol. 5, N 1. C. 38–46. URL: http://journals.uran.ua/swe/article/view/128699

УДК 304

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Сахно С. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Беліменко О. О., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядаються актуальні питання державної політики з соціального забезпечення військовослужбовців в Україні на основі чинних законодавчих актів. Розглянуто механізм реалізації соціального забезпечення військовослужбовців. Досліджено рівень задоволення потреб військовослужбовців у сфері соціального забезпечення. Запропоновано конкретні заходи з удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців України.

Ключові слова: державна політика, соціальне забезпечення, військовослужбовці, законодавчі акти, соціальний захист.

Sakhno S, Belimenko O. Problems of military servants' social security in Ukraine.

The article considers topical issues of state policy on social security of servicemen in Ukraine on the basis of current legislation. The mechanism of realization of social security of servicemen is considered. The level of meeting the needs of servicemen in the field of social security has been studied. Specific measures to improve the social security system of Ukrainian servicemen are proposed.

Key words: state policy, social security, military servants, legislative acts, social protection.

Постановка проблеми. В останні роки країна перебуває вже шостий рік у стані гібридної війни, з 2014 р. у фокусі подій в Україні є не лише питання дієздатності та боєздатності Збройних Сил України, але й питання соціального забезпечення військовослужбовців, як складової соціального та правового захисту, що у свою чергу є об'єктом державної політики. Сьогодні в Україні склалася складна ситуація майже у всіх сферах, але економічна сфера потерпає найбільше, тому питання соціального забезпечення вкрай складним завданням, що не завжди забезпечується чинним законодавством [3].

Сильна армія – сильна держава. Тому належне створення умов для діяльності військовослужбовців та їх забезпечення підвищить оборонну міць країни й тим самим престиж військової служби. Найголовнішим аспектом при цьому є гідне грошове забезпечення, покращення житлових умов та належна соціальна підтримка не тільки військовослужбовців, а і їхніх сімей.

Специфіка військової служби як виду професійної діяльності зумовлює той факт, що в управлінні військовими колективами традиційно переважає використання адміністративного ресурсу, який часом входить в розбіжність з об'єктивною реальністю. Ігнорування наявних проблем життєдіяльності військовослужбовців, незнання їх соціальних потреб може призводити до вироблення неадекватних і неефективних управлінських рішень [2].

Необхідно зазначити, що процес соціального розвитку військових колективів протікає в постійному вирішенні внутрішніх протиріч. З одного боку, існує тенденція до все більш повного задоволення потреб військовослужбовців у всіх сферах життєдіяльності

– у праці, в побуті, в спілкуванні; з іншої сторони, можливість задоволення цих потреб об'єктивно обмежена наявними ресурсами – природними, фінансовими, матеріальними, розвитком культури, освіти та іншими. Внаслідок обмежених ресурсів очевидно, що одночасне максимальне задоволення всіх потреб практично неможливо [4].

Мета статті. Однак необхідний і достатній ступінь задоволення соціальних потреб військовослужбовців дозволяє забезпечити функціонування військових підрозділів для вирішення покладених на них завдань. Без об'єктивної інформації про соціальні проблеми і потреби військовослужбовців на місцях неможливо вибудувати грамотну державну політику соціального розвитку [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене теоретичне дослідження проблеми соціального забезпечення військовослужбовців, механізму реалізації та законодавчої бази з урахуванням висновків зумовило необхідність емпіричного дослідження зазначеної проблеми. Постало питання про обізнаність щодо основного чинного законодавства у сфері державного соціального забезпечення військовослужбовців, та рівня його задовільного отримання [1].

Тому було розроблено програму з військово-соціальної роботи, що включає в себе просвіту з соціального забезпечення військовослужбовців, чинного законодавства та пільг, які вони мають отримувати. Програма складається з 4 занять, які містять:

1) питання загальної характеристики військово-соціальної роботи;
2) питання правового інформування з військовослужбовцями строкової служби.
3) питання соціального та правового захисту, соціального забезпечення військовослужбовців Національної гвардії України відповідно чинного законодавства;
4) психологічної реабілітації та збереження психічного здоров’я військовослужбовців.
5) соціологічне опитування військовослужбовців щодо задоволення потреб з соціального забезпечення.

Програма реалізувалася засобом інтерактивних лекцій. Мета: підвищити обізнаність військовослужбовців щодо реалізації державної політики у сфері соціального забезпечення військових.

Програма військово-соціальної роботи після проведення 4 занять, як підсумок, містить соціологічне опитування військовослужбовців щодо задоволення потреб з соціального забезпечення.

З цією метою нами було сформовано вибірку з 21 діючого військовослужбовця. Кількісний склад групи визначався суто за такими критеріями:

1. Добровільна згода військовослужбовця для участі у реалізації програми.
2. Можливість участі у програмі (програма мала реалізуватись без відриву від служби за наявності вільного часу військовослужбовця).

Отже, з військовослужбовців погодилося та мало можливість брати участь у програмі з військово-соціальної роботи 21 особа. За ґендерним розподілом, вибірка складалася із 17 чоловіків (81 %) та 4 жінок (19 %).

Розподіл за видом служби доводить, що не відбулося ще в Україні загальної монетизації армії, тому контрактних військовослужбовців в тричі менше.

Розподіл за віком: 43 % - до 25 років, 19 % - 25-30, 38 % від 30-45 років.

Для досягнення мети ми використовували наступні емпіричні методи:

– соціологічний: опитування, анкетування, бесіди, узагальнення;
– статистичний метод застосовувався при аналізі й обробці результатів досліджень щодо кількісних показників задоволення потреб військовослужбовців на соціальне забезпечення.

На підготовчому етапі дослідження було розроблено анкету зміст якої ґрунтувався на основних напрямах соціального забезпечення військовослужбовців. Анкета містить

питання медичного, реабілітаційного, житлового, грошового, інфраструктурного, трудового, речового, освітнього видів соціального забезпечення.

Розподіл вибірки військовослужбовців дав нам наступні показники: за ґендером переважають чоловіки 81 %. За званням: серед офіцерів, сержантів та рядового складу, переважна більшість військовослужбовців – особи рядового складу. Розподіл за видом служби доводить, що не відбулося ще в Україні загальної монетизації армії, тому контрактних військовослужбовців в тричі менше.

Розподіл за віком: 43 % – до 25 років, 19 % – 25-30, 38 % від 30-45 років, показав, що проходять службу військовослужбовці переважно молодого віку.

На перше питання: «Чи мали Ви змогу скористатися пільгою щодо безоплатного одержання ліків?» 14 (67 %) респондентів дали позитивні відповіді 7 (33 %) респондентів (військовослужбовці строкової служби), підкреслили, що не доводилося користуватися ліками, тому що не хворіли. Результати мають доказовість, оскільки всі військовослужбовці проходять ретельний медичний огляд.

На друге питання «Чи користувалися Ви пільгою щодо безоплатного першочергового зубопротезування?» позитивно відповіли 14 % опитуваних. 86 % опитуваних не потребували стоматологічного втручання за період проходження військової служби (9 з військовослужбовців до 25 років).

На питання «Чи отримували Ви послуги з психологічної реабілітації?» дали позитивні відповіді 10 % (офіцери контрактної служби), пояснюючи, що проходили психологічну реабілітацію під час санаторно-курортного лікування.

Питання «Чи є в вас потреба в психологічній реабілітації?» показало позитивний результат у 33 % (7 осіб), 23 % (5 осіб) висловили бажання щодо психологічного розвантаження та відпочинку. Це пояснюється тим, що військовослужбовці мають велике психологічне навантаження під час виконання службових обов’язків та несення служби, особливо, коли це стосується умов полігону та надзвичайних військових ситуацій.

Позитивно відповіли на питання «Чи використали Ви своє право на безкоштовне санаторно-курортне лікування?» 19 % респондентів. Це пояснюється тим, що військовослужбовці строкової служби після закінчення терміну служби звільняються в запас і не мають змоги на санаторно-курортне лікування. 19 % респондентів – це особи контрактної форми служби, які працюють понад 3-5 років та користувалися лікуванням за направленням медичної комісії.

На питання «Маєте травми, поранення, контузію? У разі якщо відповідь «Так» чи виплачена компенсація?» 100 % (21 особа) відповіли, що не мають.

На питання «Чи користувалися Ви пільгою щодо забезпечення житлом?» Позитивну відповідь отримано від 1 військовослужбовця – 4,7 %, що отримав квартиру від держави.

На питання «Чи є у Вас потреба у забезпечені житлом?» «Так» відповіли 33 % (7 осіб).

У відповідь на питання «Чи отримуєте у повному обсязі належні знижки на житлово-комунальні послуги, побутові послуги, користування транспортом тощо?» 52 % підтвердили отримання таких пільг.

На питання «Чи маєте будь-які проблеми с житлом?» 33 % опитуваних відповіли, що не мають власного житла, проживають у родичів, на зйомних квартирах.

На питання «Чи стоїте у квартирній черзі?» 33 % опитуваних відповіли, що стоять у черзі на отримання житла.

На питання «Чи отримали Ви земельну ділянку, а якщо ні, чи є у Вас потреба в її отриманні?» 52 % респондентів відповіли позитивно.

На питання «Чи отримуєте у повному обсязі грошове забезпечення?» 95 % відповіли «так», але бажали б щоб розмір грошового забезпечення був більший.

На питання «Чи були у вас проблеми з:

а) влаштуванням дитини в дитячий садочок 100 % (21 особа) – «ні»;

б) школу – 100 % (21 особа) відповіли «ні»;

в) ВНЗ?» Так, відповіли 10 % (2) військовослужбовці.

Проходячи службу у ЗС України за контрактом, більшість військовослужбовців виявили бажання до отримання саме військової спеціальності. Але за Наказом №316/833 від 18.06.2019 року «Про внесення змін до Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу» військовослужбовці контрактної форми можуть навчатися після закінчення строку контракту. Тому їм було відмовлено у навчанні.

На питання «Чи є у Вас потреба в отриманні нової спеціальності?» 43 % відповіли, що бажають отримати нову спеціальність після закінчення строкової або контрактної служби. Це ІТ-технології, економічні спеціальності, відкрити власний бізнес, військова спеціальність.

На питання щодо працевлаштування «Чи є у Вас потреба у працевлаштуванні?» – маємо 100 % відповідей «ні», оскільки працевлаштування планують тільки після закінчення строкової та контрактної служби.

На питання «Чи бажаєте Ви здобути додаткову освіту або пройти курси перекваліфікації?» 43 % військовослужбовців відповіли стверджувано.

На питання «Чи маєте достатнє продовольче, речове забезпечення?» 33 % відповіли позитивно, але пояснили, що все ж не достатньо. У складі опитуваної групи, 4(19 %) з досліджуваних – жінки. Вони зробили наголос на жіночій формі для військовослужбовців та виказали побажання щодо її вдосконалення та комфортності.

На питання «Чи вчасно надаються щорічні відпустки та на вимогу у разі складних життєвих обставин?» 100 % респондентів зазначили, що отримували свої відпустки.

Отже, проведене дослідження показало, що найбільш нагальними потребами військовослужбовців є забезпечення житлом, грошове забезпечення, та речове, отримання земельних ділянок, психологічна реабілітація, розвантаження та відпочинок.

Використання соціологічних методів (опитування, анкетування, бесіди) та узагальнення результатів дослідження показало якісну картину щодо кількісних показників задоволення потреб військовослужбовців у соціальному забезпеченні.

Висновки і пропозиції та перспективи дослідження. Проведене дослідження показало, що нагальними потребами військовослужбовців є забезпечення житлом, грошове забезпечення, та речове, отримання земельних ділянок, психологічна реабілітація, розвантаження та відпочинок. Впровадження програми з військово-соціальної роботи з військовослужбовцями строкової та контрактної служби кожного нового призиву підвищить обізнаність військовослужбовців щодо основних напрямів та видів соціального забезпечення. Співробітництво з науковцями та психологами, проведення занять з психореабілітації військовослужбовців поліпшить фізичний і психічний стан військовослужбовців, а тим самим покращить якість життя під час проходження військової служби. Щоквартальне проведення інформування військовослужбовців щодо заходів, які проводяться в соціальній сфері Збройних Сил нашої держави, підтримають високий престиж військової служби.

Проведений аналіз ще раз доводить існування проблем у реалізації Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема у сфері реалізації соціального забезпечення в частині проведення житлової та житлово-комунальної політики (соціальних програм) для військовослужбовців.

Таким чином, з’ясовано, що держава виконує зобов’язання щодо соціального забезпечення військовослужбовців у пунктах медичного, грошового, земельного, правового, освітнього та культурного аспектів, але не в повній мірі. У вирішенні житлового питання є дуже багато нереалізованих можливостей щодо соціального захисту військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Беліменко О. О. Соціальна робота з військовослужбовцями. *Наука – перші кроки в 4 т.*: тези доп. XIII регіон. студент. наук.-техн. конф. (Маріуполь, 22-26 квітня 2019 р.). Маріуполь, 2019. Т 3. С. 152–153.

2. Коропатнік І. М., Пасіка С. П., Ненько С. С. Особливості соціального захисту військовослужбовців в системі соціального забезпечення населення. *Збірник наукових статей. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2010. Вип. XXIV. С. 153–158.

3. Пасіка С. П. Правова допомога військовослужбовцям як складова соціального забезпечення. *Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16–17 квіт. 2011 р.). Одеса, 2011. С. 27–28.

4. Шамрай В. О., Пасіка С. П. Повноваження органів державної влади у сфері соціального забезпечення військовослужбовців. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* 2011. № 1 (57). С. 66–72.

УДК 364.026

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ҐЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА

Семізарова О. В., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті проаналізовано напрями формування професійної готовності соціальних працівників до роботи із запобігання ґендерного насильства, відображена низка правових підстав, що забезпечують соціальні гарантії у сфері ґендерної рівності. Визначено що найефективніший метод підвищення компетентності консультантів, які працюють з особами, що постраждали від насильства, є супервізія. В роботі з жертвами ґендерного насильства соціальний працівник має засвоїти принципи роботи на «гарячих лініях», а саме: анонімність, професіоналізм, конфіденційність, відповідальність, дотримання прав людини, повага до абонентів/абоненток, безоцінне ставлення, доступність послуг.

Ключові слова: психологічні умови, професійна готовність, фахівець із соціальної роботи, насилля.

Semizarova O. Forming professional reading for social workers to work with prevention of gender violence.

The article analyzes the directions of the formation of the professional readiness of social workers to work from the prevention of gender-based violence, the number of legal foundations that provide social guarantees in the field of gender equality. It is definitely the most effective method of increasing the competence of consultants who work with people affected by violence - "supervision". In working with victims of gender-based violence, a social worker must learn the principles of working on the "hot lines", namely: anonymity, professionalism, confidentiality, responsibility, respect for human rights, respect for subscribers / subscribers, lack of value, access to services.

Key words: psychological conditions, professional readiness, specialist of social work, violence.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, підготовка фахівців соціальної сфери ґрунтується на концепції, згідно з якою навчання спеціалістів соціальної сфери не може лише пасивно відображати соціальний розвиток, воно має сприяти активному пошуку шляхів вирішення виниклих соціальних проблем. Однією з основних проблем на сьогодні є готовність соціальних працівників до роботи із запобігання ґендерного насильства. Ґендерне насильство – насильство, побудоване на основі використання сили, що спирається на ознаку статі (включає словесні образи, погрози, побої, примус до сексуального зв'язку тощо). Жертви ґендерного насильства потребують комплексної допомоги від організацій і служб, діяльність яких спрямована на попередження насильства. Ця допомога має бути орієнтованою на захист осіб, які переживають насильство, на надання їм соціальної, психологічної та юридичної допомоги, проведення реабілітаційної та корекційної роботи. Така допомога може бути більш успішною за умови забезпечення міждисциплінарного підходу та об'єднання соціальних, психологічних та правозахисних напрямів роботи. Підготовка і підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів, які надають соціальні послуги з питань запобігання ґендерному насильству, є однією із важливих умов для розвитку якісної професійної допомоги.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Сучасна психолого-педагогічна література налічує чимало праць з теорії і практики вирішення проблеми підвищення професійної готовності фахівців у різних сферах діяльності. Це зокрема праці І. Зязюна, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Карпенко, В. Тименка, В. Адрущенка, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, Н. Ничкало, В. Корнещук, В. Кременя, С. Сисоєвої та ін. Окремі питання методології та характеристики ґендерного насильства здійснювались Г. Герасименко, І. Демченко, К. Левченко, Г. Христовою та іншими науковцями. Проте, практично немає (або недостатньо) наукових праць, що присвячені специфічним особливостям професійної готовності соціальних працівників до соціальної та психологічної підтримки осіб, що зазнали ґендерного та домашнього насильства.

Мета статті полягає у визначенні специфічних особливостей та засобів формування професійної готовності соціальних працівників до роботи із запобігання ґендерного насильства.

Виклад основного матеріалу. Ґендерне насильство – це проблема XXI століття, актуальна для всіх країн світу; немає жодної країни, де ця проблема була б остаточно розв'язана. Зазначимо, що у світі найпоширенішими видами ґендерного насильства вважають зґвалтування, домашнє насильство (або насильство в сім'ї), проституцію, сексторгівлю, сексуальні домагання. Сім'я є головним середовищем ґендерного насильства. У родині вчиняють насильство фізичне, психологічне, сексуальне, економічне. Ще однією формою ґендерного насильства в сім'ї є прямий контроль жіночої сексуальності: примусові аборти та примусові вагітності. Іншим осередком насильства над жінками є робоче місце (як у державних, так і в приватних установах). На місці роботи вчиняють як сексуальну агресію (переслідування, залякування), так і торгівлю жінками, схиляння до проституції [6, ст. 35].

Законодавчими гарантіями у сфері ґендерної рівності в нашій державі є закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо, але, попре це, актуальною є проблема розроблення механізмів, які реально захищали б жінок від повторюваних випадків застосування сили щодо них, а також їхніх дітей з боку партнерів, колишніх чоловіків та інших близьких. У грудні 2017 року Верховна Рада України проголосувала за прийняття законопроєктів (№ 4952 і 5294), покликаних захистити від насильства жінок і жертв домашнього насильства. Ці законопроєкти пов'язані з тим, що Україна нарешті ратифікувала Стамбульську конвенцію, отже вони мають покращити ситуацію із запобігання насильства, передусім щодо жінок і дітей, оскільки передбачають жорсткіші покарання для кривдників і дають змогу Національній поліції контролювати поведінку порушника, аби уникнути повторного насильства. Уперше в Україні введено кримінальну відповідальність за домашнє насильство, проте навіть у новій редакції Закону низку проблем не розв'язано, серед них – брак реальних механізмів допомоги жертвам насильства. Закон передбачає, що домашніх тиранів будуть відправляти на корекційну програму та забороняти контактувати із жінками, які стали їхніми жертвами. Постраждалим мають надавати тимчасовий притулок, де їх не зможуть дістати кривдники, і необхідну допомогу. Отже, документ передбачає створення притулків для жертв домашнього насильства, де вони будуть жити й отримувати необхідну юридичну, медичну і психологічну допомогу в разі, коли вони не можуть повернутися додому, тому що їхнє життя та здоров'я знаходиться під загрозою [6, ст. 35.].

В Україні вже функціонують жіночі кризові центри. У Києві працює притулок для жінок, які страждають від насильства в сім'ї. Цей притулок організовано за рахунок державних коштів. Зокрема, в Дніпрі, Житомирі, Львові, Рівному, Херсоні, Чернівцях організація Winrock International спільно з місцевими недержавними організаціями створила центри «Жінка для жінки». У такі центри можуть звертатися жінки, які

потерпають від домашнього насильства, з метою отримання юридичної та психологічної консультації.

Для успішної роботи з жертвами насильства фахівцям необхідні наступні особистісні якості: здатність до співчуття, делікатність, тактовність, емпатія, оптимізм, сердечність, розуміння себе та інших, толерантність до оточуючих і т. д. Специфіка проблем клієнтів-осіб, які зазнали насильства, пред'являє високі вимоги до психологічної стійкості та емоційної стабільності фахівця. Крім того, консультант повинен уміти контролювати свої слова і невербальну поведінку. Обговорення з клієнтом ситуацій насильства можуть викликати сильні негативні почуття у консультанта, однак він повинен залишатися незворушним і врівноваженим. Якщо консультанта захоплюють негативні почуття, він повинен їх відрефлексувати, докласти професійні зусилля для їх контролю, і якщо почуття продовжують тиснути - повідомити про це клієнта.

Професіонал проявляє лише ті почуття, які можуть бути корисні потерпілому, утримуючи всередині такі негативні почуття як ворожість, відраза, сором або презирство. Уміння зберігати нейтральність або терпимість є запорукою професіоналізму в наданні соціально-психологічної допомоги [3, с. 45].

Фахівці, що працюють з особами, котрі пережили насильство, потребують власного психологічного супроводу, основною формою якого є допомога супервізора-куратора. Супервізія - один з найефективніших методів підвищення компетентності консультантів, які працюють з особами, які постраждали від насильства. Основна мета супервізії - вдосконалення компетентності і запобігання синдрому «вигорання». Супервізор - це більш досвідчений колега, який допомагає розібрати важкі випадки з практики, дає методичні рекомендації та допомагає розібратися з емоційними труднощами в роботі. Оптимальна періодичність зустрічей з супервізором - один раз на два тижні протягом години з умовою надання екстреної підтримки у разі необхідністю. Бажано, щоб зустрічі з супервізором були внесені в робочий графік установи. Важливу роль відіграє психологічний комфорт в колективі, атмосфера підтримки і взаєморозуміння, а також гарна організація робочого місця. Якщо «вигорання» вже відбулося, то слід використовувати певні процедури роботи з цим станом:1) індивідуальна або групова робота з супервізором; 2) тимчасове перемикання на форми роботи служби, не пов'язані безпосередньо з консультуванням;3) індивідуальна психотерапія «вигорання» [5, 6 с.].

Соціальна робота, як професійна сфера, належить до соціономічних видів праці, де комунікація супроводжує всю професійну діяльність. Як наслідок, виникає необхідність особливої уваги до формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз теоретичних досліджень проблеми формування професійно-комунікативної готовності як ключової у професійній діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи, а також практичного досвіду свідчить про відсутність цілісного уявлення про механізми, закономірності і принципи цього процесу. Детермінантами формування професійно-комунікативної готовності розглядають комплекс макросоціальних, мікросоціальних та суб’єктивних чинників.

На формування професійно-комунікативної готовності майбутнього соціального працівника впливають різні індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники. Вони зумовлюються сукупністю властивостей вищої нервової діяльності, індивідуально-психологічними характеристиками особистості, потребами, інтересами, мотивацією, здібностями, умовами життя в соціальному середовищі та соціальним досвідом індивіда [1, с. 176]. Загалом процес цілеспрямованого формування професійно-комунікативної готовності майбутніх фахівців соціальної роботи потребує реалізації конкретних завдань, а саме: оволодіння теорією професійного спілкування, пізнання його структури, функцій, стилів, моральних принципів, входження у технологію даного процесу, формування у результаті цього професійно-комунікативних умінь та навичок,

розвитку гуманістичного мислення, усвідомлення цінностей професії соціального працівника, формування, активізації мотиваційної сфери на здобуття професії фахівця соціальної роботи, самоаналізу та дидактичної рефлексії тощо [4, с. 22].

В роботі з жертвами ґендерного насильства соціальний працівник має засвоїти принципи роботи на «гарячих лініях», а саме: анонімність, професіоналізм, конфіденційність, відповідальність, дотримання прав людини, повага до абонентів/абоненток, безоцінне ставлення, доступність послуг. Телефонне консультування на «гарячих» лініях – одна з форм психологічного консультування, що дозволяє надати допомогу особі, яка опинилась у критичній ситуації, винятково в телефонному режимі.

Жертви насильства потребують професійної підтримки та допомоги. «Гаряча» лінія є найдоступнішим джерелом такої підтримки та допомоги. На «гарячій» лінії з попередження ґендерного насильства надається психологічна, правова та інформаційна підтримка. В процесі консультування з питань попередження ґендерного насильства слід враховувати те, що абоненти/абонентки, постраждалі від насильства, потребують особливої емоційної підтримки, насамперед на першому етапі спілкування. Слід мати на увазі, що це люди, які не бажають нікому розказувати про свою проблему, бо відчувають страх , сором та відчай. Отже, найпершою фаховою вимогою в телефонному консультуванні є уміння встановлювати раппорт з клієнтом. Раппорт (термін широко вживається в теорії нейролінгвістичного програмування, також у психоаналізі та гіпнозі) – емоційний та інтелектуальний зв’язок, який встановлюється у процесі спілкування між консультантом та абонентами і заснований на взаємній симпатії і взаєморозумінні [2].

Висновки та перспективи й пропозиції. Відтак, усі завдання, що стоять перед соціальним працівником, розв’язуються за допомогою професійної компетентності, важливими складовими якої є творче використання окремих складових комунікативної готовності. Проте соціальний працівник, який працює з особами, що зазнали ґендерного або домашнього насильства, має знати не лише техніки ведення бесіди, правила спілкування, психологічні особливості людей і значення невербальних засобів спілкування, а й володіти такими якостями, як ввічливість, привітність, люб'язність, спрямованість на людей, терпіння, інтуїція та співчуття, які є неодмінними складовими психологічної готовності до діяльності із запобігання насильства.

Список використаних джерел

1. Буртовая Н. Б. Коммуникативная готовность личности и социально-психологические факторы ее развития : дис. … канд. психол. наук : 19.00.01. Томск, 2004. 176 с.

2. Ковалев С. В. Восточная версия нейропрограммирования, или учебники умения жить. НЛП-консалтинг: введение в человеческое благополучие. М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. 240 с.

3. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. М. : Академический проект, 1999. 240 с.

4. Карпенко О. Г. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника. *Вісник житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2004. Вип. 17. С. 36-39.

5. Технологии и приемы профессионального воздействия в социальной работе со случаями семейного насилия: метод. рекомендации / под. ред. И. В. Матвиенко. М. : Региональная общественная организация «АННА», 2001. 60 с.

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. психол. н., доц. Лапіної М. Д.

УДК 305:331.544

ЧИННИКИ ҐЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ В ПРОЦЕСІ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ

Смирнова Ю. О., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті аналізується актуальна проблема ґендерної нерівності в трудовій сфері та прояви в Україні цього негативного явища. Зазначено, що в українському суспільстві кар'єрне зростання жінок залежить від сталих ґендерних стереотипів щодо сімейних ролей жінок та чоловіків. Визначено та охарактеризовано економічні, рольові, психологічні детермінанти ґендерної нерівності в кар'єрному зростанні. Зазначено що проблема ґендерних стереотипів щодо кар'єрного просування має бути вирішена за допомогою реалізації правових норм відповідно до національної стратегії, яка спрямована на боротьбу з нерівністю в суспільстві.

Ключові слова: професійна кар'єра, кар'єрне зростання, ґендерна нерівність, ґендерні стереотипи, мотивація досягнень, професійна самореалізація.

Smyrnova Y. Factors of gender inequality in the process of professionals' career growth.

The article analyzes the current problem of gender inequality in the labor sphere and the manifestation of this negative phenomenon in Ukraine. It is noted that in Ukrainian society, women's career development depends on the gender stereotypes regarding the family roles of women and men. The economic, role, and psychological determinants of gender inequality in career growth have been identified and characterized. It was stated that the problem of gender stereotypes regarding career advancement should be solved through the implementation of legal norms in accordance with the national strategy aimed at combating inequality in society.

Key words: professional career, gender inequality, gender stereotypes, motivation for achievement, professional self-realization.

Постановка проблеми. За роки незалежності України та протягом тривалого часу державна політика не приділяла особливої уваги тому. щоб права та інтереси жінки були захищені. Це пов'язано з тим, що чоловіки мали набагато більше влади та прав в усіх сферах життя, ніж жінки. Споконвічно на жінку покладалася лише відповідальність на те, щоб вести домашнє господарство та виховувати дітей. Отже, жінка не мала ні часу, ні можливостей, ні прав, щоб приділити увагу собі, тобто займатися самореалізацією, будувати свою професійну кар'єру та отримувати гідну заробітну плату тощо. Ці факти підтверджують, що в Україні явище ґендерної нерівності та ґендерних стереотипів має глибоке коріння та існує на рівні національного менталітету. Проте, незважаючи на те, що в державній політиці України починаються кардинальні позитивні зміни щодо покращення змісту законодавства з питань, боротьби з ґендерною нерівністю, проблема забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків не є остаточно розв'язаною. В українському суспільстві досі існують ґендерні стереотипи, дівчата та жінки стикаються зі складнощами реалізації свого потенціалу, обранням напряму професійної кар'єри в соціально-політичній та соціально-економічних сферах розвитку держави, не здатні впливати (вносити свій вклад) на суспільно-політичні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної кар'єри віддавна було предметом досліджень зарубіжних психологів (Д. Сьюпер, Д. Тідман, Д. Холл, Е. Роу, Е. Шейн, Д. Мак-Клелланд, А. Агапов, А. Єгошин, В. Мітіна, К. Сарматова,

В. Шаповалов, Є. Шипілова). Кар'єрні орієнтації вивчались Е. Шейном, С. Бєлічевою, В. Лавриненко, В. Ядовим. Не менш важливим аспектом є ґендерний ракурс професійної кар'єри. Сучасні ґендерні дослідження вирізняються широтою і різноманітністю (С. де Бовуар, Е. Іглі, Н. Тодороу, М. Хорнер, К. Гілліган, Дж. Б. Міллер, С. Бем, М. Палуді, Ш. Берн. Дж. Холл, Д. Бест, Т. Говорун, С. Лавриненко, В. Кравець, І. Найдовська, О. Кочарян, І. Жеребкіна, Л. Штильова та ін.). Ґендерні особливості побудови кар'єри, а особливо ґендерний аспект кар'єрних орієнтацій молоді за виключенням деяких досліджень (Л. Почебут та В. Чикер, І. Дембицька) вивчено значно менше. Серед сучасних наукових досліджень є роботи, які присвячені ґендерним особливостям кар'єрного зростання, а саме: ґендерні особливості прояву професійної моральності підприємцями (М. Кононець) [1], ґендерні особливості професійної самореалізації особистості (І. Шестопал) [2], ґендерні особливості професійної самоідентифікації (Н. Кодацька) [3] та інші. Проте, слід зазначити, що наразі є дуже мало вітчизняних робіт та досліджень, які б були присвячені вивченню та аналізу ґендерних особливостей кар'єрного зростання. Відтак, метою статті є розглянути та проаналізувати чинники ґендерної нерівності в процесі кар'єрного зростання фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення особистості виразити, реалізувати себе через професійні досягнення, формальним підтвердженням яких є кар'єрне просування, стає невичерпним джерелом активності в професійній діяльності. Діяльність людини в обраній професії є частиною життєвої стратегії, тобто індивідуальної організації і регулювання ходу життя згідно з цінностями особи. Розвиваючи свою професійну діяльність, досягаючи визнання через кар'єру, людина (як чоловік, так і жінка) відчуває задоволення, що підіймає її професійну діяльність на новий рівень, поглиблює трудову мотивацію, впливає на інші сфери життя особи. Соціальна оцінка професійної діяльності людини у вигляді кар'єрного просування, окрім визнання вже досягнутих успіхів, дозволяє особі розкрити в собі нові якості та здібності, пізнати і реалізувати себе на новому рівні. Таким чином, планування і здійснення кар'єри, задовольняючи потреби працівників у самоповазі і самореалізації, стає одним з найпотужніших чинників, що мотивують їх трудову діяльність [4].

Кар'єра – це швидке, успішне, прогресивне просування обраним трудовим (професійним) шляхом, що передбачає досягнення поваги, популярності, слави у своєму колі і/або матеріальної вигоди власними силами, за рахунок максимального використання своїх здібностей, професійної майстерності та особистих якостей. цього визначення зрозуміло, що поняття кар'єра в сучасному розумінні має лише позитивне значення, без того негативного відтінку, який тривалий час вкладався у слово «кар'єрист» [5].

Розв'язання проблеми ґендерної нерівності та насильства має спиратися на ґрунтовні правові засади. Нарешті, за довгий час, в суспільстві посилюється роль Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Згідно з цим законом, ґендерна рівність забезпечує правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тобто, держава мусить зробити усе для того, щоб в суспільстві не було дискримінації за ознакою статті та посилити роль жінки в житті суспільства. Згідно статті 2 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» одним із головних напрямів державної політики (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків) є забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків [6]. Отже, жінка має право на те щоб, будувати свою професійну кар'єру, й нарівні з чоловіками, отримувати можливості до самореалізації.

Наразі в Україні активно створюється стратегія щодо боротьби з ґендерною нерівністю, а також забезпечення рівних між чоловіком та жінкою. Завдяки співпраці та

взаємодії з Організацію Об'єднаних Націй розроблена національна система Цілей Сталого Розвитку. Цілі сталого розвитку, які називають «Глобальними цілями» – це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всі людей у світі [7, 9]. П'ята ціль, власне, стосується дотримання ґендерної рівності в суспільстві. Глобальними цілями держави є забезпечення рівних можливостей представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті, розширення економічних можливостей жінок тощо. Тобто, загальнонаціональним зобов'язанням є створення для жінок можливостей для особистісної самореалізації та побудови власної професійної кар'єри.

Проте, суспільні стереотипи щодо жіночих і чоловічих ґендерних ролей є стійкими та суттєво впливають на ґендерний розвиток людини. На індивідуальному рівні традиційні ґендерні стереотипи обмежують розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування, звужують або розширюють економічні, політичні та соціальні можливості людини. На рівні міжособистісних відносин стереотипні уявлення обмежують прояви тих соціально-психологічних рис, що їх вважають непритаманними цій статті. Внаслідок чого, наприклад, чоловіки мають набагато менш близькі й емоційні зв'язки з дітьми, батьками, друзями. Натомість жінку, котра у взаємовідносинах з іншими проявляє принциповість, твердість, незворушність, сприймають як відхилення від норми, як жінку, що втрачає жіночність [6].

Проблема ґендерної рівності в економічних можливостях населення має численні виміри, що охоплюють працевлаштування та модель зайнятості, рівень заробітків та володіння активами, можливості кар'єрного зростання або залучення до підприємницької діяльності. Основним проявом є ґендерний розрив у рівні заробітної плати, що виявляється в дисбалансі моделей зайнятості. Хоча порівняно з початком 2000-х років цей розрив скоротився, середня заробітна плата жінок досі не перевищує 75 % середньої заробітної плати чоловіків (відповідно 3631 грн. проти 4848 грн. на місяць у 2015 році). У цьому Україна значно поступається європейським державам, де ґендерні відмінності в заробітній платі становлять у середньому 16,4 % (ЄС у 2013 році). Серед чинників, що визначають менші заробітки жінок є вплив професійної сегрегації за ознакою статі, в результаті якої жіноча зайнятість здебільшого зосереджується в менш оплачуваних видах економічної діяльності (освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури) та на посадах нижчого рівня; більша схильність жінок до зайнятості в режимі неповного робочого часу; відмінності в тривалості трудового стажу тощо. Водночас численні дослідження та моніторинги підтверджують випадки прямої ґендерної дискримінації на ринку праці, що виявляється як в упередженому ставленні роботодавців до працевлаштування жінок, так і в нижчій оплаті жіночої праці при виконанні однакової роботи [8, с. 43-44].

Стереотипне сприйняття жінок як менш цінних працівників значною мірою зумовлюється можливістю материнства та тривалою перервою в зайнятості (відпустка по догляду за дітьми до досягнення ними трирічного, а в окремих випадках – шестирічного віку). Дійсно, виховання дітей дошкільного віку часто зміщує пріоритети працюючих жінок у бік сімейних обов'язків. Рівень зайнятості жінок, які мають дітей у віці 3–5 років, є помітно нижчим, ніж рівень зайнятості всіх жінок віком 25–44 років (відповідно 59 % проти 71 %). тому створення сприятливих умов для поєднання професійних і сімейних обов'язків працівниками з дітьми потребуватиме адвокаційної роботи з працедавцями, розширення можливостей дистанційної зайнятості та застосування гнучкого робочого часу, розвитку мережі дошкільних дитячих закладів, особливо в сільській місцевості [8, с. 48].

Крім соціальних, економічних чинників розвитку кар'єри чоловіків та жінок, особливої уваги потрібно приділити психологічним (особистісним) чинникам кар'єрного

зростання. Психологічні чинники становлення кар'єри чоловіків і жінок слід розглядати як внутрішні детермінанти особистості, що впливають на її кар'єрне зростання, а також можуть бути психологічними детермінантами розвитку кар'єри.

Проблеми розвитку кар'єри розглядають переважно в контексті професійного розвитку, становлення індивіда. У цьому аспекті актуальними стають питання професійної ідентичності, професійного самовизначення особистості. Українські та зарубіжні психологи професійну ідентичність розглядають як психологічну категорію, когнітивний механізм, що характеризується усвідомленням людиною приналежності до певної професії та професійного середовища. Професійна ідентичність зумовлена професійним спілкуванням, професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовних засобів через «образ Я», включає професійні установки. Професійна ідентичність – це об'єктивна і суб'єктивна єдність особи з професійною групою, справою, що формується разом з професійно-важливими характеристиками особистості [9, с. 98].

Якщо розглядати психологічні детермінанти ґендерної нерівності на ринку праці, варто приділити увагу дослідженням мотиваційної тенденції досягнення. Результати вивчення ґендерних аспектів мотивації досягнення успіху засвідчують, наявність ґендерних відмінностей у мотивації досягнень чоловіків і жінок, значну роль тут відіграють стереотипи щодо виконання ґендерних ролей чоловіками і жінками. Виявлено, що чоловіки більше орієнтовані на конкуренцію, є більш амбітними, відповідно, це впливає на їх мотивацію досягнень, у той час як жінки більше орієнтовані на співпрацю. У чоловіків мотивація пов'язана із самовпевненістю і амбіціями (наприклад, довіра до успіху, домінування та безстрашність), у жінок – із самоконтролем. Інші дослідження [2] стверджують, що задоволеність діяльністю та мотивація досягнень залежать не так від статі, як від характеристик маскулінності – фемінності. У маскулінних чоловіків визначено вищий рівень мотивації на успіх, ніж у фемінних жінок, у той час як андрогінні чоловіки і жінки мають однаково середній арифметичний показник мотивації на успіх [8, с.102].

Серед основних чинників розвитку кар'єри жінок і чоловік – це самооцінка та професійна самореалізація. Багато дослідників дотримуються думки, що, окрім характеристик ґендерної ідентичності, важливими є особистісні якості: самооцінка, самоефективність, активність, рівень домагань, можливості самореалізації та інше. У ситуаціях ґендерних переслідувань, домагань жінки можуть активно відстоювати свої права. Проте, ця активність пов'язана із самооцінкою, цілепокладанням, умінням самостійно приймати рішення.

Результати соціологічних досліджень показують, що жінки не схильні відстоювати свої права у сфері зайнятості та виявляють пасивність через занижену самооцінку. За даними звіту аналітичного дослідження участі жінок у складі робочої сили, чоловіки-роботодавці та чоловіки-колеги дають жінкам, їхнім професійним якостям вищу оцінку, ніж власним. Жінки суб'єктивно вважають себе менш «цінними» працівниками порівняно із чоловіками. Оскільки самооцінка суттєво впливає на формування рівня домагань, мотивацію досягнення успіху й уникнення невдач та самоефективність, жінки із заниженою самооцінкою у професійній діяльності стають орієнтовані на мотивацію уникнення невдач, їхній рівень домагань невисокий [8, с. 107].

Завищена самооцінка також не завжди ефективно впливає на професійну діяльність. Чоловік чи жінка із завищеною самооцінкою готові братися за надскладні завдання, мають завищений рівень домагань. Проблема полягає в тому, що вони не аналізують критично свої професійні вміння та навички, не здатні об'єктивно оцінити свій рівень професійності. У процесі ділової взаємодії вони не завжди вибудовують ефективну комунікацію, бо не готові чути думки інших людей, бачити інші варіанти рішень [8, с. 108]. Отже, до важливих особистісних чинників, що впливають на ґендерні особливості розвитку кар'єри (кар'єрного зростання) належить ґендерна ідентичність, професійне

самовизначення, мотивація досягнення кар'єри, особливості самооцінки та самоефективності особистості.

Висновки та перспективи і пропозиції. Отже, на сучасному етапі існування та розвитку української держави нарешті ствердилась стійка нормативно-правова база щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Українська жінка має всі правові підґрунтя для побудови кар'єри та рівного розподілу з чоловіком сімейно-побутових обов'язків. Зараз в суспільстві поступово відбувається боротьба з ґендерними стереотипами щодо кар'єрного зростання як чоловіків, так і жінок. Проте, в Україні ще існує багато проблем (політична криза, слабка економіка, недостатньо фінансових ресурсів тощо), які впливають на те, що жінка досі не може претендувати на отримання гідної заробітної плати. Сучасна жінка досі вимушена втрачати багато фізичних та моральних сил на те, щоб самореалізовуватися, розвивати свій творчий потенціал, бути здатною не тільки виконувати обов'язки дружини та матері, але й будувати свою професійну кар'єру. Тому, держава зобов'язана створити усі необхідні умови для того, щоб всі права та інтереси жінки були не лише представлені у вигляді законодавчого документа, а й захищені законом на практиці.

Отже, українська держава має використовувати кращі міжнародні практики та європейський досвід для реалізації ґендерної політики у сфері зайнятості та впровадження рівних можливостей чоловіків та жінок в досягненні професійного успіху та просування по кар'єрних сходах.

Список використаних джерел

1. Кононець М. О. Ґендерні особливості прояву професійної моральності підприємцями. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2016. Вип. 1. С. 68–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2016_1_9 (дата звернення: 13.04.2020).

2. Шестопал І. А. Ґендерні особливості професійної самореалізації особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 614–623. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_34_50 (дата звернення: 13.04.2020).

3. Кодацька Н. О. Шлях професійної самоідентифікації: ґендерні особливості. *Грані*. 2017. Т. 20, № 1. С. 21-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_1_5 (дата звернення: 13.04.2020).

4. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / за ред. А. М. Колота. К. : КНЕУ, 2009. 711 с.

5. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія : навчальний посібник. К. : КОНДОР, 2009. 550 с.

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15 (дата звернення: 13.04.2020).

7. Цілі сталого розвитку: Україна : Національна доповідь. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 13.04.2020)

8. Чуйко О. М., Куравська Н. В. Ґендер і кар'єра : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2019. 372 с. URL: http://gestproject.eu/wp-content/uploads/2019/02/Chuiko-Gender_and_Career_PNU.pdf (дата звернення: 13.04.2020)

9. Цілі сталого розвитку 2016-2030 : веб-сайт. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku (дата звернення: 13.04.2020).

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. психол. н., доц. Лапіної М. Д.

Підписано до друку 28.05.2020 року. Формат 60x90/8. Папір типографський. Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 32,3 Тираж 100 прим. Замовлення № _

Видавництво ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 175, вул. Університетська, 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна Address: SHEE PSTU, Universitetskaya street, 7, Mariupol, Donetska Oblast, 87555, Ukraine